

ЛіМЖ

ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА

ПЯТНІЦА

16

КАСТРЫЧНІКА
1992 г.
№ 4 (3661)

ВЫХОДЗІЦЬ
з 1932 г.

КОШТ — 50 кап.
(Па падпісцы —
10 кап.)

ПРОСТЫЯ СЮЖЭТЫ

Дарожнік

Каля дарогі сядзеў дарожнік, вельмі падобны на ўсіх загарэлых рабацяг у чырвоных безрукаўках. Ні адна рысачка на ягоным твары не выдавала цікавасці да тых, хто едзе ці ідзе па ягонай дарозе. Гаркаваты смак дыму сведчыў пра сталую звычку чалавека курць добравысушаную «Астру».

— Выручце насосам,— перапыняю думкі дзядзькі.

Знайшлася помпа і розныя ключы і, падкатваючы слабыя колы домаадпачынаўскага ровара, даведваюся, што жыве Васіль (прозвішча не пішу, каб не памыліцца) у вёсцы Двор Жары, што семнаццаць год працуе на дарожным участку ад Ушакоў да мяжы з Лепельскім раёнам.

Дарога, на якой яшчэ не скоры ляжа асфальт, у сухія летнія дні шчодратапыльвае наваколле густым белым пылам. У восеньскую макрочу кісне ў лужах і вязне ў глеі. Зімой, як і належыць, часта замецена, і са зледзянелымі віражамі. Працы дарожніку хапае. Але заўсёды знакі і слупы на ўзбочынах стаяць урачыстыя і свежаныкія, як генералы, то чыста-бялюткія, то бела-чорныя (у арсенале дарожніка толькі два колеры).

— Хачу вас сфатаграфавать,— вяртаю дзядзьку рыштунак і расцяляю фотакамеру.

— Скажы толькі, як лепей сесці,— гаворыць дарожнік з тым жа спакойным выглядам, быццам кожны дзень яму робяць прапановы пазіраваць.

Анатоль КЛЯШЧУК.

Фота аўтара.

ЗАЛА—ТАЯ Ж. А Ё ЗАЛЕ?

Пасляслоўе да сустрэчы С. Шушкевіча і В. Кебіча з пісьменнікамі

Яна, нагадаем, адбылася 12 кастрычніка, у панядзелак і к гэтаму часу набыла шырокі розгалас: вечарам таго ж панядзелка пра яе расказала тэлебачанне, а ў наступныя дні — ці не ўсе рэспубліканскія газеты. З гэтай прычыны наўрад ці ёсць патрэба пераказваць чытачам «ЛіМа» тое, што на ёй гаварылася. Адзначу толькі, што выступілі В. Зубан, Н. Пашкевіч, В. Іпатава, Б. Сачанка, В. Адамчык, У. Паўлаў, В. Болтач, С. Законнікаў, што гаварылі яны пра цяжкія, невыносныя ўмовы, у якіх сёння трапіла наша літаратура, беларуская кніга, наогул друк, пісьменніцкі саюз і самі пісьменнікі ў выніку разгулу стыхійнай, дзікай намерцы і дэнацыяналізаванага, бездухоўнага прадпрыемства, пра парадансальнасць сённяшняй сітуацыі ў рэспубліцы, калі з абвясчэннем ле фарвернітэту, набыццём не фармальнай, а сапраўднай незалежнасці, наданнем статусу дзяржаўнай беларускай мове наша нацыянальнае Адраджэнне не толькі не набывае пашырэння і паскарэння, а, наадварот, часта тармазіцца, натыкаецца на незразумелыя перашкоды, трапляе ў сіло таго самага неіруемага, бязлітасна-разбойнага рынку. С. Шушкевіч і В. Кебіч выслухалі пісьменнікаў, у асноўным пагадзіліся з выказанымі ім меркаваннямі, падтрымалі многія іх просьбы, пажаданні і прапановы, паабяца-

лі ўважліва вывучыць стэнаграму сустрэчы і даць праз нейкі час Саюзу пісьменнікаў падрабязны адказ. Значыць, усё добра? Поўнае ўзаемапаразуменне і аднадушнасць? Чаму ж тады, калі ўдзельнікі сустрэчы пакідалі будынак Вярхоўнага Савета, я не бачыў на тварах сваіх калег і сяброў задаволенасці? Чаму і ў мяне на душы было тужліва, прынамсі — не пакідала адчуванне нейкай ці прыкрасці, ці то недаўмення?

Сустрэча адбывалася ў гэтак званай «белай зале» былога будынка ЦК КПБ. Адночы я ўжо быў у ёй — на сустрэчы з Яфрэмам Яўсеевічам Сакаловым. Тая сустрэча пакінула глытлівае ўражанне: хадзіў уздоўж стала някідкі, але да смешнага напышлівы чалавек і няграбнаю, безаблічна-чыноўніцкаю рускаю моваю вясчаў банальныя ісціны. Думалася: хто і каго тут павінен быць найперш слухаць? Пісьменнікі — гэтага чалавека, волюю нейкага недарэчнага выпадку ўнесенага так высока, ці, наадварот, ён — пісьменнікаў?

Мяне прэс-служба Вярхоўнага Савета? Каму ж тады была больш патрэбна гэтая сустрэча? Пісьменнікі ішлі сюды са спадзяваннем на нязвычайную, шчырую, сяброўскую гаворку пра тое, ШТО баліць і АД ЧАГО баліць. А тут — зыркнаць сафітаў і шчыльнае акружэнне газетчыкаў.

Мо і з гэтай прычыны гаворка адразу ж атрымала збой, не набыла належнага тону, інтанацыі шчырасці і даверу, а, гадоўнае, вышыні? Зрэшты, мо проста дала аб сабе ведаць славуная пісьменніцкая несабраннасць? Як бы там ні было, але гаворка, так і не ўзбіўшыся на кардынальныя, вызначальныя праблемы нашага — не толькі літаратурнага — жыцця, звязалася, бадай, да матэрыяльна-фінансавых цяжкасцей саюза і яго, так бы мовіць, падраздзяленняў.

Зрэшты, проста на большае, можа быць, і часу не хапіла. Для выказвання гасцям «белай залы» была вызначана гадзіна. За гэтую гадзіну паспелі ўзяць слова толькі восем чалавек, а жадалі ўключыцца ў гаворку, несумненна, і многія іншыя.

Але найбольш засмуціла іншая аналічнасць. Гэта пасля ўжо, калі гаварылі «гаспадары». Вячаслаў Францівіч паабяцаў пісьменнікам падтрымаць ці не ўсе іхнія просьбы і

прапановы. Слухаць яго выступленне (дарэчы, добраю беларускаю моваю) было прыемна, ды толькі гэтая самая шчодрасць абцяганкаў і насцярожвала. Ці не занадта хуткі і шчодрый наш прэм'ер на абцяганкі? І якія гарантыі таго, што яны будуць выкананы?

Станіслаў жа Станіслававіч абяцаў менш, хоць, як я ўжо казаў, тансама паставіўся да пісьменніцкіх праблем уважліва, заявіўшы, што пільна вывучыць стэнаграму сустрэчы. Аднак жа...

Аднак жа было ўражанне, што, пачынаючы сваё выступленне, С. Шушкевіч як бы адразу ж паставіў між сабою і гасцямі-суразмоўцамі нейкую невідочную сцэну — ці то недаверу, ці паблагліваасці. Чым? Ну хоць бы сваёю заўвагаю аб тым, што пісьменнікі — кепскія палітыкі, што наогул палітыкай ім лепш не займацца. Чуць гэта было дзіўна. Няўжо лепшымі палітыкамі былі колішняя шматлікія выпускнікі сельгасакадэміі ці ВПШ? Далей: заўвагаю аб тым, што замест беларусізацыі лепш гаварыць пра Адраджэнне. Гэта цалкам слушна, калі мець на ўвазе тэрміналогію. А па сутнасці? Слова «беларусізацыя» мо сапраўды гучыць «няясмачна» (як тая ж русіфікацыя), ды толькі на самай справе азначае яно для ўсіх нас найперш наша нацыянальнае адраджэнне, вяртанне да нацыянальных форм усяго нашага жыцця, ва ўсіх яго сферах і ўзроўнях. І трэцяе: заўвагаю адносна таго, што трэба быць надзвычай асцярожнымі і пазіроўнымі да тых, хто па прычыне выхавання, занядання цягам доўгіх гадоў беларускай мовы сёння не можа адразу гаварыць па-беларуску. Але ж выбачайце: а хто і калі патрабаваў, каб гэтыя людзі сёння ж загаварылі на беларускай мове? Пісьменнікі гаварылі пра

іншае: пра непавагу да мовы, культуры, звычайнаў нашага народа, пра нивоасць зрухаў у ажыццяўленні Закона аб мовах, пра напады на гэты закон і патрабаванні рэвізаваць яго...

Карацей кажучы, быў момант, калі падалося, што Станіслаў Станіслававіч быццам папракнёў пісьменнікаў у прамернасці іх патрабаванняў няўхільна ажыццяўляць Закон аб мовах, іх жаданняў найхутчэй бачыць сваю дзяржаву адраджанай, годнай у сям'і іншых цывілізаваных дзяржаў. Мусяць тады і прышло засмуціцца: хіба можна за гэта папракаць? Наданне бачыць сваю краіну сапраўды незалежнай, нацыянальна-адраджанай — тое ж самае для чалавека, што жаданне бачыць сваіх дзяцей здаровымі і шчаслівым. Хіба можа быць яно прамерным?..

Ды, зрэшты, мо і не варта было пра ўсё гэта гаварыць? Мо гэта мімавольнае адчуванне някаватасці за нашага прэзідэнта ўяўнае?

Бо літаральна праз два дні, выступаючы перад аршанцамі, Станіслаў Станіслававіч гаварыў пра ўсе гэтыя праблемы вельмі хораша, разумна, слушна і перанаяўча, расставіўшы ўсе кропкі над «і». Старшыня Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь бліскуча пацвердзіў сваю даўнюю рэпутацыю шчырага і свядомага абаронцы нацыянальных інтарэсаў нашага народа, вопытнага і умудранага дзяржаўнага дзеяча.

Значыць, ёсць спадзеў, што і сустрэча ў «белай зале», падчас якой, на жаль, у нас, яе ўдзельніках, узніклі сумненні і пачуццё няёмкасці, усё ж даць пэўны плён, паспрыяе паліпшэнню сітуацыі ў сферы культуры, таму, каб наша літаратура, кніга і друк не толькі выжылі, але і зрабілі крок па шляху ўдзяму.

Мікола ГІЛЬ.

Кола Дзён

Унутрыпалітычны спакой у нашай рэспубліцы — на фоне напружаных падзей вакол нас і блізка ад нас — журналістаў, агітальнікаў, палітыкаў не можа не здзіўляць. Паглядзіце: вытработуе свае месцы (пакуль, праўда, пераважна ў дыпламатычнай і ваенна-палітычнай формах) Расійская Федэрацыя, праходзяць выбары вышэйшых органаў улады ў Эстоніі і Грузіі, маюць свае суверэнітэты краіны Балты — хаця метады іхняй незалежнасці ўсё часцей тракуюцца на Захадзе, які моцна іх падтрымліваў, — як парушэнне правоў чалавека... У Беларусі на такім фоне ўсё спакойна. Неўзабаве адкрыецца чарговая сесія Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь, можа, тады і парушыцца гэты спакой? Ва ўсім разе пытанне пра рэферэндум мае стацца і палітычным, і маральным выпрабавальнікам Вярхоўнага Савета — бо яно ўжо ўключана ў парадак сесіі самім народам. Але ці хопіць у гэтага Вярхоўнага Савета палітычнага вопыту і маральнасці, каб не ўпусціць з-пад увагі гэтую істотнейшую акалічнасць...

7 КАСТРЫЧНІКА

Новавыбраны орган вышэйшай улады Эстоніі — монанацыянальны, бо ў ім няма аніводнага неэстона — Дзяржаўны сход выбраў Прэзідэнтам Эстоніі Ленарта Мэры, былога міністра замежных спраў, прадстаўніка фракцыі «Самаа» («Бацькаўшчына»). У першым, усенародным туры выбараў прэзідэнта адноснаю большасць галасоў набраў, як вядома, Арнольд Руйтэль, але Дзяржсход выказаўся пайншаму. Эмігранцкі ўрад Эстоніі спыніў сваю дзейнасць.

8 КАСТРЫЧНІКА

Выканкам Партыі народнай згоды і рады Беларускага згуртавання вайскоўцаў выступілі з сумеснай заявай — асуджэннем дзейнасці некаторых партый і рухаў у рэспубліцы, накіраванай на раскол грамадства па моўным пытанні, правакаванне канфрантацыі. «Мы супраць гвалтоўнага пераводу ўсяго грамадства на беларускую мову, але дзяржаўныя ўстановы павінны ў вызначаны час пераходзіць на дзяржаўную мову. Сёння гэта адна з галоўных гарантыяў беларускай дзяржаўнасці і суверэнітэту», — гаворыцца ў заяве.

Апублікавана ў друку пастанова Дзяржаўнага камітэта Рэспублікі Беларусь па працы і сацыяльнай абароне насельніцтва «Аб павышэнні заробтнай платы педагогічных работнікаў і прафесарска-выкладчыцкага саставу, асноўных катэгорый спецыялістаў аховы здароўя, інфармацыі, культуры і мастацтва». У асноўных катэгорыях ўключаны работнікі тэлебачання і радыё, пра рэдакцыі газет і часопісаў нічога не сказана.

9 КАСТРЫЧНІКА

У Літоўскай Рэспубліцы ў два разы павялічыліся цэны на хлеб. Тымчасам настаўнікам літоўскай мовы і літаратуры агульнаадукацыйных школ Віленшчыны (дзе большасць насельніцтва складаюць беларусы і палякі) назначана штомесячная надбавка да зарплаты 15 долараў ЗША. Сплываць долары праваднікам летуанізацыі ў Віленскім краі будзе адна з сем'яў літоўцаў-эмігрантаў, што жыве ў Амерыцы.

Адбылася чарговая сустрэча кіраўнікоў дзяржаў і ўрадаў СНД у Бішкеку. Інфармацыйныя паведамленні пра змест сустрэчы вельмі блытаныя. Выдае, што ўдзельнікі СНДзюскіх сустрэч забыталі не толькі журналістаў, але й саміх сябе.

У сваім доме ў прадмесці Бона ад раку памёр лаўрэат Нобелеўскай прэміі міру, старшыня Сацінтерна, ганаровы старшыня СДПГ Вілі Брант. Пахаванне адбудзецца 17 кастрычніка.

10 КАСТРЫЧНІКА

Адбылося чарговае пасяджэнне сойма БНФ «Адраджэнне». Абмяркоўвалася палітычная сітуацыя напружанага сесіі Вярхоўнага Савета, пытанні ўзаемадзеяння БНФ з прафсаюзамі.

Рашэннем Шведскай акадэміі Нобелеўскай прэмія па літаратуры за 1992 год прысуджана паэту Дэрэку Уолкату (Трынідад).

12 КАСТРЫЧНІКА

Сталі вядомыя вынікі выбараў у Грузіі. Старшыня Вярхоўнага Савета выбраны Эдуард Шэварднадзе. За яго прагаласавалі 95% выбаршчыкаў з 83% браўшых удзел у выбарах.

13 КАСТРЫЧНІКА

Даверчыя граматы першаму намесніку Старшыні Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь В. Кузняцкову ўручыў Надзвычайны і Паўнамоцны Пасол Вялікага Герцагства Люксембург Ж. Хостэр.

Старшыня Вярхоўнага Савета С. Шушкевіч візітуе ў Оршы. Меліся сустрэчы з гарадскімі ўладамі, ускладненне ветака да помніка У. Караткевічу.

14 КАСТРЫЧНІКА

Адкрыўся «Мінскі кірмаш Восень-92». Кірмаш будзе працаваць не толькі ў сталіцы, але й па ўсёй рэспубліцы.

З НАГОДЫ

БЕНЗІН — ВАДКАСЦЬ ГАРУЧАЯ...

Некалькі слоў услед чарговым павышэнню цэн

На мінулым тыдні Старшыня Вярхоўнага Савета Беларусі С. Шушкевіч запэўніў, што «ў бліжэйшы час» цэны на бензін у рэспубліцы павышацца не будуць. Акурат на наступны дзень цэны павысіліся ў два з паловай разы. У гэты ж дзень пачалася сустрэча кіраўнікоў дзяржаў СНД у Бішкеку, якая напярэдадні была названа «самай-найсамай» (як і ўсе ранейшыя, дарэчы) і якая не дала практычна ніякіх канкрэтных вынікаў у вырашэнні неадкладных эканамічных праблем. Праўда, дзеля справядлівасці трэба заўважыць, што кіраўнікі Беларусі (як і заўсёды раней) з такой ацэнкай журналістаў не пагадзіліся.

Цяпер будзем чакаць «юбілейнай» сустрэчы кіраўнікоў СНД у Мінску 4 снежня, на якую, зноў жа, ускладаюцца вялікія спадзяванні. Але спадзяванні і прагнозы — рэч у наш час ненадзейная. Спікер нашага парламента аднойчы ўжо прадказваў стабілізацыю цэн... І вось — зноў не ўтрымаўся. Мо яго падвялі дарэчы? Аднак чыноўнік з дзяржкамнафтапрадукта рэспублікі напярэдадні ў прэсе таксама ж ледзь не бажыўся, што новых расцэнак на бензін проста не

існуе ў прыродзе.

Магчыма, гэта былі звычайныя дзяржаўныя хітрыкі — утрымліваць новыя цэны ў тайне, каб не выклікаць ажыятажу? Дык не было ж аніякага ажыятажу апошнім часам на бензакалонках, паколькі не было ў свабодным продажы бензіну. (Па «свабодных» цэнах — калі ласка). Самае ж цікавае, што чэргі на аўтазапраўках цяпер зноў выраслі — верная прыкмета таго, што павышэнне цэн на гаручы прадукт не стане апошнім.

Падобную карціну можна было назіраць у Маскве, дзе цэны на бензін падскокнулі двойчы на працягу месяца. Апошні раз — пасля таго, як Б. Ельцын публічна паабяцаў, што... сёлета цэны на паліва больш не павысяцца.

Гэта можна было б лічыць асабістай праблемай прэзідэнта Расіі і ягонага рэйтыngu. Аднак, калі расійскі віцэ-прэм'ер В. Чарнамырдзін выстаўляе ледзь не ультыматум незалежным дзяржавам — выплаціць пазыкі за пастаўкі паліва ў некалькі дзён, інакш яны будуць рэзка абмежаваны, тут ужо не да смеху. Як вядома, паміж ўрадам Беларусі і ўрадам Расіі падпісаны пагадненні — у

прыватнасці, па нафце і цэнах на яе. У сітуацыі, якая склалася сёння, лагічна было б чакаць нейкай энергічнай рэакцыі беларускага ўрада. Замест гэтага пачулася няўцямнае мармытанне наконт таго, што выплаціць пазыку ў прызначаны тэрмін не ўяўляецца магчымым...

Усяму гэтаму можна знайсці толькі два тлумачэнні. Або высокапастаўлены афіцыйны асобы трымаюць нешта «сабе на ўме», не жадаючы пасячаць абывацеля (г. зн. — грамадзян Беларусі) у хітраспачыненні вышэйшай палітыкі. Альбо, што яшчэ горш, кіраўніцтва не валодае сітуацыяй у эканоміцы, прапускаючы адзін за адным удары з боку «партнёраў» па «агульнай рублёвай прастору».

Ну, а як адрэагуе на гэта парламент? Пра яго доўгія канікулы сказана ўжо нямаля слоў. Але трэба, відаць, гаварыць не пра канікулы, а пра злосны прагул. Цікава, ці прымусяць новыя цэны на бензін дэпутатаў (сярод якіх нямаля аўтаамабятараў) як след мабілізаваць перад восенняй сесіяй? Пераэкзаменуўкі на лета можа і не быць...

Віталь ТАРАС.

Хроніка Адраджэння

У Віцебскім мастацкім музеі адкрылася літаратурна-мастацкая выстава «Песняры зямлі беларускай», прысвечаная 110-ым угодкам з дня нараджэння Я. Купалы й Я. Коласа.

Выпушчаны першы беларускі паштовы блок, прысвечаны 1000-годдзю Беларускай праваслаўнай царквы, з выяваю по-

лацкай Спаса-Ефрасінеўскай царквы, фрагмента фрэскі XII ст. з гэтага храма. Кошт паштовага знака — 5 рублёў.

У Віцебску ў продажы з'явілася і была хутка раскуплена новая серыя значоў-выяў старажытных паселішч Віцебшчыны: Сянна, Докшыц, Суража, Друі, Дзісны. Такі ж лёс напатаў і вымпелы з дзяржаўнымі сімваламі Рэспублікі Беларусь.

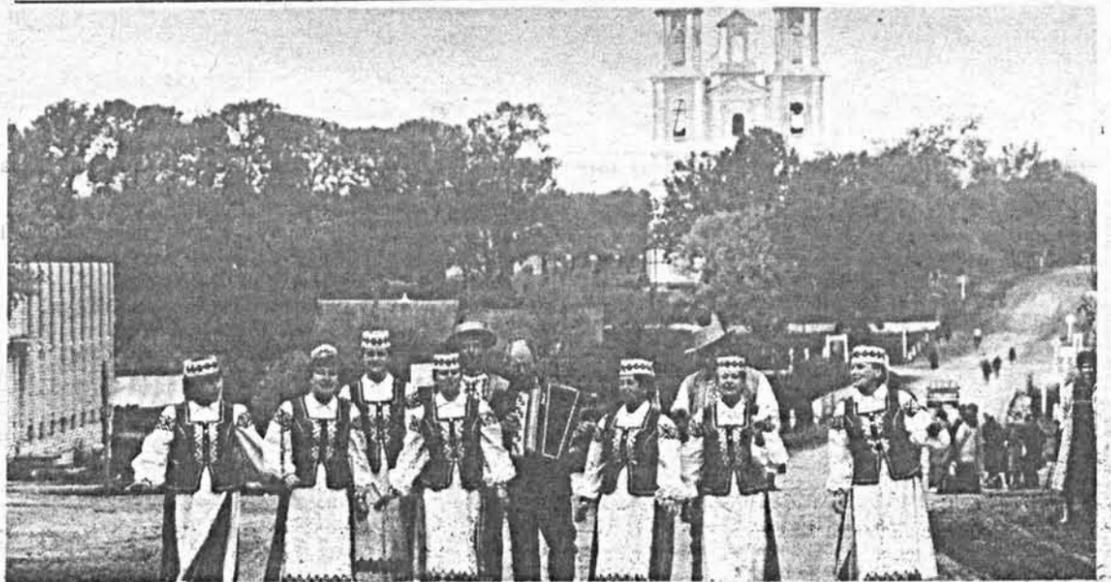
У Полацку выйшаў першы нумар гісторыка-літаратурнага часопіса «Полоцкі л'ютопісець».

Міністэрства сувязі Рэспублі-

кі Беларусь выдрукавала цалкам беларускамоўны канверт з маркай нашай краіны. На ім малюнак Героя Савецкага Саюза З. М. Тусналобай-Марчанкі. Мастак — В. Ілюхін. Цана канверта — 1 руб. 78 кап.

Споўніўся год з дня выхаду першага нумара віцебскай газеты дэмакратычных плыняў «Выбар». Выданне актыўна выступае за адраджэнне нацыянальнай мовы ды культуры беларусаў, прыдачынае забытыя ці невядомыя старонкі гісторыі краю і жыцця нашай эміграцыі.

Юрась СЦЯПАНЭУ, наш карэспандэнт у Віцебску.

Ансамбль мясцовага Дома культуры выконвае любімыя Драздовічам песні.

Служба ў касцёле ў Германовічах, прымеркаваная да Дня памяці Язэпа Драздовіча.

У Германовічы — да дзядзькі Язэпа

Дзень памяці Язэпа Драздовіча — графіка, жывапісца, скульптара — адбыўся ў пасёлку Германовічы Шаркоўшчынскага раёна. Дзіваком з барадой і доўгімі валасамі, які хадзіў па наваколлях з малбертам, распісаў у дамах дываны і вельмі любіў слухаць народныя песні — такім прадстае мастак ва ўспамінах старажылаў. Час даў высокую ацэнку дзейнасці і творчасці Драздовіча, які ўнёс прыкметны ўклад у скарбіцу беларускай культуры. Свята ж у Германовічах паказала, што яго памятаюць і шануюць у родных краях.

Настаўніца Ада Эльзеўна Райчонак дэманструе новы музейны экспанат — трыціну работ Драздовіча.

Фота Аляксандра ТАЛОЧКІ, (БЕЛІНФАРМ).

СУСТРЭЧЫ

3 клопатам пра з'езд

Міністр замежных спраў Рэспублікі Беларусь П. Краўчанка, які знаходзіўся ў ЗША ў сувязі з 47-й сесіяй Генеральнай Асамблеі ААН, наведваў грамадскі цэнтр «Полацак» у Кліўлендзе (штат Агайо). На сустрэчу з міністрам сабраліся шматлікія амерыканскія грамадзяне беларускага паходжання, як тыя, што жывуць у Кліўлендзе, так і тыя, што прыехалі знарок з штаэта Ілінойс, Мічыган, Пенсільванія. На афіцыйнай цырымоніі міністра замежных спраў цёпла віталі прадстаўнікі губернатара і сената штата Агайо, улад горада Кліўленда, графства, на тэрыторыі якога знаходзіцца цэнтр «Полацак», кандыдаты ў Кангрэс і іншыя выбарныя органы ўлады. Прыезд міністра асвятляўся ў сродках масавай інфармацыі.

На сустрэчы і падчас асабістых размоў з вядучымі дзеячамі і актывістамі беларускіх і амерыканскіх арганізацый П. Краўчанка расказаў пра работу, якая праводзіцца ў Рэспубліцы Беларусь па пераўтварэнні эканомікі, будаўніцтве дэмакратычных інстытутаў, пра культурнае і інтэлектуальнае жыццё на Радзіме. Міністр і суправаджаючы яго Часовы

Павераны ў справах Рэспублікі Беларусь у ЗША С. Мартынаў і першы сакратар Пастаяннага прадстаўніцтва Беларусі пры ААН У. Герасімовіч адказалі на шматлікія пытанні. Абмяркоўвалася правядзенне летам 1993 года ў Мінску першага сусветнага з'езда беларусаў, які мог бы быць прымеркаваны да святкавання Купалля, а таксама пытанні магчымага дзелавога супрацоўніцтва, арганізацыі дадатковай гуманітарнай дапамогі, супрацоўніцтва ў аднаўленні помнікаў гісторыі і архітэктуры, захавання архіўнай спадчыны беларускай замежнай дыяспары.

У Нью-Йорку адбылася сустрэча з прэзідэнтам Беларускага Харытатыўна-Адукацыйнага фонду Янам Пятроўскім, падчас якой закраналіся пытанні, якія звязаны з перадачай матэрыялаў гэтага фонду нядаўна створанаму Нацыянальнаму архіву Рэспублікі Беларусь. Фонд бачыць свае мэты ў тым, каб спрыяць адукацыі сярод беларусаў як на Бацькаўшчыне, так і па-за межамі, у прыватнасці, сярод амерыканцаў беларускага паходжання.

Прэс-служба Міністэрства замежных спраў.

ПАСЯДЖЭННІ

ТВАРАМ ДА... ГУМАНІЗАЦЫІ

Прыгажосць выратуе чалавецтва... Канечне, ніхто не збіраецца гэтае выслоўе разумець літаральна, але і не прымаць яго пад увагу нельга. Сёння, бадай, асабліва ўзрастае роля эстэтычнага выхавання, якое пачынаецца з усведамлення больш шырокай гуманітарнай падрыхтоўкай грамадства.

У гэтай справе сваё важнае слова павінны сказаць ВУНУ. Стан гуманітарнай падрыхтоўкі ў вышэйшых навучальных установах рэспублікі і разглядаўся на пасяджэнні калегіі Міністэрства адукацыі.

Становішча пакуль што не зайздроснае. У некаторых інстытутах адмовіліся ад выкладання такіх дысцыплін, як паліталогія, сацыялогія, скарачаюцца курсы філасофіі, гісторыі. Безумоўна, выкладаць іх па-ранейшаму нельга, трэба ўлічваць нацыянальную спецыфіку рэспублікі. Інакш кажучы, нацыянальная гуманітарная ідэя музіць увабраць у сябе і

агульначалавечыя каштоўнасці. Гаварылася на калегіі і аб выкананні Закона аб мовах. Сям-там становішча трывожнае. У прыватнасці, у Беларуска-амерыканскім інстытуце інжынераў чыгуначнага транспарту, Віцебскім ветэрынарным, Магілёўскім машынабудавальным інстытутах па-ранейшаму ўсе прадметы выкладаюцца па-руску, а ў такіх інстытутах, як Гомельскі політэхнічны, Віцебскі і Мінскі медыцынскія і іншыя, па-беларуску чытаюцца толькі асобныя лекцыі ці спецыяльныя курсы.

Калегія рэкамендавала звярнуць увагу рэктаратаў на выкананне Закона аб мовах, адводзіць на выкладанне гуманітарных і сацыяльна-эканамічных дысцыплін у тэхнічных, медыцынскіх, сельскагаспадарчых і іншых ВУНУ не менш чым 25 працэнтаў навучальнага часу, а ва ўніверсітэтах і педагагічных інстытутах — не менш за 35 працэнтаў.

Створаны Нацыянальны інстытут гуманітарных навук.

СХОДЫ

«РУСЬ» МІНСКАЯ?..

30 верасня адбыўся ўстаноўчы сход Мінскага таварыства рускай культуры «Русь». Разглядаліся мэты і прынцыпы дзейнасці таварыства, абмяркоўваўся яго статут. «Русь» абараняе нацыянальны і культурныя запатрабаванні рускага насельніцтва беларускай сталіцы.

Старшыня «Русі», галоўны інжынер праекта храма іконы Божай Маці ўсіх гаротных Радасці Генадзь Уласаў падкрэсліў на сходзе, што «Русь» не палітычная, а культурна-асветніцкая арганізацыя, у якой могуць удзельнічаць прадстаўнікі любых партый і веравызнанняў. (Дарэчы, выступаючы ў перадачы «Радыефакт», на пытанне, ці будзе таварыства дамагацца ўзаконення двухмоўя, ён не даў станоўчага адказу). Хацелася б, канечне, каб у рускай абшчыне ў Беларусі — а не толькі ў Мінску — з'явілася сваё культурнае таварыства, сапраўднае, а не правакатарскі выказнік яе інтарэсаў. Ва ўсялякім разе, да супалак кшталту «Отечества», «Славянскага Собора», новаўтворанае культурнае таварыства «Русь» не прымкнула. І гэта не можа не абнадзейваць.

Ю. З.

Да ведама суполак ТБМ г. Менска

На чарговым пасяджэнні Рады таварыства беларускай мовы імя Ф. Скарыны г. Менска прынята рашэнне аб правядзенні гарадской канферэнцыі з парадкам дня: «Выкананне закона аб мовах у г. Менску», якая адбудзецца 24 кастрычніка 1992 года ў Палацы культуры Менскага аўтазавода (кіназала). Пачатак а 10 гадзіне.

Прапануецца ўсім суполкам г. Менска абмеркаваць на сваіх сходах стан дзейнасці афіцыйных органаў па выкананні Закона аб мовах і адпаведнай дзяржаўнай праграмы, абагуліць маючыя крытычныя заувагі і прапановы для выкладу іх на гарадской канферэнцыі, ці накіраваць у гарадскую Раду.

Прасьба абраць сваіх дэлегатаў: 3 чалавекі ад кожнай суполкі, столькі ж — ад раённых радаў.

На канферэнцыю запрашаюцца прадстаўнікі прадпрыемстваў і устаноў гарвыканкама, райвыканкамаў г. Менска, а таксама ўсе жадаючыя. Запрашэнні, пасведчанні дэлегатаў можна атрымаць у старшыні раённых радаў.

Рада Менскага ТБМ.

ВЫСТАВЫ

ВОСЕНЬСКІ САЛОН

Саюз мастакоў Беларусі сёння ўяўляе сабою канфедэрацыю суполак, якія вымушаны быць разам. Іх яднае агульная маёмасць, якую невядома як падзяліць: каб і па справядлівасці і каб усім хапіла.

А пакуль ёсць саюз, ёсць патрэба ў мастацкіх акцыях, якія сведчаць, што ён ёсць. Таму сёння ў менскім Палацы мастацтваў — рэспубліканская выстава.

Вось яе кароткая перадагісторыя. Што рэспубліканскія выставы губляюць сэнс, у мастакоўскім асяроддзі пачалі адкрыта гаварыць некалькі гадоў назад, калі ў Саюзе мастакоў Беларусі распачаўся «сепаратысцкі рух» — стварэнне творчых суполак і адпаведна разбураў існуючай структуры, пабудаванай па прынцыпе секцый (скульптуры, графікі і г. д.). Апошняя вялікая выстава ладзілася да 100-годдзя Максіма Багдановіча. У адрозненне ад звычайна папярэдніх выстаў мемарыяльнага характару падзеяй у культурным жыцці яна не стала, не ўзнялася вышэй мерапрыемства. Тады і паўстала пытанне: як жыць саюзу далей?

Гаўрыла Вацічанка, адзін з найбольш аўтарытэтных мастакоў Беларусі, прапанаваў рабіць у год толькі адну рэспубліканскую выставу, якая павінна мець статус «вялікага салона», і прымяркоўваць гэты салон да Дня незалежнасці — 25 сакавіка. (Адсюль назва выставы «Жыве Беларусь»). Таварышы з Міністэрства культуры, за якімі ў пытаннях мастацтва па-ранейшаму апошняе слова, нібыта згадзіліся. Толькі, на іх думку, Днём незалежнасці з'яўляецца не 25 сакавіка, а 27 ліпеня. Але ж летам ладзіць галоўную выставу года не мае сэнсу: і мастакі, і гледачы ў адпачынку. І якасць твораў будзе невысокай, і прыбытку выстава не дасць. Значыць, выставу, прысвечаную Дню незалежнасці, перанеслі на восень. А паколькі на восень ужо планавалася выстава да 110-й гадавіны з дня нараджэння Янкі Купалы і Якуба Коласа — дык і атрымалася такое спалучэнне: Рэспубліканская мастацкая выстава «Жыве Беларусь», прысвечаная 110-й гадавіне з дня нараджэння нашых песняроў. Па характары экспазіцыі гэта яраз тое, што і планавалася, — вялікі салон. Тут ёсць усё (альбо

амаль усё), што ёсць у выяўленчым мастацтве Беларусі. Стрыманы авангард, які нікога больш не шакіруе; постсацыялістычны рэалізм, які спрабуе выжыць, прыкінуўшыся нацыянальным Адраджэннем; этнаграфізм на мяжы з гістарызмам; гістарызм, набліжаны да філасофіі; і проста прафесійна зробленыя палотны, графічныя аркушы, скульптуры.

Куды мы ідзем, зразумець з гэтай выставы даволі цяжка. Аднак добра бачна, адкуль мы выйшлі і куды не збіраемся вяртацца.

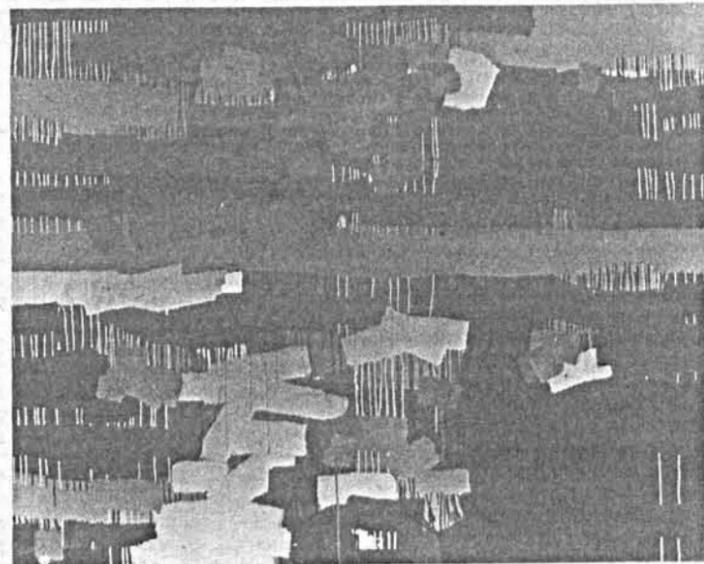
П. ВАСІЛЕЎСКІ.

Л. ГУМІЛЕЎСКІ, «Францішак Снарына».

Л. ШЧАМЯЛЕЎ. «Курapatы».

С. ГРЫНЕВІЧ. «Фантазія».

А. КІШЧАНКА. «Загадка бэзу».

Беларускае пасольства ў Маскве: якім яму быць?

Шаноўны «ЛіМ»! Мы, актыўны беларускай дыяспары Масквы, просім раскажаць на тваіх старонках аб сваіх стасунках з паўпрадствам Рэспублікі Беларусь. Набліжаецца сесія ВС рэспублікі, на якой будуць разглядацца важныя для нашай дзяржавы пытанні, у тым ліку пытанне аб адкрыцці замест паўпрадства пасольства і зацвярджэнні пасла.

Нацыянальна-культурныя суполкі беларусаў Масквы пачалі ўтварацца ў 1988 годзе. Так узніклі Таварыства беларускай культуры імя Францішка Скарыны (1988 год), суполка студэнтскай моладзі «Пагоня» (1988), Маскоўскае згуртаванне беларусаў-вайскоўцаў (1990) і іншыя. Зараз утвораюцца рэгіянальнае аддзяленне беларусаў свету «Бацькаўшчына». З самага пачатку сваёй культурна-асветніцкай дзейнасці беларускія згуртаванні апынуліся без падтрымкі. Дзеля правядзення заняткаў па гісторыі, культуры і мове, працы нядзельнай дзіцячай шkolкі, вечарын і іншага збіраліся дзе толькі магчыма: у бібліятэках, на кватэрах, у маладзёжным нацыянальна-культурным цэнтры ўкраінцаў, нават у былым парткаме. Неаднаразова звярталіся на конт памяшчэння да тагачаснага пастпрадства, але там нават не жадалі і чуць пра існаванне ў Маскве нейкіх бе-

ларусаў. Праўда, пасля пачатку 1991 года становішча змянілася. Дзякуючы звароту да Старшыні Вярхоўнага Савета сп. С. Шушкевіча Таварыства беларускай культуры, як галоўнае ўтварэнне маскоўскіх беларусаў, атрымала пакойчык з тэлефонам у будынку пастпрадства. Адрасу наладзіліся сувязі з беларускімі асяродкамі ў Санкт-Пецярбургу, Алматы, Чэлябінску, Майкопе, Вільні і іншых месцах. На дэбрачынны пачатках ладзілі восеньскія Дзяды, угодкі Багдановіча, Купалаўскія вечарыны і іншае. На сходкі па аўторках сталі прыходзіць свядомыя беларусы не толькі з Масквы, але і з абшараў Расіі, СНД, самоў Беларусі і нават з Амерыкі. Але, як высветлілася, гэта была толькі часовае адліга. У красавіку адабралі тэлефон і перадалі яго расійскім камерсентам, якія заставаліся ў будынку паўпрадства (пастпрадства было ператворана ў паўпрадства), а выдзелены пакойчык сталі выкарыстоўваць як сховішча маёмасці (ужо болей за паўгода палова яго занята халадзільнікамі «Мінск»). Неаднаразова нам даводзілася чуць у гэтай установе нешта нахштат такога: «Многа шуму от этих белорусов», «Ходят тут всякие», нават прапановы нахонт абвясчэння дзяржаўнай мовай на

Беларусі ўкраінскай ці рускай. Дарэчы, у прадстаўніцтве не знайшлося чалавека, здольнага нагаварыць тры дзесяткі слоў па-беларуску на магнітафон супрацоўніку Інстытута інфарматыкі РАН. Таму за гэтым, а таксама за ўзорам герба, гімна і сцяга яны муслілі звярнуцца ў Таварыства беларускай культуры. Трэба сказаць і аб матэрыяльным становішчы дыяспары. Сярод 14 культурных таварыстваў Масквы ад былых саюзных рэспублік — беларускае самае беднае. Справа ў тым, што ўсе пасольствы і паўпрадствы, за выключэннем нашага, беларускага, адчыняюць дзеля сваіх дыяспар нацыянальна-культурныя цэнтры, або дбаюць аб гэтым, дапамагаюць усім, чым магчыма. Таму ў іх ёсць і бібліятэкі, і памяшканні, і школы, і свае выданні, і транспарт, і шмат што іншае. У беларусаў жа — анічога, пры поўным нераўнаважжы гэтай справы з боку паўпрадства. І гэта ў той час, калі ў Расіі жыве каля двух мільёнаў беларусаў. Што год, з дазволу мясцовых улад, мы святкуем Купалле на раэ Пакры пад Падольскам разам з культурнымі таварыствамі Літвы, Латвіі, Эстоніі. Неаднаразова гэтае свята паказвала расійскае тэлебачанне. І заўсёды на гэтым свяце прысутнічала кіраўніцтва пасольстваў

прыбалтыйскіх рэспублік. Адапаведна, у прыбалтыйскіх дыяспарах ёсць усё: «твар», грошы, транспарт, выязныя буфеты, нацыянальныя кашулі і іншае. У беларусаў, акрамя падрывоўкі за свой кошт, — нічога. Колькі ні запрашалі супрацоўнікаў прадстаўніцтва — толькі палюбоўца беларускіх святаў і саміх беларусаў.

На нашу думку, у будучым пасольстве пазіны працаваць такія беларусы, якія шануюць родную зямлю і яе народ. Беларускае пасольства ў Маскве павінна клапаціцца аб беларускай кляпціцы аб беларускай дыяспары ў Расіі, дапамагаць культурнаму, духоўнаму развіццю расійскіх беларусаў, а не іх асіміляцыі. Неабходна стварыць у Маскве беларускі нацыянальна-культурны цэнтр, які б займаўся абаронай правоў расійскіх беларусаў, культурнымі сувязямі з Бацькаўшчынай, зборам інфармацыі пра спецыялістаў-беларусаў, якія маглі б быць карыснымі сваёй Радзіме (а іх, дарэчы, шмат), выдаваў бы газету для расійскіх беларусаў. Пасольства павінна дапамагчы арганізацыі гандлю беларускай кнігай у Маскве, падпісчы на беларускія перыядычныя выданні, а таксама адчыніць беларускую школу пры пасольстве, як гэта робяць пасольствы іншых краін.

Г. ЛЕХ, А. БУКА, А. ДРАЯНКОУ, А. САБАЛЕЎСКИ, І. ПАУЛОУСКИ, С. ПАПОУ, А. КУРЫС, Л. ЦАГЕЛЬНИКАУ, Я. КУРЫС, А. МАКАГОН, В. ІВАНОУ, А. ЖЫЛКІН, АКТИВІСТЫ БЕЛАРУСКАЙ ДЫЯСПАРЫ МАСКВЫ.

ДЛЯ ДЗЕТАК-МАЛАТАК

Галоўнае праўленне Беларускага грамадска-культурнага таварыства ў Беластоку выпусціла кнігу Віктара Шведа «Вясёлка» — своеасаблівае выбранае адзінае паэты ў Польшчы, які пастаянна піша для дзяцей па-беларуску. Нашы дзеці маглі пазнаёміцца з яго творчасцю па зборніку «Дружба», што пабачыў свет у выдавецтве «Мастацкая літаратура» яшчэ ў 1976 годзе.

«Вясёлка» ў склалі некалькі зборнікаў, яна складаецца як бы з дзвюх самастойных кніжак. Першая з іх — «Падляшша». Пачынаецца яна з запрашэння «Любі, браток, родны куток». Маленькі герой з гонарам гаворыць:

Я нарадзіўся беларусам, Беларусам буду жыць! Мову родную вучуся Шанаваць, цаніць, любіць!

Наступныя падраздзелы кніжкі — «Прыроду беражы, прыродой даражы!», «Бабулі, дзедкі і малалеткі», «Бусел верны Беларусі».

Другая кніжка — «Смяшынкі». У ёй таксама свае падраздзелы: «Навука не прынука», «Такія ж дзеці ва ўсім свеце», «Жыццё заўсёды нясе прыгоды»...

В. Швед прымае той дыдактызм, які дазваляе прывіваць юным чытачам павягу да ўсяго беларускага, вучыць любіць наваколле, зямлю, людзей на ёй.

А. В.

БЕЛАРУС-УСЮДЫ БЕЛАРУС

«Бібліятэчка Беларускага літаратурнага аб'яднання «Белавежа», якая выходзіць у Беластоку, папоўнілася шостаю кніжкай. Ёй стаў пэтычны зборнік Яна Чыквіна «Кругавая чара».

Аўтар дэбютаваў у 1969 годзе кнігай «Іду», праз год выйшла «Святая студыя», у 1977 годзе — кніга «Неспакой». У прэдымове да яе адзначалася: «Чыквінскі верш... З ім трэба размаўляць у цішы, адагнаўшы ад сябе вісклівае ганьне штодзённых чынаў, тэлевізарна-газетных эмоцый. Каб аднавіць сябе, не здрабнець!»

Такая ацэнка яшчэ больш ставіцца да зборніка «Кругавая чара» (дарэчы, заўважым, што кніга цудоўна выдадзена, з каларытнымі малюнкамі, партрэтаў аўтара, факсімільна аднаго верша). Я. Чыквін запрашае ў вершах задумацца над хуткаплынным часам, пазбаўіцца ўсяго другаснага, выпадковага. Праграмным успрымаецца верш «Крык начной савы»:

Што ёсць быццё! Што — чалавек! Што — Бог! Чаму нікому нельга лёсу перайначыць! Не адсумуе смутак нашых усіх зямных трывоў — З вачэй злятае белы голуб плачу.

Пытанне за пытаннем: «А чым свабода ёсць? — Для розуму, для сэрца і рук — цудоўны божы дар? Пыжлівы чалавечы м'які Чаму ўсё жыццё свой камень пхем пад гару? Адгядкі ў свеце, мабыць, ёсць... Але не выкажа зыск». Адказ на гэтыя пытанні ёсць у іншых творах кніжкі, што напісаны чалавекам, неабячывым да жыцця. Да справядлівых ісцін, што такое дабро, зло, справядлівасць, Я. Чыквін прыходзіць праз сумненні, развагі, пошукі свайго месца на зямлі і самога сябе.

Адным словам, лірычны герой паэты — наш сучаснік, беларус, які, дзе б ні жыў, мае свой твар, свой нацыянальны характар.

А. М.

ЧАС ПАКАЗАЎ...

З нагоды калектыўнага ліста жанчын-маці пісьменніцы Святлане Алексіевіч

«Некаторыя кнігі працуюць такім болей, што іх амаль немагчыма чытаць... «Цынкавыя хлопчыкі» Святланы Алексіевіч — адна з такіх кніг. Заглавак нарадзіўся са страшэннай падрабязнасці ваіны — загінуўшых салдат вярталі дамоў у цынкавых трунах.

Апублікаваныя ў 1990 годзе «Цынкавыя хлопчыкі» набылі ў Савецкім Саюзе эфект выбухнуўшай бомбы... Сведчанні салдат аб сваіх і чужых жорсткасцях змешаны з рыданнімі маці і жонкаў... Аб'ёмісты спектр і выразнасць гэтых галасоў, іх шчырасць і непадрабязнасць, іх высокая эмацыянальнасць робяць кнігу надзвычай уражлівай, яна літаральна абпальвае душу...»

С. Алексіевіч стварыла нешта большае, чым кнігу аб афганскай ваіне. Гэтая кніга стала люстэркам, у якім адбіліся ўсе жахі гэтай таямнічай, невядомай для большасці савецкіх людзей ваіны. Яна лепшая з заходніх кніг на гэтую тэму, якія я прачытаў». Пітэр Крыстоф. Газета «Дзз эйдн», Аўстралія.

«...З гэтай жа мэтай вы паехалі ў сваю трохдзённую камандзіроўку ў Афганістан, каб заявіць потым «Я там была». І нам даводзіцца шкадаваць, што там вас ахоўвалі нашы хлопчыкі. Лёс павінен быў распарадзіцца інакш, трэба было трапіць вам у рукі Душману, каб вы адчулі сапраўдную іх гасціннасць...»

З ліста маці загінуўшых у Афганістане салдат пісьменніцы С. Алексіевіч. Газета «Звязда». Ліпень 1992 г.

Мне пашанцавала прачытаць першыя раздзелы «Цынкавых хлопчыкаў» Святланы Алексіевіч яшчэ ў рукапісе і гэта, памню, каштавала мне некалькіх бяссонных начэй. Аўстралійскі рэцэнзент параўноўвае эфект публікацыі гэтага твора з эфектам выбухнуўшай бомбы. Амаль так. З той толькі праўкай, што к канцу васьмідзясятых гадоў краіна ўжо поўнілася чуткамі аб тым, што афіцыйна аб'яўленая інтэрнацыянальная, ледзь не гуманітарная дапамога братням (і) афганскаму народу на самай справе абрываўся вялікімі чалавечымі стратамі ў «абмежаваным кантынгенте савецкіх войскаў». Тады я ўпершыню па-чуў аб звязанай з гэтай ваінай жахлівай падрабязнасці — загінуўшых у «Афгане» хлопцаў транспартавалі на радзіму ў запаленых цынкавых трунах, каб схаваць сапраўдную колькасць ахвяр, пахаванні іх праводзіліся ледзь не ўпотаікі, а каб не прыцягвалі да сябе лішняй увагі, маглі бы размалявалі далёка ад адной — так яны хутчэй павінны былі згубіцца ў агульным масіве могілак.

На Паўночных могілках у Мінску, дзе пахаваны мае бацькі, кожны раз, ідучы адведць родныя магільні, спыняюся па дарозе ля гранітнага помніка з выявай маладзёнка прыгожага салдата ў форме дэсантніка і кароткім радком пад ёй: «Загінуў смерцю

ім, страціўшым сыноў, давалася перажыць, не вымаўлена, дарэчы, ніводнага слова пра не меншыя пакуты афганскіх маці, якія таксама страцілі сваіх дзяцей. Ці мо мацярынскае сэрца не ўсюды баліць аднолькава?

Пра ўсё гэта я гавару не ў напярэды аўтарам ліста да пісьменніцы. Разуменне, што за іх акцыяй стаяць людзі, якія з апошніх сіл чапляюцца за ўсё, што ўвасабляла ў іх вачах «магутнасць і веліч» былой камуністычнай імперыі.

Хто не помніць тэлеперадачу з другога з'езда народных дэпутатаў СССР, дзе ўстроілі аўтадафэ вялікаму гуманісту, акадэміку Сахараву, які першы ўзняў свой голас супраць савецкай інтэрвенцыі ў Афганістане? Там, на з'ездзе, на нядаўна вернутага з горкаўскай ссылкай нобелеўскага лаўрэата ліліся патокі бруду разам з абвінавачваннямі «у здрадстве», «паклёпе» на савецкую армію. Сярод тых, хто са з'ездаўскай трыбуны слаў пракліны на галаву Андрэя Дзмітрыевіча, былі і дэпутаты-афганцы, дэпутаты-жанчыны. Да пары да часу не хацелі «засвечвацца» іх сапраўдныя натхніцелі, той жа маршал Ахрэмееў, старшыня КДБ Кручкоў. Яны моўчкі сядзелі ў зале пасяджэнняў з'езда. Але калі тэлеаб'ектыў раптам выхопліваў іх твары, відно было, як іх вусны крывіць змяненая ўсмішка, як радуецца яны здэкам са слаўтага вучонага-гуманіста, якога б яны, калі б іх воля, з велізарнай асалядай пасадзілі б зноў за kraty.

Святлана Алексіевіч расказвала мне, што ўсю сілу грознага генеральскага подыху адчула пасля публікацыі ў «Комсомольскай правде» ўрыўкаў з «Цынкавых хлопчыкаў». Адрасу на публікацыю адгукулася з грубым войчыкам газета Міністэрства абароны «Красная звезда», а за ёй яе малодшая сястра газета Беларускай ваеннай акругі «Во славу родины». Генералы дзейнічалі выпрабава-

«У «Цынкавых хлопчыках» сведчаць аб перажытым, аб сваім вопыце пакут салдатаў і афіцэраў, інваліды і ўдовы, сёстры міласэрнасці і маці загінуўшых. Праз жантак асобных чалавечых аповядаў узнікае аб'ёмная панарама гісторыі дзяржавы, якая пацярпела маральнае банкруцтва, таму што яе вернападданні выхоўваліся на сляпым паслухмястве і фальшывых ідэалах». Часопіс «Шпігел» № 10, 1992 год. Германія.

Што тут дадаць!

Міхась ЗАМСКІ.

Юры Туронак, адзін з найбольш вядомых даследчыкаў навейшай гісторыі Беларусі, нарадзіўся ў 1929 годзе ў мястэчку Дукштас, што на поўдзень ад Дзвінкі, у беларускай сям'і. Гадаваўся ў Вільні, дзе бацька працаваў лекарам. Пачатковую адукацыю атрымаў, навучаючыся ў польскай, потым у літоўскай школе. Скончыў Віленскую літоўскую гімназію. У Польшчы, у Галоўнай школе планавання і статыстыкі, атрымаў вышэйшую эканамічную адукацыю. Шмат гадоў працаваў як журналіст. Пачынаючы з 1956 года, выступае ў друку Польшчы і Беларусі з публікацыямі, прысвечанымі праблемам гісторыі і культуры. Аўтар кнігі «Беларусь пад нямецкай акупацыяй». Жыве і працуе ў Варшаве.

Шмат каму думкі, выказаныя доктарам Туронак,

могуць падацца спрэчнымі. Але трэба памятаць: ягоныя погляды на гісторыю Беларусі фармаваліся на падставе вывучэння дакументаў, практычна недаступных для вучоных у БССР. Гісторык Туронак ніколі не адчуваў уплыву на сябе афіцыйнай савецкай гістарыяграфіі ці ўдзіску з боку партыйных органаў. Ён, грамадзянін Польшчы, нават у самыя цяжкія гады вайсковага стану мог вывучаць гісторыю свайго народа, не адчуваючы ідэалагічных перашкод, не імкнучыся стварыць ці замацаваць вобраз ворага. Напісаная ім праца па гісторыі Беларусі ў другой сусветнай вайне — першая спроба пазбаўлення ад стэрэатыпаў. Можна падзяляць ці не падзяляць ягоныя думкі, але пазнаёміцца з імі варта.

У. П.

Юры Туронак: «ІВАНОЎСКІ БЫЎ НАЦЫЯНАЛЬНЫМ ДЗЕЯЧАМ...»

Маналог гісторыка

МАЯ РАБОТА доўгі час не мела нічога агульнага з гісторыяй, але гэтым я цікавіўся заўсёды. Пачаў, бадай, з вывучэння гісторыі народнай асветы на Беларусі. Асабліва мяне цікавіў перыяд савецкай улады (1939—1941 гады) ды час нямецкай акупацыі. Тады мясцовыя людзі самі вызначалі мову навучання сваіх дзяцей у школах. Таму, напрыклад, у Бельскім павеце існавалі і беларускія, і польскія школы — усё залежала ад пажаданняў насельніцтва, немцы ў гэтую справу не ўмешваліся.

Школы, школы... Менавіта гісторыя школьніцтва ў 30—40-я гады выклікала маю цікавасць да вывучэння іншых аспектаў навейшай гісторыі Беларусі. Я сабраў аграмадны матэрыял, але доўгі час яго не выкарыстоўваў, таму што не было ніякай надзеі на выданне.

Недзе ў палове сямідзесятых гадоў я пачаў цікавіцца постаццю Вацлава Іваноўскага. Я ведаў, што кнігі, выдадзеныя з ягоным удзелам яшчэ да першай сусветнай вайны, шырока выкарыстоўваліся ў беларускіх школах. Але рэч у тым, што савецкія публіцысты ў сваіх выказваннях ацэньвалі яго вельмі адназначна і вельмі адмоўна. Калі я пачаў, што адмоўна яго ацэньваюць не толькі савецкія, але і іншыя беларускія даследчыкі (напрыклад, адносіны да яго хадэці былі вельмі стрыманыя, таксама і левых, КПЗБ'ўскі прыбудовак), дык гэта мяне яшчэ больш штурхала да новых даследаў.

Пачалося з таго, што я знайшоў архіўную дакументацыю аб удзеле Іваноўскага ў беларускай канспіратыўнай арганізацыі часоў другой сусветнай вайны. Тая арганізацыя вяла перагаворы з Галоўным камандаваннем Арміі Краёвай. І я адразу падумаў: добра, які ж ён фашыст, калі ён вядзе перагаворы з гэтымі ворагамі фашызму? У выніку з'явілася апрацоўка, якую я назваў «Беларускае пытанне ў палітыцы лонданскага лагера» (у час вайны лонданскім лагерам называўся эмігранцкі ўрад Польшчы ў Лондане, ягоны падпольны прадстаўніцтва. Галоўнае камандаванне АК, падпольны парламент). Атрымалася, на мой погляд, цікава. Тую апрацоўку я перадаў у Інстытут гісторыі Польскай акадэміі навук прафесару Ласоўскаму. Ён гэтым вельмі зацікавіўся, прапанаваў апублікаваць матэрыялы ў друку. Ад яго ж я пачуў: інстытут цікавіцца польска-літоўскімі, польска-ўкраінскімі ды

польска-беларускімі ўзаемаадносінамі ў час апошняй вайны. Украінская і літоўская тэмы былі даволі грунтоўна распрацаваныя, затое беларуская заставалася амаль недаследаванай. Быў адзін дактарант, які сядзеў над гэтай тэмай два гады і ўрэшце адмовіўся — сказаў, што ніякіх адносін не было.

Тэкст, які я прынёс, у інстытуце палічылі вельмі цікавым і спыталі: гэта толькі малы кавалак цэлай праблемы, і таму ці не захачу я распрацаваць цэлую дысертацыю, цалкам прысвечаную пытанню нямецкай акупацыі Беларусі? Але ж распрацоўка гэтай тэмы — работа на некалькі год для цэлага інстытута, і таму я прапанаваў сваю: «Акупацыйная палітыка на Беларусі». Мяне аспрэчылі, заявіўшы: ці можна весці размову пра нейкую асобную палітыку ў адным рэгіёне, калі яна была аднолькавай паўсюль на Усходзе? У найлепшым выпадку — гэта матэрыял для артыкула. Я быў вельмі зацікаўлены праблемай акупацыі, не хацеў губляць магчымасці працаваць у архівах і таму згэдзіўся з прапанаванай фармулёўкай, але папярэдзіў: калі мяне будучы крытыкаваць за тое, што ў працы няма згадак пра агародніцтва, ці тэатральнае мастацтва, ці жыдоўскае пытанне, ці партызанскі рух, дык хай мяне бароняць, бо згадаць аб нечым я магу толькі пры ўмове, што яно патрэбна для раскрыцця галоўнай тэмы.

ГЭТАЯ ПРАЦА пачалася ў 1982 годзе. Я шмат працаваў у архівах, праўда, не карыстаўся менскімі архівамі — у той час такой магчымасці проста не існавала. Але я знайшоў шмат нямецкіх архіваў. Іх захапілі амерыканцы ў 1945 годзе, змікрафільмавалі і прадавалі копіі ўсім, хто меў грошы і быў зацікаўлены справай. Паколькі Польшча была зацікаўлена, яна купіла даволі багаты калекцыю, напрыклад, увесь змікрафільмаваны архіў міністэрства Розенберга — гэта 106 ролікаў, у кожным каля тысячы кадраў — 106000 старонак. А архіў рэйсхфюрэра СС і паліцыі налічвае тысячы ролікаў, з чаго Польшча купіла 500 — паўмільёна старонак. Гэта быў вельмі багаты матэрыял. Акрамя таго, я меў часопісы, кнігі, савецкія публікацыі дакументаў. Матэрыялу было дастаткова, і ў выніку атрымалася кніга, прысвечаная выключна акупацыйнай палітыцы Нямецчыны на Беларусі. Да выканання гэтай працы я меў ступень магістра эканамічных навук. У 1986 годзе я абараніўся, атрымаўшы навуковую ступень гісторыка. Трохі пазней на падставе дысертацыі польскім выдавецтвам ВЭРС была надрукавана кніга «Беларусь пад нямецкай акупацыяй». Выдалі яе без аўтарскай карэктуры, з тэхнічнымі хібама, але бяда невялікая, бо неўзабаве з'явіцца другое польскае выданне, больш дасканалое і добра ілюстраванае. Магчыма, выйдзе і беларускае выданне — пераклад ужо зроблены.

Усё гэта заняло шмат часу, і таму з пачатку 80-х гадоў я «замарозіў» працу над манаграфіяй пра Іваноўскага. Усё спынілася на этапе, калі я ўжо меў сабраны матэрыял: унікальны матэрыял, меў праведзеныя размовы з людзьмі, якія цяпер ужо адышлі, але ўсё гэта было ўжо зафіксавана, усё ляжала і чакала лепшых часоў. Пасля таго, як была скончана манаграфія па праблемах акупацыі, я пачаў рыхтаваць новую — пра Вацлава Іваноўскага. Але яшчэ раней былі падрыхтаваныя некалькі матэрыялаў аб пачатку беларускай выдавецкай

дзейнасці — яшчэ да «Нашай Нівы», да рэвалюцыі 1905 года. У вас гэтым займаўся Сцяпан Александровіч. Але ўсё патрабавала правэркі, пашырэння.

Гэта быў час, калі Іваноўскі ствараў у Пецярбурзе Беларускае рэвалюцыйнае партыю, потым — Круг народнай асветы. Гэта была цікавая справа: ён любіў дзейнічаць у вузкім коле давераных асоб, без вялікай рэкламы. Яны — Вацлаў Іваноўскі, студэнт Тэхналагічнага інстытута ў Пецярбурзе, Марыян Фальскі, студэнт Політэхнічнага інстытута ў Варшаве, Сцяпан Багушэўскі — студэнт Ягелонскага ўніверсітэта ў Кракаве — стварылі тайную выдавецкую суполку. Іваноўскі дастаў грошы, арганізаваў тэксты, Фальскі пераклаў іх з польскай мовы на беларускую, а Багушэўскі вывез тэксты і грошы ў Кракаў і там, у Аўстра-Венгерскай манархіі, надрукаваў. І потым праз «зьялёную граніцу» — нелегальна — яны шмуглявалі ўсе гэтыя кніжкі ў Беларусь.

Потым узнікла пытанне беларускага лямантара — гэта ўжо 1906 год. Яго выдала суполка «Загляне сонца і ў наша аконца», арганізатарам і старшынёй якой быў Іваноўскі, а не Шыпіла, як аб гэтым вельмі часта ў вас пісалася. Пісалася таму, што Іваноўскі быў «вораг народа», страшны чалавек. Але вынікі ягонай дзейнасці былі, і яны адабраліся. Існавала непраўдзівая версія, што кіраўніком суполкі быў Шыпіла. Некаторыя пісалі, што фактычным кіраўніком суполкі быў Шыпіла, значыць, фармальным быў нехта іншы... Тым часам Шыпіла быў вельмі заняты. Ён меў вялікую педагагічную работу, акрамя бібліятэкі, у якой працаваў. У дадатак, калі ўзнікла справа канфіскацыі Багушэўскага «Смыка» і «Дудкі» і пагроза завісла над «Жалейкай» Купалы, дык ён уцёк з гэтай суполкі. Ён выкінуў яе са свайго памяшкання, і вярнуўся пазней, калі ўсё ўжо супакоілася.

І тут узнікла справа буквара. Буквар... Усе кніжкі, якія выпускала суполка, мелі або аўтара, або былі падпісаны псеўданімамі, тым часам лямантар быў увогуле ананімны. Я высветліў: распрацоўкай і апрацоўкай яго заняўся сам Іваноўскі. Ён зрабіў лацінскую версію. Кастравіцкі зрабіў кірылічны варыянт, але гэта было толькі перапісанне. Вельмі цікава, што ў канцы буквара ёсць сказкі для чытання, ніяк не звязаныя паміж сабой, нахштальт «Котка грэецца на сонцы». І сярод іх уплечены адзін — але вельмі цікавы: «Яны бяруцца за гэта дзела і думаюць, што яно ім удалася». Хто «яны»? Гэта — Іваноўскі і Кастравіцкі — Карусь Каганец, якія рыхтавалі той буквар. Выдавецкая дзейнасць — другі перыяд жыцця Вацлава Іваноўскага.

Потым — палітычная дзейнасць. Адрознілі нейкія непаладкі з Луцкевічамі. Я гэтым мала займаўся, але само пытанне вельмі цікавае. Чаму, напрыклад, БСГ не мела аднаго цэнтральнага камітэта, а толькі два краёвыя — віленскі і менскі? Адзіны цэнтральны камітэт узнік толькі на Каляды 1905 года.

У 1908 годзе Іваноўскі выехаў у Мюнхен і там, у Політэхнічным, зрабіў доктарскую дысертацыю аб вырошчванні цукровых буракоў на беларускіх глебах. Вярнуўся ў 1909 годзе і быў дацэнтам у Тэхналагічным інстытуце, выкладаў у Пецярбургскім жаночым Політэхнічным інстытуце. Выкладчыцкай работай і выдавецкай дзейнасцю ён займаўся да сярэдзіны 1913 года, пакуль не пера-

ехаў у Вільню. Суполка, якой на той час кіраваў ужо Шыпіла, памалу занепадала, выдавала толькі раней апрацаваныя тэксты. Затое Іваноўскі разам з Купалам прыехалі ў Вільню і адкрылі там беларускае выдавецкае таварыства. За не цэлыя два гады яны зрабілі вялікую работу. Усё спынілася з пачаткам першай сусветнай вайны.

УКНІЗЕ, якая неўзабаве мае выйсці, раздзел пра падзеі часоў вайны называецца «З Расеяй ці з Польшчай?» Звычайна Іваноўскага ўяўляюць страшным ворагам Расеі. Тым часам ён прытрымліваўся поглядаў зусім адваротнага напрамку. Ён арыентаваўся менавіта на Расею, ён лічыў, што расейскі рынак — неабходная ўмова эканамічнага развіцця Беларусі, што свае прамысловыя вырабы Беларусь будзе прадаваць не на Запад, але якраз туды — на Усход. Доўгі час ён арыентаваўся на Расею, нават на Леніна, на більшавікоў. Цікава, што ў 1917 годзе, пасля Лютаўскай рэвалюцыі, ён вельмі хутка страціў надзею на магчымасць супрацоўніцтва з урадам Керанскага. Уявіце сабе: ужо пад канец нямецкай акупацыі, калі ўрад БНР і Рада БНР эвакуаваліся ў Гародню, ён, міністр асветы БНР, застаўся ў Менску на тое, каб з камуністамі Жылуновічам стварыць кааліцыйны беларускі савецкі ўрад — кааліцыйны камуністаў і сацыял-дэмакратаў. Прыйшлі більшавікі, і праз нядоўгі час і Жылуновіча, і Іваноўскага арыштавалі. Лёс Жылуновіча вядомы. У адрозненне ад яго Іваноўскі быў толькі інтэрніраваны. Яго трымалі ў Смаленску. У гэты час ягоны брат Юры быў міністрам ва ўрадзе Польшчы — спачатку прамысловасці і гандлю, а потым — працы і грамадскай апекі. Так ці інакш, ён мог забраць Вацлава ў Варшаву, нека ўладкаваць, каб той мог свабодна працаваць і нават дзейнічаць на беларускай ніве. Але пасля вызвалення Іваноўскі замест таго, каб ехаць у свабодную Варшаву, вяртаецца ў Більшавіцкі Менск. Нядаўна ваш «ЛіМ» апублікаваў цікавы здымак да артыкула пра Язэпа Гладкага. На здымку — першы беларускі курсы Педагагічнага інстытута ў Менску. Вясна, 1919 год, і на гэтым здымку — Іваноўскі. Калі вясной 1919 польскія легіёны пайшлі на ўсход, іх віталі розныя беларускія арганізацыі, у тым ліку і Тарашкевіч. Арыентацыя беларускіх дзеячаў на Польшчу была выразнай. Але сярод іх не было Іваноўскага. Для мяне гэта была надзвычай цікавая справа: дзе прапаў Іваноўскі? Я яго шукаў і ў Вільні, і ў Варшаве, і ў Гародні — няма нідзе. Толькі потым аказалася, што ён сядзеў па другі бок фронту — у Більшавікоў.

Ягоныя погляды карэнным чынам змяніліся пасля таго, як Ленін падчас перагавораў паміж Савецкай Расеяй і Польшчай у канцы 1919 — пачатку 1920 года некалькі разоў інструктаваў Мархлеўскага, што з-за Беларусі разыходжанніў быць не можа. Калі палкі хочучы — яны могуць мець усю Беларусь. Ленін прапанаваў вечную граніцу на Бярэзіне. Для Іваноўскага гэта быў вялікі шок. Ён зразумеў, што той, на каго ён арыентаваўся, абсалютна не цікавіцца беларускім пытаннем, гатовы ўдзяліць Беларусь, пакідаючы за сабой яе ўсходнюю частку і аддаючы Польшчы заходнюю. Развалілася ўся палітычная канцэпцыя Іваноўскага. Ён быў гатовы супрацоўнічаць з кожным, хто мог дапамагчы стварыць беларускую дзяржаўнасць і захаваць тэрытарыяльную цэласнасць.

Яго арыентацыя на Пілсудскага? Так, але яна была даволі своеасаблівай. Найбольшыя закіды яму робяць, звяжваючы на перагаворы, якія ён вёў у сакавіку 1920 года ў Менску. Калі дакладна, дык перагаворы пачаліся не ў сакавіку, а на пачатку лютага. Пілсудскі прыехаў у Вільню і нехта там у яго запытаў: што ён думае пра Беларусь? Той адказаў, што не хоча нават думаць пра гэтую беларускую фікцыю — так ён назваў беларускае пытанне. Потым да яго прыехаў Іваноўскі.

Думаю, Пілсудскі і Іваноўскі былі знаёмыя асабіста. Брат Вацлава Юры быў ППС'аўцам і бліжнім супрацоўнікам Пілсудскага.

Прыблізна ў сярэдзіне лютага ў Вільні ўзнікла справа, якую гісторыкі не любяць угадваць. Польскія гісторыкі любяць падкрэсліваць федэрацыйную канцэпцыю Пілсудскага. Гаворыцца, што Пілсудскі імкнуўся стварыць такі блок дзяржаў, які ўключоў бы Польшчу, Літву, Беларусь ды Украіну, хай, нават, пад польскім патранатам, які мог бы супрацьстаяць і Расеі, і Нямецчыне. Але ў творах Пілсудскага гэтай канцэпцыі няма, аб гэтым ён ні разу не выказаўся. Я не ведаю, на якой падставе польскія гісторыкі так мяркуюць. Затое ведаю: да сустрэчы з Іваноўскім, да паловы лютага 1920 года, у Польшчы была моцная апазіцыя федэрацыйнай палітыцы. Палкі не хацелі федэрацыі, яны хацелі анексаваць тое, што ўдасца. А Іваноўскі схіліў Пілсудскага да перагавораў (Працяг на стар. 12).

Гэтая публікацыя, несумненна, выкліча неадназначныя ацэнкі чытачоў, найперш старэйшага ўзросту. Апошнім ім'я Вацлава Іваноўскага знаёма толькі з адным азначэннем: фашысцкі паслугач. А тут — штосьці зусім іншае: нацыянальны дзеяч. Нацыянальны! Значыць, патрыёт, які любіў Бацькаўшчыну і дбаў аб яе будучыні і шчасці! Адно з другім несумяшчальна! Хто адкажа? Мо хіба толькі асабісты трагічны лёс гэтага чалавека.

Прынамсі, хочацца спадзявацца, што погляд даследчыка з Польшчы [погляд збоку] дапаможа нам убачыць постэц Іваноўскага больш аб'ектыўна, без нашых звычных і ўсё яшчэ не скінутых цалкам ідэалагічных шораў.

САБАЛЕНКА З ВЁСКИ... САБАЛІ

85 год з дня нараджэння
Рамана САБАЛЕНКІ

У роднай яму вёсцы Сабалі Брагінскага раёна пачыналіся першыя жыццёвыя ўніверсітэты будучага пісьменніка. Як кожны вясковы падлетак, Раман рана навучыўся араць, бранавы, хадзіць з касой, цаніць працу на зямлі. Павагу да кнігі, жаданне вучыцца перадаў яму бацька Карп Яўстратавіч, які быў даволі адукаваным чалавекам.

У канцы 20-х гадоў закончыў Р. Сабаленка Гомельскі індустрыйна-педагагічны тэхнікум. Пазней вучыўся ў Гомельскім педагагічным інстытуце, стаў журналістам, пісьменнікам.

На 1928 год прыходзіцца пачатак яго літаратурнай дзейнасці. Да вайны спрабуе сілы ў паэзіі, напісаў паэму «Брагін». Пазней, у 50-ыя гады, выдаў два зборнікі вершаў: «3 родных крыніцы» і «Мая эстафета». Доўгі час (1930—1941) працаваў у абласной газеце «Палеская праўда». На яе старонках друкаваў замалёўкі, карэспандэнцыі.

Нямала цяжкіх дарог прайшоў у вайну. І ўсюды карэспандэнт Р. Сабаленка знаходзіў патрэбныя для байцоў словы, якія натхнялі, вялі ў бой.

Пасля перамогі Раман Карпавіч некаторы час працаваў рэдактарам газеты ў Баранавічах, а ў 1953 годзе пераехаў у Мінск. З 1957 па 1966 год працаваў намеснікам галоўнага рэдактара «Літаратуры і мастацтва».

Творчы шлях Р. Сабаленкі-празаіка пачынаўся з апавяданняў «Жменя зярнята», «Сустрачы», «Блакітнае ззянне». Па сутнасці, яны сталі для пісьменніка школай творчага майстэрства. Асабліва плённымі былі ў яго 60-ыя гады. Адзін за адным друкуюцца ў гэты час яго вялікія празаічныя творы: «Каралінцы», «Іду ў жыццё», «3 пройдзеных дарог», «Незамужняя ўдава», «Пад дажджом і сонцам», «Спатканне пасля разлукі» і інш. Аповесці «Юнацтва ў дарозе», «Выпрабаванне сталасці» і «Былое застаецца ў сэрцы» склалі трылогію «Іду ў жыццё».

Даследуючы рэчаіснасць, Р. Сабаленка звяртаецца ў большасці выпадках да жыцця вёскі, да вясковага побыту. І гэта невыпадкова. Пісьменнік ніколі не губляў сувязі з вёскай, акая яго ўгадавала, часта прыязджаў у Сабалі, гутарыў з людзьмі.

Запомніўся Раман Карпавіч мне як чалавек шырокай эрудыцыі, багатых і глыбокіх ведаў, улюбёны ў прыгажосць роднага краю. Добры твар, уважлівы позірк мудрых вачэй, дасціпная ўсмешка, інтэлігентнасць, якая ішла, здаецца, з самой глыбіні душы. Актыўны, дзейсны па натуре, працавіты, Раман Карпавіч і ў кароткі час адпачынку ніколі не сядзеў без справы. Бываў ён частым госцем і ў мясцовай школе.

Аб вялікім і светлым пачуцці пісьменніка да роднай старонкі, да чалавека працы ўспамінае і сястра яго — Марыя Карпаўна. Прыемная ўсмешка кранае вусны гэтай ужо немаладой жанчыны, калі яна гаворыць пра брата. Відаць, што цёплы адносіны не сцірае час.

— Хоць Раман пражыў у вёсцы мала, але на ўсё жыццё застаўся вясковым чалавекам. Здаецца, сама родная

зямліца давала Раману натхненне і сілу, і нідзе так не працавала яму, як тут, — расказвае Марыя Карпаўна. — Прыязнанасць да родных мясцін, захапленне іх сціплай прыгажосцю, любоў да зямлі, працы на ёй брат захаваў у сваім сэрцы на ўсё жыццё. Мілейшага сэрцу кутка, чым наша Гомельшчына, не было для яго.

Р. Сабаленка з сялянскай дабrotнасцю і памяркоўнасцю падыміў у сваіх творах разнастайныя праблемы. Значнае месца сярод іх займалі пытанні сэнсу жыцця, сувязі пакаленняў, значэння працы для чалавека. Яго творы не стаялі ўбаку ад вырашэння такой надзённай задачы, як духоўнае ўдасканаленне чалавека, фарміраванне ў ім высокіх маральных якасцей.

Многія з гэтых твораў грунтаваліся на добра вядомых пісьменніку фактах і здарэннях, бо матэрыялам для іх стала само жыццё. Так, калі ўпершыню была надрукавана аповесць «Каралінцы», яна даволі па-свойму ўспрымалася ў роднай вёсцы, дзе ўгадаліся кожны пейзажны замалёўка, кожны персанаж. Але ж «Каралінцы» — гэта не проста дасканалы злепак быту Сабалёў, а нешта большае, глыбокі роздум пра самую сутнасць чалавека, яго маральны стан, сэнс яго жыцця.

Аб усеперамагаючай сіле чалавечай працы сцвярджаў Р. Сабаленка ў такіх творах, як «Незамужняя ўдава», «Падарожжа ў Рослікі», трылогіі «Іду ў жыццё»... «Пакуль жыццё не скончыцца, датулі і чалавечая праца не будзе ведаць сабе ўпынку. Бо сама праца — гэта і ёсць жыццё. І нельга спыняцца ёй — бо спыніцца і жыццё», — гаворыць ён вуснамі аднаго з герояў. Глыбокі сэнс гэтых слоў асабліва балюча адзываецца сёння, пасля Чарнобыля. Не абмінуў горкі лёс і Сабалі. Ціха, як могільнік, сёння гэтая вёска. Крапівай і хмызам амаль у рост чалавек пазарасталі двары. А палеткі... Божухна, у што ператварыліся багацейшыя на Палесці зямлі... Спынілася праца... спынілася і жыццё...

Творы Р. Сабаленкі напоўнены высокім грамадзянскім пафасам, любоўю да чалавека працы. Яны выхоўваюць у чытача павагу да вясковага ўкладу жыцця, прывязанасць да роднага бацькоўскага парога, да зямлі нашай.

Л. КАСЦЮЧЭНКА,
ураджэнка вёскі Сабалі
Брагінскага раёна,
кандыдат філасофскіх навук,
старшы выкладчык
Гомельскага кааператыўнага
інстытута.

ДУМКА ЧЫТАЧА

Канцлер Вялікага княства

Гэта загаловак нядаўна выдзенай у Мінску кніжкі беларускага даследчыка І. Саверчанкі. Пафасна расказваецца ў ёй пра жыццё і дзейнасць выдатнага палітычнага дзеяча сярэднявечнай Беларусі Льва Сапегі. Коротка змест яе можам перадаць словамі: Льву Сапегу беларускае ўра! ура! ура!

Кніжка гэта выклікала ў мяне, як у нас кажучы, змешаныя пачуцці. З аднаго боку, вельмі добра, што пішучца і выдаюцца новыя працы, што пачынаем сіліцца грунтоўна даследаваць нашу забытую і забытаную мінуўшчыну, адфальшоўваць яе. З другога боку, нядобра, што ўпадаем у крайнасці і зноў пачынаем карыстацца толькі даўма колерамі: белымі і чорным.

Вось гэтай памылкі не пазбегнуў і І. Саверчанка. Жыццё чалавека ці грамадства было і ёсць значна багацейшае, і паказаць яго толькі пры дапамозе двух колераў проста немагчыма. Тут патрэбны многія колеры і адценні іх.

А цяпер вяртаймся да кніжкі. У ёй Л. Сапега проста ідэал, бо і высока народжаны, і багаты, і слаўны, і таленавіты, і моцна вучоны, і выдатны юрыст, паліглот, дыпламат і палітык, каханы і кахаючы муж і бацька, і ўрэшце беларус-патрыёт. Адным словам, самыя «суперлятывы», а заган і памылак ніякіх. Аж страх падумаць аўтару, што сталася б з Вялікім княствам Літоўскім і беларускай нацыяй, калі б не было ў іх такога выдатнага дзяржаўнага мужа, як Л. Сапега!

А ў маю бедную галаву назойліва ціснуцца іншыя пытанні:

1. Як гэта сталася і хто вінаваты, што велізарная мнагаладная і магутная дзяржава раптам знікае з карты Еўропы, становячыся правінцыяй, крэслам іншай, меншай дзяржавы?
2. Як гэта сталася і хто вінаваты, што багатая і самабытная культура, мова, рэлігія яе пачынаюць сістэматычна і планова выкараняцца, нішчыцца ў

ёй і на іх месца навязвацца чужыя?

3. І ці ж магчымы яшчэ горшы сцэнарый ад таго, па якім пайшло Вялікае княства Літоўскае і беларуская нацыя?

На вялікі жаль, сталася ўсё гэта не без віны нашых дзяржаўных эліт, сярод якіх вядучае месца і займаў Леў Сапега. Трэба адкрыта сказаць: гэтыя эліты, за малым выключэннем і сам Л. Сапега, проста не дараслі да ролі абаронцаў сваёй дзяржаўнасці і тым больш сваёй нацыі, хоць козыры ў іх руках для гэтага і былі.

Бясспрэчна, Л. Сапега — выдатная фігура ў нашай гісторыі. Плюсаў у яго знайсці можна многа, зрэшты, уся кніжка аб іх. Але, на жаль, былі і мінусы. Іх таксама ня мала, хоць у кніжцы пра іх ні гу-гу.

На старонцы 28 чытаем: «Абураны крывадушніцтвам Жыгімонта Вазы, Сапега ў лісце за 13 лютага 1558 г. да Крыштафа Мікалая Радзівіла Перуна паведамляў аб непрыкрытай непрыязні караля і вялікага князя да беларусаў ды іншых насельнікаў Княства», а: «Ужо 7 чэрвеня 1588 г. ён піша К. М. Радзівілу: «Ня толькі я, але і ўвесь народ наш зняважаны каралём».

Дык чаму ж ён, Л. Сапега, дапамагае і надалей актыўна дапамагаць будзе гэтаму крывадушнаму каралю — як сам кажа — зневажаць свой народ? Калі раней Вялікае княства Літоўскае было, можна сказаць, узорам згоднага сужыцця розных народаў, рас і рэлігій, дык цяпер наступваюць розныя абмежаванні, падзелы на лепшых і горшых грамадзян, каб хутка потым з дапамогай Л. Сапегі, на жаль, паўнапраўнымі грамадзянамі зрабіць толькі католікаў. Ужо ў яго «Літоўскім Статуце» 1588 г. відны такія скільнасці.

Унесена, напрыклад: «Каб жадны мусульманін нябыў ураднікам». І гэта павалакло за сабой усё новыя і новыя абмежаванні для мусульман. У 1615 г. забаронена ў мусульманскіх харугвах мець

сваіх ротмістраў і харужых, якімі да гэтага часу маглі быць шляхціцы толькі іншай веры. Нягледзячы на тое, што галоўным заняткам большасці мусульманаў была вайсковая служба, мусульманін мог даслужыцца цяпер толькі да паручніка ўключна. У 1616 г. сойм забараняе мусульманам жаніцца з хрысціянкамі пад страхам смерці абодвум бакам. Забаронена таксама будаваць новыя мячэці і папраўляць старыя...

За імі прыйшла чарга на падобныя абмежаванні правоў ужо карэннага насельніцтва Вялікага княства Літоўскага — русінаў (беларусаў і украінцаў). Так пачала калечыцца дальнабачная палітыка Вялікага Вітаўта. Пачало руйнавацца тое, што было асноўнай сілай яго.

На 33-й старонцы аўтар піша: «Ён пачаў самаахвярную барацьбу з Жыгімонтам III Вазам за поўную самастойнасць Княства, імкнучыся прымусяць яго павяжаць вялікакняскія законы».

Не хачу спрачацца, да чаго і як імкнуўся Л. Сапега, але ўсім нам вядомы вынік. А вынік такі: крок за крокам Княства траціць сваю самастойнасць і нацыянальна-рэлігійную спецыфіку, груба парушаюцца яго правы і традыцыі, яго занепадае, гіне. Чаго пра апазіцыянера Л. Сапегу сказаць не можна. Ён сістэматычна абрастае сілай, багаццем, славай і, я б сказаў, даверам караля. Не за апазіцыянерства ж, аядома, а за верную службу. Калі і не за адкрытую дапамогу каралю ў правядзенні яго езуіцка-карацельскай палітыкі ў Княстве, дык за адсутнасць станоўчага супраціву ёй.

А вось вам наступныя прыклады: «3 біяграфічных дакументаў Сапегі, — піша аўтар на 34-ай старонцы, — вядома, што ён у 1586 г. прыняў каталіцкую веру і, здавалася б, згодна з логікай тых часоў, мусіў бы абарацьваць гонар сваёй канфесіі, спрыяць яе ўмацаванню. Аднак, як гэта ні дзіўна нават сёння, канцлер

Пра цётку Маню ў стылі кантры

Радовішка беларускага слова невычэрпае. Нашто ўжо здаецца выпрацаваным закінуты штрэк фальклорнай лексікі, але і там, як сведчыць кніга аповесцей Вячаслава Дубінкі «Сіндыкат Мані Дулі», сёння яшчэ магчымы знаходкі.

Здзіўляе адвага празаіка, з якою ён перадае сваё права галасу найўна-прасцяжыватаму прадстаўніку спецыфічнага этнаграфічнага асяроддзя, што надзіва вынаходліва прыстасоўвае любое новаўвядзенне пад свой густ і светаадчуванне. Па сутнасці, ён вяртае нас у эпоху Ядвігіна Ш., які свядома арыентаваўся на фальклорнае маўленне мужыка-беларуса з яго ганарным адчуваннем сваёй аднасці з грамадой, «народам Божым». І гэта ў наш час, калі нават самая-разсамая псіхалагічная проза можа пакінуць раўнадздушным спакучанага чытача! Ведае ж, напэўна, В. Дубінка, як крытычна адносіўся ў свой час да сказава-лубачнай стылізацыі Кузьма Чорны. Так і пісаў: «сентыментальны стыль». З адпаведнай эпосе палітычнай ацэнкай: «нацдэмаўскі». Чуў жа, мабыць, і пра коліш-

нюю дыскусію ў «ЛіМе» пра «інтэлектуальную прозу», «тэлеграфны стыль» і інш., распачаў Міхасём Стральцовым, які іранізаваў над «героем у шарачковай світцы».

І ведае, і чуў. Аднак пісьменніцкае чутцё падказвае, што кароткі «нашаніўскі» перыяд у літаратуры з яго паскарэннем-оагам «ныўздагон» і пры ўсіх яго дасягненнях у іншых сферах усё ж як след не засвоіў фальклорны цалік, не даў свайго, як аб тым марыў М. Гарэцкі, «беларускага Гогаля». Вядома, быў бы і Гогаль, калі б ішлося «шляхам жыцця», а не аб'язной загагулінай марксісцкай утопіі. Склалася ж так, што нават цяжкое міжрэвалюцыйнае дзесяцігоддзе сёння здаецца нам «сном зала-тым», калі мець на ўвазе размах і інтэнсіўнасць нацыянальнага Адраджэння. Позірк таго мужыка-беларуса, «пана сахі і касы», на сучаснасць, на навакольны свет, усё такі ж глухі да яго нацыянальных праблем, вельмі і вельмі актуальны. На жаль ці на шчасце — гэта залезыць, з якога боку падыходзіць, — але сказ як мастацкая форма, заснаваная на стылізацыі вуснай гаворкі, актывізуецца, і гэта сведчыць аб пісьмен-

ніцкай незадаволенасці сучасным станам нашай прозы.

У сказа, як паказвае творчы вопыт аўтара кнігі, ёсць свае ступені жанравай чысціні і стыльвай градацыі. Тры аповесці, што склалі змест, і ўвасабляюць гэтыя ступені. Калі ж прымяніць мерку, якая выяўляе натуральны рух вобразнай думкі ад задумы да здзяйснення, то кнігу варта чытаць з канца. Аповесць «Цёплая печ для Ямелькі» (дарэчы, назва наўрад ці адпавядае беларускай ментальнасці, дзе лянота менш за ўсё асацыюецца з печчу, а тым больш з нейкім Ямелькам) па сваім матэрыяле бліжэй за ўсё да дакументальна-нарываванага апісання «дзён і працы» раённых газетчыкаў, гэтага занябанга сацыяльна-густа нацыянальнай інтэлігенцыі, які тым не менш не стамляецца пастаўляць нашай літаратуры і культуры такіх патрэбных ёй працаўнікоў. Сёतोё ў творы нагадвае пра нейміручыя старонкі «Запісак Самсона Самасуя» А. Мрыя. Ну, хоць бы назвы раздзелаў: «Цікавыя грошы — паварочвай аглоблі», «Як жа бліны пекучца», «Мнохгаўзен», «Жменька збожжа і гадзальны бычок». Ці ўменне пакпіць

паставі на першае месца не канфесійныя, а палітычныя інтарэсы свайго гаспадарства. Сімаалічныя словы Л. Сапегі: «Я католік і з ласкі Божай каталіком хачу памерці, але спакой Айчыны сваёй да скону дэён сцерагчы буду».

Як гэта ні дзіўна, але перш-наперш, згодна з логікай тых і ўсіх іншых часоў, хіб логікі ў такіх сцвярдзэннях аўтара. Пераходзячы ў каталіцкую веру, Сапега сьвядома здраджвае сваёй нацыі — сябе і наступныя пакаленьні Сапегі-русінаў робіць паллякамі. Ужо ў яго дзяцей і наступных пакаленьняў Сапегі і намёку на беларускасьць няма.

Л. Сапега, знаны і шанаваны, высокапастаўлены дзяржаўны дзеяч, быў прыкладам іншым магнатам і шляхце. І масава пайшлі за ім на службу чужой нацыі славуця і багачейшыя на ўсю Ёўропу рады русінаў, пазбаўляючы бедных беларусаў сваёй інтэлігенцыі. А чаго варта нацыя без сваёй інтэлігенцыі, наглядна бачым. Ці ж можна і ці маем маральнае права яму і ўсім ім выбачыць гэтую здраду?

А якім жа недарэчным з'яўляецца сцвярдзэнне аўтара, што Л. Сапега, стаўшы каталікам, зусім не бароніць гонару сваёй канфесіі, бо паставіў на першае месца не канфесійныя, а палітычныя інтарэсы свайго гаспадарства. Так і хочацца запытацца ў аўтара, дзе ён такое вычытаў, бо факты былі зусім іншыя, а факты, як кажуць, упарта рэч.

Якраз каталіцызм у тагачаснай Беларусі ўступаў, можна сказаць, у свой залаты век. Як юрыдычна, так і матэрыяльна яго становішча было вельмі добрае і з кожным годам папраўлялася. Багачейшыя беларускія праваслаўныя і пратэстанцкія магнаты і шляхта па прыкладу свайго канцлера масава пачалі пераходзіць у каталіцтва. А стаўшы каталікамі, раптоўна рабіліся страшэнна набожнымі і адзін перад другім аж са скуры лезлі, каб прыслужыцца новай, дзяржаўнай рэлігіі і штосьці ёй ахвяраваць. Хутка ўся Беларусь была пакрыта густой сеткай розных касцёлаў і манастыроў. Многія з іх былі «юрыдычна» адабраны ад праваслаўных. Тут паявіліся ўсе магчымыя каталіцкія манашскія ордэны. Ім належалі раскошныя будыніны і землі з прыгоннымі беларускімі душамаі. Вунь

колькі падарыў іх і ўзвёў на ўласныя сродкі толькі сам канцлер Сапега! Некаторымі з іх можам палюбавацца на старонках кніжкі. І калі гэта мае называцца «неспрыяннем» умацаванню каталіцызму, дык як тады выглядае «спрыянне»?

Ці ж так меліся іншыя, яшчэ зусім нядаўна больш-менш раўнапраўныя з каталіцызмам канфесіі? Не. Пра становішча мусульман я ўжо гаварыў. Пра тое, што падрыхтуе кароль з канцлерам сваім нядаўнім аднаверцам, праваслаўным і пратэстантам, і ўспамінаць цяжка. Вядучая на Беларусі праваслаўная рэлігія пры актыўнай падтрымцы Л. Сапегі была зведзена проста ў нелегальнае становішча, а маёмасць царквы адбіралі і уніята, і католікі, і хто толькі хацеў. Якраз палітычныя інтарэсы і былі падпарадкаваны рэлігійным. Такая палітыка прынесла не спакой Айчыне, пра які быццам так клапаціўся канцлер, а татальную незадаволенасць, канфлікты, бунты, казачкі паўстанні, што хутка руйнавала і так ужо аслабленае Княства і Польшчу.

Брэсцкую царкоўную унію і ролю Л. Сапегі ў ёй варта, па-мойму, разгледзець дакладней, бо гэта адно з найбольш важных і балючых пытанняў. Царкоўная унія ў Беларусі, канешне, не новае пытанне. Патаемна падымалася яно яшчэ пры каралі С. Баторыі, але навязваць яе русінам у той час не адважыліся яшчэ, бо нашыя эліты былі яшчэ моцна нашымі. А цяпер многія нашы перастазалі імі быць. Якая карысць з таго, што ў Княстве цяпер вельмі многае і ў палітычным, і ў рэлігійным жыцці залежыць — як правільна сцвярджае на 41-ай старонцы аўтар — ад русіна Л. Сапегі, калі той Сапега стаў ужо, можна сказаць, Сапегі-скім? Вось чаму так дакладна і бескампрамісна ажыццяўляў і каралеўскую і ватыканскую палітыку, гэта значыць, падпарадкаванне праваслаўя каталіцызму. І зусім уво не дзіўна, што на Брэсцкім саборы, дзе рашаўся далейшы лёс праваслаўных русінаў, каралеўскі бок і аўтарытэт даверана бараніць «апазіцыянеру» Л. Сапегу.

На 42-ой старонцы чытаем: «Праваслаўная царква Вялікага княства апынулася траха не на мяжы знікнення. І гэта праў-

да, толькі варта, па-мойму, падаць і прычыну. А даваяла праваслаўную царкву да такога стану сьвядомая палітыка езуіцка-каралеўскай улады. Гэтая ўлада прысвоіла сабе права ўмешвацца ў справы царквы, напрыклад, назначаць кандыдатаў на кіраўнічыя царкоўныя пасады. Вось і пачалі сьвядома раздаваць епіскапскія шапкі і пасады не разумным, часным, моцна веруючым, дастойным, а розным тым балабанам, якім нават рэлігія была прадметам торгу. Часта на адну епіскапію адначасова прызначалі двух епіскапаў, каб яны грызліся, аплёўвалі адзін аднаго і тым самым кампраметавалі, развальвалі праслаўле. Вось такая хітрая езуіцкая палітыка і давала царкву да такога стану. З такімі іерархамі можна было ўжо рабіць што хочаш, тым больш паабяцаўшы ім сенатарскія ірэслы, якіх, зрэшты, ніколі і нікому потым не далі.

На 43-й старонцы аўтар задае сабе пытанне: «Чаму ж канцлер падтрымаў ідэю стварэння уніяцкай царквы?» І адказвае: «Найперш, ён разлічваў такім чынам спыніць бесперапынныя канфлікты паміж праваслаўнымі ды католікамі». І што, — пытаю ўжо я аўтара, — спыніў? Наадварот, страшэнна праціўніўся — распаліў іх і пашырыў. І аб гэтым мы ўжо гаварылі. Дадам толькі, што, бадай, ужо не адбудзецца ніводзін сейм, на якім бы не дамагаліся русіны спыніць рэлігійны разбой. Рэлігійныя канфлікты і войны нішчылі цяпер ужо не толькі беларусаў і ўкраінцаў, а ўсю Рэч Паспалітую, паслядоўна прыбіраючы яе канчыну. За памылкі правых пачалі плаціць усе. Дык на якой аснове гэты аргумент аўтар прыпісвае канцлеру ў заслугу?

«Але не гэта галоўнае, — смела далей канстатуе аўтар. — Многія беларускія сьвецкія ды царкоўныя дзеячы... пачалі звязваць з вуніяй стварэнне нацыянальнай царквы беларусаў...»

Калі ж новая рэлігія, якую сілай навязвалі беларусам, мела быць такой богаўгоднай і «беларускай нацыянальнай», чаму ж тады, — зноў пытаюся аўтара, — беларус-патрыёт канцлер Л. Сапега і іншыя магнаты і шляхта самі не прынялі яе? Ці раптам стаў такім прыныповым у рэлігійным пытанні? Не, не прыняў таму,

што дасканала ведаў, чаго варта і дзеля чаго навязваецца русінам новая гібрид-рэлігія, як у нас кажуць. А яго адзінай рэлігіяй, відаць, была ўласная кар'ера ды змяняны карысці, якія ў сваю чаргу пачынаў гарантаваць толькі каталіцызм. Як веруючы і адукаваны чалавек, Л. Сапега не мог не ведаць, што паводле хрысціянскіх законаў выкарыстоўванне рэлігіі ў сваіх прыватных і палітычных мэтах найбольш і невыбачальны грэх, найцяжэйшае злачынства супраць сьвятога Духу (значыць, супраць праўды Божай).

«Дзеля гэтага кажу вам: усякі грэх і ганьбаванне даруюцца чалавекам, а ганьбаванне Духу не даруюцца чалавекам. Калі ж хто скажа слова на Сына Чалавечага, даруюцца яму; калі ж хто скажа на Духа сьвятога, не даруюцца яму ні ў гэтым, ні ў будучым» (Мацвей 12, 31—32 Евангелле).

А цяпер давайце згадаем, як выглядала і ў якім напрамку развівалася гэтая «беларуская нацыянальная» уніяцкая царква. Цэркаўкі і парафіі ўбогенькія. Стан адукацыі ніжэйшага духавенства яшчэ горшы. Часта яны гавораць на проста мове толькі таму, што іншай мовы не ведаюць. У набажэнствах наступаюць частыя змены, якія паслядоўна адводзяць уніятаў ад усходняга абраду да заходняга. Унутраны і знешні выгляд іх храмаў штораз больш становіцца падобны на касцёлы. Са зберажэння старых дакументаў відаць, што царкоўная адміністрацыя вялася ў іх не на беларускай, а на калечанай польскай мове. Гэтая мова штораз смялей уводзілася і ў набажэнствы. Змяняліся імёны людзей і назвы сьвятаў. На польскую мову пераводзілі таксама друкаванне кніг у многіх нашых манастырах. То

там, то сям паасобныя людзі, семі, а то і цэлыя прыходы пераходзілі на каталіцкую веру. Няхай аўтар пойдзе цяпер і паспрабуе пагаварыць з нашчадкамі гэтых былых уніятаў, а цяпер каталікоў, пра іх беларускія каранні, тады пераканаецца, чым была і каму прыслужылася унія...

На 39-ай старонцы даведваемся, што канцлер сьвятым гневам ненавідзеў казакаў. Ненавідзеў іх і аўтар. У довад сваёй рацыі прыводзіць страшэнныя радкі з «Баркалабаўскай хронікі» аб іх варварскіх і дзікіх шабашах, хоць у той жа «Баркалабаўскай хроніцы» ёсць і іншыя, зусім прыхільныя радкі пра казакаў, напрыклад, што яны беларускаму насельніцтву «крыўды шкоды не чынілі».

Прычына нянавісці Л. Сапегі і аўтара да казакаў выясняецца на 47-ай старонцы: «Абаронцамі праваслаўя абяцалі сябе і запарожскія казакі, яны цяпер апраўдалі свае крывавае пагромы і ўсе нябачаныя злачынствы змаганнем за «веру бацькоў».

Вось і падумайце, калі крывавае пагромы ўчыняў Л. Сапега і І. Кунцэвіч праваслаўным, дык гэта аўтару як бы звычайна рэч, бо што ім гэтыя няўдзячныя праваслаўныя з нейчай там «бацькоўскай верай», калі ім канцлер з Кунцэвічам прапанавалі многа лепшую рэлігію! Калі ж п'адобнымі метадамі пачалі бараніцца праваслаўныя, дык гэта ўжо скандал страшэнны.

Зважкіе ўсё, што «бацькоўская вера» ўзята аўтарам у дзюкосс, значыць, са зной іроніяй. Відаць, такія паняцці абсалютна пустыя для яго. Як і для яго героя Л. Сапегі за адно жыццё лёгка паспеў змяніць аж тры рэлігіі і ў кожнай быў падобна, моцна веруючым. Ці ж так можна?

Васіль САКОЎСКІ.
Беласток. Гайнаўка.

АД РЭДАКЦЫІ. Прызнаем, у нас быў намер ліст Васіля Сакоўскага з Беластока аддаць на каментар спецыялісту-гісторыку — з тым, каб пэўна мець адказ на тое, наколькі «перабірае» І. Саверчанка адносна беларускага патрыятызму канцлера Сапегі. А што перабірае, то няма сумніву. Гэта можа быць вынікам хранічнага недахопу нацыянальных герояў у Беларусі, з-за чаго мы пачынаем перабольшваць чыста геаграфічны момант і перацягваць на свой бок Касцюшку ды Манюшку. Не выключана таксама [і тут мы згодны з В. Сакоўскім], што мае месца звычайнае кіданне з адной крайнасці ў другую — ад поўнага прызнання і забыцця да непамернага ўзвышэння. Ісціна, як правіла, бывае пасярэд.

Праўда, і В. Сакоўскі не ва ўсім мае рацыю. Наўрад ці можна ўскладаць на Льва Сапегу ўсю адказнасць за далейшы (трагічны) лёс Вялікага княства Літоўскага...

над лішне порскім прэтэндэнтам на званне журналіста: «Ведаеш, баец, куды працаваць надумаўся? Спадзяюся, жыцця нюхнуў? Адозніш бульбу ад цукровага бурака? Боб у руках трымаў? Гарох малюў за сьняданкам? Ведаеш, дзе ў прыстай каровы цыцкі, а ў шэрага баранчыка рогі?»

Ну, вядома, мы пазнаём у героі В. Дубінкі таго чалавека ад зямлі, які воляю лёсу ў адным выпадку стаў журналістам, «рупліўцам прэсы ўсераёйнага ахопу» («Цёплая печ для Ямельнікі»), у другім — ударніцай-кухаркай на БАМе, «будуўлі веку», «дарозе ў нікуды» («Лепш сініца ў шалупайках»), у трэцім — заснавальніцай сіндыката налётчыкаў на дэфіцыты, сёння мы казалі б — рэкеціраў, Маняй Дуляй, вясковая ўчэпістасць якой да жыцця так прыдалася ў горадзе і так, мусіць, патрэбна сёння, у час усеагульнага рэзруху і неразбярэхі («Сіндыкат Мані Дулі»). А мог бы быць, як некалі марыў К. Чорны, глядзячы на мітусню калег па літаратуры, добрым цесляй, аратам, хлэбнікам, гандлярком, ды ці мала патрэбных людзям прафесій? Вось гэты чалавек не на сваім месцы і, адпаведна, яго поўнае абсурду і парадоксаў жыццё і зацікавіла пільна аўтара.

Літаратары лёгка пазнаюць у Васілі Сініцы саміх сябе, сваіх сяброў — пры ўсіх выключэннях і злігах лёсу доля ў нас амаль аднолькавая: «Не палічыць Васілёў фотапаэмы пра гной і мінеральныя тукі, пра

сяўбу і касьбу, пра бульбу і лён...» А фотарэпартажы Васіля ў «Найбуйнейшай газеце» партыйным ухілам, як у бок працавітага рабочага класа, так і запрэжаннага ў саўгасна-калгаснае ярмо сялянства, куды раптам ён узяцеў? «Свайго прытулку Васіль не меў, а на чаваў у рэдакцыйным склепе». Адляпаўшы фоткі перадавікоў, спяшаўся па новай, трэсся ў бартавічках спадарожных машын, кантаваўся ў аўтакалянях, цапаў ранішні золак у прыгарадных цяляках». А ўсё дзеля чаго? Дзеля несканчонах бітваў — за гной і тукі, за брыгады кам. працы, за разварыстую бульбу, за важкі колас, ільносемя і ільновалакно, супраць траваполля, царкоўнага амбону, апаратузму... Урэшце бітвы завяршыліся і біцца ўжо не было з кім. «Усё ў руінах, на палёх свой жа колас сіроцкі, канацкае збожжа тралюем, кукурузу нам працавітыя амерыканцы шлюць, гарох і бульбу ад палякаў вязём, супы курыныя венгры растараліся, абуваюць егіпцяне, мыдла і пральную трасцу бяром з Індыі, мяса ямо аргенцінскае, цукеркі смакуем са Швейцарыі...»

Некалі М. Багдановіч, услед за В. Самійленкам, радкі якога пераклаў, марыў: «Няхай кожны сам узарэ сваё нешырокае поле, і завітнее ўся зямля цветам цудоўным паўсюль». Але, мабыць, Бог не судзіў, доля не паспрыяла, а пустыя людзі збілі з панталыку: замест таго, каб падсабіць маці, а неўзабаве і замяніць яе ў гас-

падарцы, маладая, прыгожая і працавітая дзяўчына Волга Матыка з вёскі Воўчае Балота падалася ў вялікі свет шукаць шчасце («Лепш сініца ў шалупайках»). Ці яна адна? Уражанне такое, што ўся вяскова-шарачковая Беларусь сарвалася з месца і кінулася ў эміграцыю, якую для адводу вачэй назвалі «міграцыяй»: «Даўно пагалоска ходзіць, што ў нашага Воўчага Балота наперадзе аніякай будучыні, перспектывы нябачна, памірае вёсачка... У Воўчым Балце адна бабулька пазяхае, а другая ў яе зубы лічыць, увесь ім і занятак... Разбеглася моладзь. За хатулі — і ходу». Дзяўчат і хлапцоў з Воўчага Балота можна сустрэць на Калыме і ў Карагандзе, на Атлантыцы і ў Афрыцы: «У любімо кропачку на карце тыркіні — там і сустрэнеш». Цудоўна, што тубыльцы з гэтай вёскі, як маленькая зорачка ў цёмным небе (так называецца адпаведны раздзел), заўсёды на віду і на добрым рахунку. Э. Хемінгуэй заўважыў эстонцаў, прадстаўнікоў маленькага народа, адзначыўшы, як патрэбна ў бурным моры іх разважлівасць і спакой. Працавітасць, сціпласць, дабрата вылучаюць і Воўгу Матыку сярод будаўнікоў БАМа. Беларускі элемент у Сібіры адчуваецца моцна, і аб гэтым нямаю сведчанняў у нашай літаратуры. Але чаму ж так цягне герзіно апавесці В. Дубінкі на радзіму? Ці толькі расчараванне ў патрэбе вялікай будоўлі? Ці мудрыя словы бабкі-шаптухі-чараўніцы Фукаліхі, што пры-

ходзіць да яе ў цяжкія моманты жыцця, запалі ў душу? Ці голас ззялілі паклікаў, той самы, што і М. Гарэцкаму, калі ён шукаў сваіх землякоў на Сібіры, нагадала пра родны край? «Хароша была казачка, ды ўсё скончылася...»

Што адбываецца з асобнымі людзьмі і цэлым народам, калі іх сілаю перасадзіць з вёскі ў горад, змяшаць усіх з усімі, ператварыць у народанасельніцтва, можна меркаваць па лёсе Мані Дулі («Сіндыкат Мані Дулі»): Пакуль яна жыла ў вёсцы Няўдобица, яе няўрымслівая энергія («хутчэй, хутчэй, жыццё не стаіць на месцы, варон не лаві, мух не ганяй») не мела выйсця і толькі ў вялікім горадзе, гэтым сучасным Вавілоне, спатрэбілася: горад калацілі тыя ж тэмпы і хуткасці — «хутчэй, вышэй, далей, болей!» Але куды пайшла ўся яе энергія? На пустое. На здабыццё ўсімі сродкамі і спосабамі ўсялякіх дэфіцытаў — ад кніжак і шпалераў да мэблі і свежак і рыбы. Дзеля гэтага і працавала яе феноменальная памяць, якая трымала ў сабе ў вясковыя часы ўсе падрабязнасці калгасна — прыгараднага жыцця: нездарма яна была ўчотчыцай. Але і на Маню Дулю былі свае ўчотчыкі, такія, як «пісьменнік саюзна-рэспубліканскай значнасці» Гнась Валерчык, які ў сваёй «зьялёнай кніжцы» занатаваў усе парадоксы жыцця нядаўняга вясковца ў горадзе: сустрэчу з бабай Груняй, якая жыве ў сваёй аднапакёўцы на дванацятым паверсе разам з казой, вет-

ранам дражджавага завада Корзунам, які крадзе кнігі водгукваў, «спарыжанкай» Дусяй Баньковіч, пеюном рэстарана «Начныя падарожнікі» Міхелем Бурканом і г. д., і г. д. «Мы ж культурныя людзі, ого! Даўно па мыле ўсіх абышлі, а па кнігах усім фанабэрыстым даказалі! Сорак дзевяць мільярдаў кніжак на сто з лішкам мільяўнаў чалавек. У майго аднаго кораша — навуковец, неблагі спец па бйдле, авечках, кнурках, усёк! — кватэрка аднакатушная, а кніжак у трохпакёўваю не ўпаўнеш... Сядзіць на кніжках, спіць, абутак ставіць на кніжкі...»

Усё гэта, паводле вываду героя, і называецца: «напіцца з конаўкі цывілізацыі», «пад'есці ўдосталь і пацігодак сталінскіх, і мікітаўскіх, і ільчова-брэжнёўскіх, тых самых, што эканомнасці эканомней, і завяршальнай, і абчалавечанага фактара, і харчова-ежавых...». У выніку ж чалавек застаецца сам-насам з пытаннямі: «А як жыць далей? Куды ісці? Якому Богу маліцца? Каму служыць?» Ці ёсць на гэтыя пытанні дастойны адказ? Герой-апавядальнік, імправізаваны маналог якога стылізуе В. Дубінка, лічыць, што ёсць: «Адзіны Бог на свеце — твой народ. Адзіная песня — твая Радзіма». Яго словы амаль увесь час спачувальна ўспрымаліся аўдыторыяй слухачоў-чытачоў. Трэба спадзявацца, што і гэтыя ў меру пафасныя словы будуць прыняты належным чынам.

Міхась Тычына.

ЗАКЛІНАННЕ ПРАЗ ВЕЧНАСЦЬ

Калі дзень першы тварэння
Кранаецца душ чалавечых,—
«Прыйдзі, беларускі геній!»—
Я заклінаю праз вечнасць.

Прыйдзі, каб узняць з каленяў
Бяспамяцтвам затаптаных,
Прыйдзі, беларускі геній,—
Бяда нараджае тытанаў!..

Калі між багоў пачнуцца
Вялікія перадзелы
Іменем рэвалюцый,
Сцягоў, ад крыві зрудзелых,—

Скажы ім: «Дзей землятрусных
Не ладзьце, багі-алімпійцы:
Ададце Расію рускім,
А нам — Беларусь пакіньце».

Публіцысты лірыкаў, як заедзь,
Як машка таежная, сякуць...
Пад кустом лірычным, нібы заяц,
Верш мой рыфмай бумкае ў шчаку:

«Тэмпы, бітвы, мітынгі, пачыны,—
Не бяжы за фактамі наўспрыць:
Праўда голая — як голая жанчына,—
Хочацца хоць чым-небудзь прыкрыць»...

Дагарае на ветры мая залатая дуброва,
І Паўночная зорка адзіны кірунак дае:
Ён туды, дзе завея насупіла снежныя
бровы,—
І ніхто не суцішыць халодную
песню яе.

Будзе ўсё, як было,— замятаецца
сцежка зямная,
І ніхто не заўважыць, як ты ў гэтай
стыні згарыш.
Ды пачуе віну, што камусьці яшчэ
замінае,
І драўлянай рукою сам сабе перакціцца
твой крыж.

Няўжо...

І сёння над пакутнаю зямлёю
Свабоды неба вараннем кішыць,
І сёння Каліноўскага пятлёю
Нас Мураўёвы хочучь задушыць!..

І Паўлюка Багрыма жырандолі,
Як свечкі памінальныя, няўжо
Гараць і сёння над тваёю доляй,
Радзіма на бяспамяцці крыжоў!

І сёння нашы стымаюцца хаты
Няўжо не дапытаюцца асноў!
Няўжо ж парог бацькоўскі вінаваты,
Што кліча — не даклічацца сыноў!..

Няўжо не быў народ пасіянарным,
Калі меў лёс страшней за эшафот,
І сёння, перакручаны пачварна,
Няўжо душой не ўзвесніцца народ!

Ці будучь зноў, Радзіма дарагая,
Бунтоўны рус і апраметны лях
Святлом штыхоў, шпіцрутэнаў, нагаек
Табе ў наступнасць выпраменьваць
шляхі!..

Сядзіць у касцыя — як закон:
«Штодня і дэлей, і вышай»,—
Сацыялізму плён
І камунізму дышаль.

Вяршыні штодня штурмаваць

Вучыся і ў песні, і ў працы!
Каб хібы штодня выпраўляць,
Вучыся штодня памыляцца.

І сёння, і заўтра — штодня...
А жыць калі ўрэшце будзем!
Чыя мы ўрэшце радня —
Якога свету прыблуддзе!

Пхнецца гадоў арба,—
Зазначылі класікі слушна,—
І выціскаць раба
Трэба па кроплі з душаў.

Энтузіязму гарляк
Заціснуць, каб не ўлюлюкаў.
Альбо — абнашчышы глян —
Слухаць мелодыю Глюка.

Былое — не бывае,
Мінуламу няўцям:
Атака лавава —
Закон і энс жыцця.

Не знае адступленняў
Касмічны той разгон.
І першы дзень тварэння,—
Мабыць, апошні ён!

Не павярнуць з былога
Ні лёсаў, ні дарог.
І ў будучым — нічога
Адкрыць не можа бог.

Хто мы і дзе мы — без мовы і маці!

ЖАНЧЫНА ПРЫХОДЗІЛА сюды, у
былы маёнтак Хамінскіх, амаль кожную
вясну.

Здалёк выдавалася, што ён сядзіць на
высокім, драгкім месцы. З пагорка на
пагорак, хваляй выносіла чалавека як
раз пад самую браму. Ад брамы заха-
валіся два слупы, яны ляжалі напраць
адзін аднаго, каменнымі галоўкамі ў
адзін бок, захоўваючы нейкі смутны па-
радак бы на могільках. Старыя яблыні
часцей з чорнымі, апаленымі часам га-
лінамі, некаторыя дрэвы сыходзіліся па-
рамі блізка, пабраўшыся высока ўвер-
се, нагадвалі сілуэт далёкай, як на ма-
люнку, касцельнай сцяны, фасаду. Не-
каторыя ўжо паваліліся набок, бура на-
ліліла ці старасць, аберуч абліраючыся
на зямлю, яны яшчэ жылі, другія стаялі
амаль укленчышы, цёмнае да бляску
мармуровае цела не захінута нічым —
кара да яго не бралася, заламаныя вят-
рамі галіны ўскінуты за голаў... Але ні
жалю, ні скрухі ў старым садзе, дрэвы
быццам у доўгім задуменні, кветкі на
іх галовах віліся мроямі, і яблыні, кож-
ная самой сабе ў пеляну быццам дзеля
ціхай уцехі. Скульптурны, дзіўны сад...

Цяў бэз. Жанчына адчувала проста
патрэбу бачыць гэты вялікі вясновы куст
на пагорку. Не заўсёды выпадала ў час,
тады, баючыся, што ён адціне, кідала
ўсё і бегла, быццам магла не паспець,
не трапіць на нейкае невядомае нікому,
акрамя яе самой, свята. Спашалася, бег-
ла без дарогі напасткі, як на голас,
мінаючы пагоркі, раку, вал, гэтыя адвеч-
ныя забароны гаспадароў, без дазволу
ўваходзіла за жывую таямнічую агаро-
дку. Бэз звычайна найбліжэй садзяць
да дому, каля ганку, і тут таксама гру-
залле падмурка ляжала побач. Сярод
саду, сярод здзічэлых дрэў галубовы бэз
блішчэў здалёк смутнымі вонкамі па-
коў. Адцітаў бэз—зачыніліся акані-
цы.

З людзьмі ў яе быццам усё ўжо было
перагаворана, няма чаго новага ўспом-
ніць, каб раскажаць: ну, жылі ейныя
бацькі таксама ў маёнтку, саслалі іх,
палякаў, саветы ў Сібір, усё там загіну-
лі, яна адна вярнулася... Усё перабрана...
Затое з гэтымі пакінутымі гаспадаром
дрэвамі — жывасіллем пакінуў ратую-
чыся, ад'ехаў з сям'ёй у Польшчу—мож-
на было бясконца маўчаць аб тым, ча-
го і не памятаеш. Нямая рэчышчы па-
мяці запаўняліся птушчымі галасамі,
шэптам вуснаў у сутоннях лістоты... Не
ўспомніць, чаму, жывучы ў такім-сякім
дастатку, не любіш, стыдаешся апраўць
на сябе, ідучы ў гасці ці тэатр, усё но-
вае, асабліва бяда з абуткам, быццам
ніяк не могуць збочыць ногі з той сцеж-
кі, на якую цябе басаюць на зямлю
спусцілі з рук бацькі, «хоць ты вазьмі і
спалі твае старыя чаравікі», — злуюцца
на цябе дома. Чамусьці не любіш, пу-
жаешся свежых белых прасцірадлаў на
ноч, табе ўтульнай вяртацца ва ўчараш-
няе, назапашанае цэлаю цяплом, звык-
лае, з пахамі свайго прытулку-дому,
старое кочава, пасланае як не на зямлі.
Амаль не памятаеш, як памерлі бацькі,
апошнімі зачыніліся дзверы за старэй-
шай сястрой Уладзям, яны выходзілі з
дому, не развіваючыся, і больш не вяр-
таліся, гінулі ў дарозе, замярзлі, як
птушкі, не далажышы да зацішнай стра-

хі. Толькі цяпер ніколі не ходзіш на
хаўтуры да сяброў, па-дзіцячы крыўду-
ючы, што дарогі табе чалавек пакідае
гэты свет сам, па сваёй ахвоце, так та-
бе выдаецца, занатурыўся і пайшоў у
пярочкі. Зрэдку прыязджае з вёскі далё-
кая радня, гойдаючы аберуч, аж пад
столь, ейную калыску, успамінаючы, як
прывезла яе з Сібіры выхавальца, як
гадавалася па чужых людзях, і стаяў
у вушшу незразумелы гул — адзывалася
кроў, чуючы блізка, побач сваё племя,
аж нездаровілася.

Ад бацькавага маёнтка нічога не за-
сталася, яго лёгка было скасаваць кал-
гаснымі трактарамі. Прыязджала неяк,
стала на пагорку ў полі, ціха зрабілася,

вечер высока абыходзіў гэтае месца,
можна, памятаў яшчэ тут высокі дом,
высокія дрэвы. Убачыла пад нагамі камень
—можна, ад падмурка?—адварнула да
сябе, быццам ён ляжаў уніз тварам —
аніякага пазнатку чалавечага жылля, ха-
цішча.

А гэты маёнтак ахоўвала рака амаль
з усіх бакоў, цяпер яна абмялела, мес-
цамі разбітая кароўскімі капытамі ў
брады, але з жывучай вадой. Дно далі-
катна высцілалася белым пяском, бы на
чыстым сподку, па-польску мовячы, про-
ста да столу. Вадзіліся тут і стронгі,
даўнейшыя людзі кажуць, іх было
процёма, рукамі лавілі, рыбіна любіла,
каб яе пад жабрамі пачухалі. Баранілі
маёнтак і дрэвы. Здавалася, некаторыя
з іх паляглі на зямлю ў адну ноч, ад-
ным разам, каб загарадзіць, зачыніць
дарогу, па якой назаўсёды ад'ехаў з до-
му гаспадар. Крыж-накрыж складзена
сухое галлё, не пераехаць, не перажар-
гаць, быццам тут жыла вялікая птушка—
гназдо непрылюднага чорнага бусла на
баране. Адно з нетутэйшых дрэў скідала
на зямлю валоскія арэхі, заўсёды загад-
кавыя і неспадзяваныя, калі ні натрапіш,
заўсёды як дзіцячы навагодні падару-
нак у панчосе пад падушкай. Другое,
галубовы ствол піхты, заўсёды нечакана
трапляючы на вочы, стаяла фосфаравым
слупам на саракавы дзень. Акацыя рас-
соўвала камяні, цэглу, жыла на самым
падмурку. Пачне чалавек капаць сабе
куст і кідае: карані жоўтыя, пакурчас-
тыя ад натуры, бы жывыя пахаванцы,
ціжка зробіцца ў грудзях, хоць ты ту-
тка агароджу стаў, як на могільках, не
чапай гэтае месца. Надвечоркам мыш-

кавала лісца, крычалі совы, тут яшчэ
так-сяк правіла праўнучка той багатай
прыроды, што раскашавала пры былых
гаспадарках. Тут яшчэ калі добра ўглед-
зецца, існавала магія садоўніка. Старыя
дрэвы захоўвалі ягоны парадак, стаялі
адно за адным класічнымі аляямі. Гля-
дзіш, быццам у гэтым кутку яны тоў-
пяцца абы-як, а назаўтра, пераступаючы
цяжкімі крокамі, ужо таксама паста-
нуць у рад. Будзе замінаць табе густы
самасейка-маладняк, чапляючыся за
адзежу, балюча ўджгне шыпшына, толь-
кі высока над галавой, дзеля адной
птушкі, свіціцца наскрозь прагалак —
хіба што на крылах можна праляцець
па старых прысадах. Зрэдку прыходзяць

розе і няўцямна запавольваюцца крокі,
спыняюцца і раз, і другі. Усё навокал
спынілася, чуваць толькі, як шугае твая
кроў. Ціха ахоўная, патайна, можа, бе-
ражоная вякамі, выстаёная ў полі. Пэў-
на, у такі час слабеюць запоры, зашча-
пы паміж гэтым і тым светам, неба бы
далечыня, адчыняюцца самі па сабе
тайнікі,клады, успаміны, размыкаюцца
маўклівыя вусны. Ненадалёк цёмныя
елкі, галубовыя прасветы паміж імі вы-
даюцца каменнымі цяснінамі, месціш-
чам вадаспадаў. Самога патоку не ві-
даць, толькі дробная сліна ў паветры,
пырскі, пахне вільгацю — гэта ж пады-
маюцца з зямлі, струменяць туманы.
Шуміць кроў у вушах. Па нябеснай да-

Марыя ВАЙЦЫШОНАК

ДОМ НА ЗАХАДЗЕ ДНЯ

Апавяданне

у маёнтак немаладыя бабы, сядзяць
тут адны, не баючыся аніякіх прывідаў
ці пачвар, да трэціх пеўняў, нагавораю-
цца праз усю ноч пра сваіх нядбайных
мужыкоў, паспавядаюцца адна адной,
лёгка без крыўды, даверліва, як нідзе
болей, бо тут яшчэ, пэўна, нешта пры-
ветна тлее, сарваецца некім гэтае мес-
ца здалёк у думках успамінамі без пра-
клёнаў. Яшчэ, можа, не прастыў улюбё-
ны ў свае мясічны позірк далёкага ад-
гэттуль гаспадарка.

Сёлета жанчына хадзіла ў маёнтак
амаль кожны дзень. Якраз напроць яе
дачы пракралі дарогу машыны — яны
звозілі з поля на ток ячмень, і цяпер
маёнтак быццам наблізіўся да яе. Не-
чая неспадзяваная змова. У той вечар
ішла пад сонца, на пагорак, сонца на
заходзе нізкае, колецца ў вочы, промні
даўгія, тырчком, бы з-пад нізкай сала-
мяннай страхі, хоць ты прыгінайся, іду-
чы. Блішчэць палеглае пад калясмі све-
жае ржышча. На самым пагорку рап-
там патыгнула цяплом, бы толькі зараз,
на вачы выслабнілася поле, адхінула
вольна цяжкую палу збажыны, вее цяп-
лом зямнога цела. Ступіш некалькі кро-
каў уніз, у лагчыну, бы спусціўся па
сходках у скляпенне з глухімі мурава-
нымі сценамі —сыра, халодна. Зноў хва-
ля на пагорак, зноў блізкае цяпло, про-
ста ў твар, шчака да шчакі. Клубамі хо-
дзяць пахі — дыханне свежага жніва,
дыханне лесу, хат. Нізкае неба. Нехта
перасцілаў і перасцілаў перад ноччу, ці
то ганьбуючы фарбы, ці ўжо занадта
модзячыся, і ружовым, і маліновым, і
зусім нешта нажые ўскіне, па-дзяючы
гарэліва, маладымі рукамі. Ціха на да-

лечні ў той бок, дзе схавалася сонца,
якраз над маёнткам, цягнуліся доўгія
дарогі, ехалі па іх, ішлі цыганы, ружо-
вым пылам падымаўся за імі шлях, ды-
мы вогнішчаў, чырвоныя шалі віліся
шлейфамі. Ішлі і ішлі ўслед за сонцам
ззаду, каб надтачыць дзень, пазычышы
ў ночы, — каб хоць што ды ўкрасці.
Яны ўжо даўно мінулі маёнтак. Цяжка
падняўся з зямлі, бы з цыганскай стаян-
кі, паляцеў за імі, даганяючы чорны
каршун... Шум крыві да непрытомнасці
і неспакоі, бы нехта вельмі знаёмы,
блізкі, мяняючы сваё аблічча, пільна ўг-
ледзяўся ў яе твар, пытаючыся: ці пазна-
еш?! Біліснула пад нагамі, як ад апошня-
га серніка, і згасла ржышча, гарачо
ступіць, быццам жар ягоны, сыпучы, то-
іцца недзе, пад попелам... Пазнала! Ус-
помніла! І цыганы на захадзе, і скор-
гаворка вадаспадаў, і цішыня, быццам у
поўнай з берагамі чашы, магло быць
толькі там, у гарах. Гэта ейная Сібір...
Жанчына аглядала ўсё вакол сябе шчас-
лівымі дзіцячымі вачыма. Ёю зноў ва-
лодала моцная ўладарная сіла дзікага
хараства, знаёмая з малых гадоў. Яна
смяялася сама сабе, зноў, як у дзяцін-
стве, стаячы недзе каля дарогі, баса-
нож, таксама чорная ад гарачага цыган-
скага пылу, і забываючыся, як сярбляць,
смяляць струпы на целе. Зноў бегла,
скакала з каменя на камень, ледзь па-
спяваючы знайсці вачыма пад сабой
гладкае месца, каб ступіць нагой, не са-
слізнаць са скалы, захопленая вышыняй,
лётам, не разумела, што гэтая нечала-
вечая лёгкасць не ад вялікага спрыту,—
лёгкасць галоднай істыты, што шукае ў
гарах сабе белую тлустую цыбуліну лі-

Б'е інтэрэдман у грудзі эпох.
Бог наш у блудзе, бог наш растраціў
Болей, чым мог...

Душы злінялыя брагай палощам,
Век свой аўраламі цела гняцём
І звар'яцела даводзім на плошчах:
Што ёсць жыццё!

Родняць нас крэслы халоднай крывёю,
Розуму крэслы крамаем — абы
Шлункі акрэслілі норму спакою,—
Рыбы, рабы!..

То балет класічны, то сімфонія,
То спявае Лучыяна Павароці:
Ці памёр з правадыроў хто сёння,
Ці чарговы пучк пераваротны!..

Аб надвор'і палітычным тэлерадыё
Выдае музычныя прагнозы.
Што ні дзень, то новы курс урадавы:
Як нам выйсці ў авангард з абозу.

Дакляруе на ўсё свет віція ўспенены,
Як абуць і накарміць краіну,
Учарашні бос мардуе Леніна
Іменем святым Айца і Сына!

Хрысцяцка ў «хадзкі» камуністыя,
Голяць Маркса і мяняюць маркіроўку.
Дыяматчык «на пазіцыях» не выстаў:
Прадае кароўку і вяроўку.

І экран на ўсе тэлеабдымішчы
Прэ ў народ і ўзахліпкі гайдарыцца.
А ў народа — сталае відовішча:
У чарзе, як у пятлі, гайдаецца.

Запіс у Кнігу водгукаў Масандраўскага вінабору ў Крыме

Бутэлек чорныя тамы —
Масандры вінатэка:
Упokat — горныя грамы
І сонечныя рэкі.

Вось гэтую спадобіў цар,
А ў гэтай князь купаўся...
І толькі той не бачу ў твар,
З якой народ змагаўся.

Славурых марак, як парод,
На шылдачках найменні.
Але шкада: на сотні год
Бутэльні анямелі.

Дзе галасу згубіўся ключі!
Насухамá трымае,
Як у намордніках, сургуц
Пародзістую зграю.

Маўчаць скляпенні камяніц,
У скронях — звон цярозы.
А ў думках—зваба шаляніц.
Брэх дварнякоў пагрозы:

«Сучок», «бландзінка», «каленвал»,
«Мярзотнічак», «кустоўка»...
Тут вам не сонечны абвал,
А галаваразломка!..

Калі такая вось гайня
Прычэпіцца навальна,

То не ўратуюць ні радня,
Ні кодэкс крмінальны.

Штаны спускае на шматкі,
Кішэні прагрызае.
Ды ў рай затое напраткі
Дарогу праразае.

Бунтуй, задзірысты народ,
Душы разломвай краты!..
А тут — бязмоўных ценяў сход,
Тут спяць арыстакраты...

Аўтатрэнінг

Ці праклінаюць да асноў,
Ці славяць без аглядкі,
Ці захапляюцца аслом,
Ці бонзе б'юць у ладкі,

Ці ўлада выпала карчу,
Ці чорт сядзіць на троне,—
Хачу маўчу, хачу крычу —
І хто мне забароніць!!

Не спяшайся, той дзень, калі стану
Я ўсёбачным і чуйным, калі
Я ў празор'і сусвету растану
І спасцігну ўсе тайны зямлі.

Дай мне тут пабукаць у цямотах
Невядомых і страшных дарог,
Дай смяротным пабыць між смяротных,
Дзе я цар і чарвак — але бог.

У тое лета чад гарачыні
І лёсы, і нябёсы затуманьваў,

леі саранкі, бадылле «ўшывіка», скочку,
згорнутую качанчыкамі. А знайшоўшы
рэдкую кветку дзікай півоні, мар'інага
кораня, закалоціцца ад радасці і пэб-
жыць уніз, да людзей, дамоў у склеп, і
без дакору поўнымі вялікімі вачыма не-
жаданага ў сям'і ў гэтым горы дзіцяці,
будзе крычаць усім: мяне нехта, нарэш-
це, заўважыў! нехта знайшоў сярод вас!
вылучыў!.. Мяне нехта любіць!..

Яна ўсё стаяла, смяялася. Ужо схаваліся
цыганы, толькі матлялася згубле-
нае адно цыганскае кола, захад сонца
мяняў і мяняў сваё аблічча ўвачавідкі.
Неба палала так блізка, што міжволі па-
думалася: гэтае відовішча можа нашко-
дзіць чалавеку — надта вялікае шаламя
агно, яно перапаліць у душы ўсё квалае,
слабае — хіба заўважыш пасля
ледзь прыкметнае харакство лесу, поля
— будзе цяпер жадацца толькі вялікіх
відовішчаў, вялікіх палотнішчаў, будзе
захапляць толькі стыхія! Ахалкамі клаў-
ся на зямлю змрок, а маёнтак на захадзе
яшчэ свяціўся. Пэўна, некалі якраз
жа адгэтуль, з ейнага боку, вяртаўся
дамоў і гаспадар. Дом, казалі, быў такі
белы, аж, выдавалася, празрысты на-
скрозь. Сонца на захадзе абходзіла па-
коі пехатой, пакідала яго апошнім. Ці-
шыня на дарозе. Разамкнулася рама на
люстэрку поўні, у ім відаць чыйсьці не-
прыгожы твар, нехта пільна ўглядаецца
перад ноччу. Пэўна, Юзюня, дачка гас-
падара, яна і замуж не пайшла, дзеза-
вала. А, можа, гэта малодшая прыга-
жуня Зося пасля таго, як яе коні з па-
горка разнеслі, вельмі, казалі, быў твар
пашкодзаны! Тут недзе, каля маёнтка,
блуквае ў сваіх думках і стары дзед Мі-
калайка, адзіны жывы сведка, але ў яго
не дапытання... На неба ўжо толькі ма-
лінковы жар, без галавешкі, без вуголь-
ля, бы сена капа згарэла ці сноп... пшані-
цы?... І раптам жанчына заплакала,
плач уголас, наўзрыд, быццам душа
труднавала доўга. — даўно была ўпла-
каўшыся. Дарога... яна зноў стаіць на
той жа дарозе, што і ў дзяцінстве, і ні-
хто яе дамоў не кліча. Чаму ўспомніла-
ся? Што змусіла? Яна адчула яе фізіч-
на, як пры набліжэнні да нечага гара-
чага, небяспечнага, цела сціснулася, тор-
гнулася — адчыніўся яшчэ адзін клапан
у цэпры бяспамятка. Успомніла на-
вобмацка: пад нагамі цёплае ржышча,
пах саломы, бляск. Зярняты гарачыя
каля вогнішча... Начлежнічалі вазічкі,
перавозычы некуды збожжа, палілі сна-
пы, жмені пражанага зерня з зямлёй
разам, ежа... Успомніла ротам... і каб
толькі раней па птушак, за звяроў да-
бегчы да пакінутага вогнішча і выгра-
баць, выграбаць з попелу, не чуючы
гарачыні...

І цешылася, і плакала, бы пры сустрэ-
чы з некім вельмі родным.

Ніколі нікому не сказала, што гарава-
ла ў дзяцінстве. І голад, і холад, і нежа-
данае дзіця, а ўсё быццам не балюча,
краем сэрца. Бо заўсёды невясёлы, ад-
чужаны матчыны твар (яна і памятае яго
толькі па фотадымку) заслэняла нечае
іншае аблічча. Вяртаючыся са школы
амаль заўсёды бы на тое раптам зноў
адчуць неверагодную здраду: раскрэці-

лася ануца і цягнецца ззаду, высунуўшы-
ся праз дзіравы валёнак, знойдзены на
чужым шуметніку. Не даць рады, каб
спыніцца і паправіць абутак, бо скрэплі
рукі і варта іх выцягнуць з-за пазухі,
пальцы адваляцца на марозе, аблама-
юцца, як ледакі. Але не ўстоіш, каб не
падняць на дарозе шалупінку ад манда-
рына. Завая і мароз, абы хутчэй куль-
нуць у свой падвал (пасля рэабілітацыі
ўлады дазволілі палякам выйсці з зям-
лянак) праз парог і ляжаць качулкай, па-
куль іголки не прашыюць цела да самага
сэрца — пачнеш сагравацца. Некаму
сустрэць, распіліць, маці на рудніку.
Далігнавацца, калі зарыпіць над гала-
ву лясвіца, вынесуць карове памы і
раней за яе вылавіць з цабэрка кавалкі
хлеба, бульбіну. Потым залезці на цёп-
лую ад учарашняга пліту і не сваім го-
ласам крычаць выратавальныя словы:
«Буря мглою небо кроет, вихри снеж-
ныя крутя...» Нехта дыктаваў і дыктаваў
ей па-руску. Хто? Бо чытанка самой не
даецца, асабліва забываецца літара «с»,
пакуль не ўзбаўешся на неверагодна са-
лодкае: «с-с-са-хар! Ледзь-ледзь, квала,
пад бацькавым прымусам спявалася
польскае: «На подоле бялы камень, по-
долянка седзі на нім...» і гналі тады,
падалянку, дзедтамаўці па беразе во-
зера: «Бей белых полякав». Усе адноль-
кавыя, усе ў чорнай адзежы, берог
камяністы, адны камяні, б'юць наўздагон
камянямі, наперарэз ім выхвацелька
і... непрытомнасць. Ні крыўды, ні злос-
ці, ні страху ад людзей пасля, а толькі
чыстае возера, ўсё, як у тваіх прыгар-
шчах, і гуляюць на дне самі па сабе
злённыя камянычкі, і неба нізкае над
ёй, ляжачай дагары, і глядзецца ў яго
можна, як у ваду... Аддымала памяць,
лячыла болькі прыгажосць, раскоша,
моц зямлі, вады, неба, нехта падымаў і
падымаў падпашкі вышэй сваёй галавы,
пэўна, горы. І нават сам горад ссылікі
насіў іхняе імя — Змяінагорск.

Чаму яны не выратавалі бацькоў? Ча-
му самі бацькі, сталыя людзі, не аду-
жалі маразы, голад? Няўжо таму, што
яна нарадзілася ў тым небе, у гарах, у
цяснінах, а ў іх другая зямля, другая
кальыска, ім не даваў дазволу на тое,
каб зачэпіцца карэннем за чужую камя-
ністую глебу пакінуты дом, маёнтак,
жыццё выдавалася часовым, без моцы
чалавечай. Жанчына праз дзесяцігоддзі
памятала колер шклянак на матчынай
сукенцы, — маці была ўжо без прыто-
насці, — злённае з чорнай дужкай, лет-
няе ў люты мароз, шаўковыя крылы
матыля, замерзлага каля вады, каля
студні. І час ад часу лавіла сябе на тым,
як нешта змушвае яе спыніцца, варта
ўбачыць які-небудзь чужы стары пад-
мурак. Чыймі вачыма прагна глядзіць на
разбуранае? Няўжо гэта матчына? Раз-
глядае, як нешта ўжо знаёмае, яе тры-

вожаць, хвалююць пахі паламанай цэг-
лы, вапны, пахі згаслага жытла, гатова
сядзець, перабіраць рукамі, як дзіця.
Няўжо пашкодзана яшчэ ў чрэве? Яна,
як і маці, жыве ў разбураным свеце на
грузаллі, на абломках, на чорным пад-
мурку?! Так адбыўся там, у Сібіры, як
бы адбор паміж бліжэйшым людзьмі жор-
сткі, натуральны, яна адна пакінута на
жыццё.

Дзень у дзень жанчына выходзіла з
дому, ішла ў маёнтак. Гаварыць ні з
кім не хацелася, цяпер яна бліжэй была
да дрэў, да травы, чым да людзей. Тут,
сярод старых прысад, яна адчувала ў
сабе з усім, што навокал, нарэшце, та-
кую вялікую згоду. Маўклівае сумнае
месца, бэз, стары сад, дарога па ржыш-
чы, тут яна трапляла ў тую плынь, дзе
лёгка было са сваім цяжарам, скарбам
памяці. Згадка гарчыла на вуснах: яна
заўсёды хадзіла па гэтай дарозе, адна,
пад сонцам, па ржышчы калючым, звыв-
ла па ім ісці, не балюча, тая ж дарога,
што і ў Сібіры, толькі яна быццам не-
дзе ўнутры была пад голымі ступнямі.
Цяпер абзначылася, як хвароба, даў-
ня, цяжка, выйшла вонкі, пайшла па
твары. Ніхто раней не здагадаўся, не
бачыў ейнай хады. Каму раскажаш, хто
зразумеў? Вакол амаль без перастанку
сварыліся з-за дробязей, хітравалі адзін
з адным, здраджвалі, мітусіліся, усе
быццам былі даўно перасварыўшыся,
страцілі давер і не мелі рады прыйсці
да згоды. Жанчына пакутліва стаяла
ўбаку ад гэтага няскладнага жыцця, тлу-
му, дапытваючыся: за што? навошта ніш-
чыце адзін аднаго? Там, у Сібіры —
ссылка, катарга, а тут хіба жыццё? Па-
між тым і гэтым светам толькі і розні-
цы, што ў Сібіры маразы мацнейшыя?
Ніхто не здагадаўся, што жанчына ве-
дае нешта большае: яны ўсе смяротныя,
чалавек вельмі квалае істота, яго лёгка
загубіць, згнаць, парваць сэрца. Яна
спасцігла мяжу чалавечай свары, варо-
жасці, за якой нішчыцца дом, лёс. «Ча-
му ты ніколі ні з кім не сварышся? А ты
б таксама... А ты б яму катораму адра-
біла... А ты б яму не пазычыла, а ты ад-
казала б... — павучалі. — Жывеш, як
праз шкло... Ты наўня, — казалі, — усё
ўсім выбачаеш, спадзешся на лепшае,
ты людзей не ведаеш...» А ёй каб толь-
кі хоць у адным месцы не парваць су-
вязь паміж імі, не адпінуць чужую ня-
верную руку. «Вы мяне працягваеце
катаваць... мне колка, балюча ісці па
гэтай этапнай дарозе... Я вам растлумачу,
навучу...» Ніхто не слухаў. Які яна,
маўляў, мае вопыт? Без мужыка, без
дзяцей... Ніхто не здагадаўся, што ў яе
вопыт чалавека, яшчэ ў дзяцінстве асу-
джанага людзьмі на вышэйшую кару
— марудную смерць.

Зноў і зноў ішла, мінала брэму, ка-
лыхаліся вышэй галавы дзікія травы,
дзікая герань бы праз адчыненае акно,
аддавала дамашнім духам, хваравіта,
лёгка дыхаў у твар фенхель, — моцныя
пахі старога жытла. Там-сям трапляў пад
ногі белы, чысты сук таполі, бы пала-
маны Юзюнін кій, ці Зосін? Не зарас-
тала вялікая паляна, якраз перад вок-
намі дома, пад пагоркам, улюбёнае
месца, не іначай як і цяпер яно на ва-
чах гаспадароў. Скуль жа тады гэты

І спусташэнні на зямлі чыніў,
І смажыў карасёў у тлустай твані.

У тое лета я за крокам крок
Сваё жыццё былое перакрэсліў.
У тое лета я даваў зарок
На д'ябальскі кірмаш не лезці з песняй.

Натоўпам, звар'яцелым ад бяды,
Пабанкаваць — ніжэйшая з амбіцый, —
Лепш паднясі сасягламу вады
І дай травіцы высахлай напіцца.

З лесам, як і з гарамі,
Быць чалавекам мала.
Лес ад іскрыні згарае,
Каменьчык нясе абвалы.

Іскрынка ў сухую ігліцу
Упадзе светлячком нявінным —
І выбухне навальніца
І ў корані, і ў верхавінах.

Каменьчык зваом пчаліным
Змушае нямыя горы
Азеўрыць ратоў цясіны
На ўсё каменнае горла.

А чалавек! Чалавеку
Суджана быць душою,
Суджана быць апекай
Лясных і горных устояў.

Ададыце ж, і лес, і горы,
Усе вашы крыўды і гора,
А мне наўзамен, недарэку,
Скажыце: як быць з чалавекам!

лёгка, як дотык, страх за плячыма на
пакінутых слябах, бы ты ў чужых пакоях
без дазволу? Тут, на паляне, жанчына
неспаздывана знайшла зуброўку, свяш-
чэнную траву. У вёсцы дужа здзівіліся,
бо, казалі, немцы вывозілі з маёнтка
лежавыя зёлкі, кветкі, дрэвы машынамі.
Пэўна, ёй, казалі, спрыяе гаспадар. І
праўда, як сярод незлічоных пераблыта-
ных карэнчыкаў пустазелля, у дзіраване,
самому ні знай, ні ведай, натрапіць на
такі чуд. «Павінен быў гаспадар даць
нейкі знак, адазвацца», — цешылася яна.
Вунь раптам лёгка, як подых, пара над
бродам, дзе пераходзіла заўсёды. Яшчэ
цёпла, яшчэ далёка да вечара, але ж
так даўно суды, у маёнтку, ніхто не
заходзіў, ды яшчэ адмыслова, каб толь-
кі праведзець, хіба магчыма вытрымаць,
сцяўшы каменне на падмурку, і не су-
стрэць! А пад яблыні прызноч два
яблык, чысценкія на траве, побач ля-
жаць, як рукой пакладзеныя, з кішэні...
Схавала зуброўку пад падушку, нясаю-
скі лясны пах, з-пад капытоў звера, ад-
дае танючым мускусам, таямніча пры-
ручана да жытла трава. Ноччу скрозь
сон пачула плач. Ці то жаночы голас, ці
то мужчынскі, вызвалены з цела чала-
века бесцялесны. Душа? Плач, каля са-
май галавы, склаўшы галовы, так пла-
чуць, жалючча, бядуць...

Яно ўсё там, і зуброўка пад падуш-
кай, аплакана, хоць ты нічога адтуль
дамоў не нясі. «Рабіць работу, як перад
дажджом», — так любіў дамаўляцца
Хамінскі з новым работнікам. Столькі
гадоў гіне маёнтак, і не знайшлося ні
работніка, ні гаспадара, грэх сказаць,
акрамя немцаў, тыя хоць нешта выра-
тавалі, вывезшы да сябе дамоў. Выцяг-
нулі калгасныя дзеці піяніна ў кусты,
расказваюць людзі, і ігралі на ім палка-
мі. Ніхто з новых жыльцоў, камунараў,
не ведаў, як коміны чысціць, угарэлася
сажа, загінуў і будынак. На могілках і
сёння садзяць буракі, перабіраюць ма-
тычкай чалавечыя косткі. Запакліся на
кветніку без догляду пупышкі чырвоных
руж, дзе-нідзе па кветцы. Тады вецер
ухаліў у жменю семя маргарытак і па-
нёс па полі, па лесе, пусціў па вадзе.
Усюды цяпер вышыванкамі блішчаць
дробныя белыя кветкі, заплюснучца на
ноч, — і зноў пад ногі, пад кола.

Даўно абрушыліся сцены панскага
дома, дзённым святлом, бы лагчыны, лу-
гі запоўніліся былыя пакоі. Дом цяпер,
выдавалася ёй, скрозь, усюды, як кінуць
вокам, бо калісьці чалавек будаваўся
тут невыпадкова. Доўга перабіраў, а
ўлюбіўшы менавіта гэтыя мясціны,
ставіў дом так, каб ён утываўся ў нава-
колле, і нават неба над дахам было аб-
рана — захад сонца, пэўна, найлепшая
ягоная гадзіна. Жанчына абхадзіла ўсё
навокал, з пагорка на пагорак, колькі
разоў падымалася і бачыла іх, але
кожны раз навокал, не пазнавала, быц-
цам учарашняе змывалася моцнай хва-
ляй. Ніколі не змагла б паўтарыць іх

(Працяг на стар. 10—11).

Напрыканцы XVIII — у першыя дзесяцігоддзі XIX ст. распачаўся так званы «класічны перыяд» у гісторыі гітары: на ўсходнеславянскіх землях, як і на захадзе, назіраецца буйны росквіт гітарнага выканальніцтва. У пошуках прызнання многія еўрапейскія гітарысты прыезджалі ў Расію, і шлях іхні, вядома, пралягаў праз беларускія гарады.

Якім жа было тагачаснае гітарнае жыццё Віленшчыны, Міншчыны, іншых рэгіёнаў тэрыторыі краіны? Цікава піша пра

нікоў прафесійнай школы ігры на «рускай» сяміструннай гітары. Яшчэ юнаком А. Сіхра пачаў выступаць у Вільні як арфіст і выканаўца на шасціструннай гітары. «У канцы дзевянацятых гадоў, піша П. Стаўпянскі ў кнізе «Музыка і музыцыраванне ў старым Пецярбурзе», — Сіхра зрабіў першы вопыт майстравання сяміструннай гітары». У 1801 г. ён пераязджае ў Маскву, пасля выгнання Напалеона з Расіі — у Пецярбург, дзе займаецца педагогічнай, выдавец-

балада на вызваленне Полацка»).

Унікальныя матэрыялы знайшоў я ў кнізе Г. Кісялёва «Пачынальнікі», прынамсі — пісьмы і карэспандэнцыі дзяржа Беларускага адраджэння, пісьменніка Арцёма Вярыгі-Дарэўскага. Вось некалькі выняткаў: «Колькі тыдняў назад слухала наша сталіца, у час выбараў, ...гітарыста Ігната Доўнара, што нас і Вільню ўзяў за сэрца чуллівай мелодыяй сваёй вернай спадарожніцы арэнбургскага жыцця».

родні, Навагрудку, Слуцку, Мінску, Магілёве, Віцебску, іншых гарадах. У «Магілёўскіх губернскіх ведамасцях» тады паведамлялася: «У мінулую нядзелю ў зале Трубацэева мы чулі чароўныя гукі гітары пана М. Сакалоўскага. Цяжка было ўявіць, што ў струнах гітары схавана столькі сілы і характа: ...яго дзесяціструнная гітара і спявае, і гаворыць — і так шчыра гаворыць душы, што не хочацца верыць, што гэта быў мёртвы інструмент, які не сам па сабе гаворыць, а пальцамі

Аднак ахвярнае прыняцце ўладамі ахвяравання ад канцэрта, яго філантрапічна мэта павінны былі адхіліць усякія падазрэнні, што магла ўзнікнуць у падобных акалічэннях. Цяпер, пасля ад'езду артыстаў, надыйшла цішыня — можа, на вельмі доўга...»

Прычына ж, хутчэй за ўсё, была адна — камусьці не спадабалася, што артысты сваім мастацтвам абуджалі патрыятычны дух мясцовага насельніцтва. «Любы Арцёме, люблю цябе сардэчна і прагну ўзаемнасці», — такі аўтограф пакінула Сакалоўскі ў «Альбоме Вярыгі-Дарэўскага». У сваіх «Падарожжах у 19-е стагоддзе» А. Мальдзіс называе невядомы верш А. Вярыгі-Дарэўскага — «Марку Сакалоўскаму і Аляксандру Хадэцкаму, нацыянальнай гордасці, нашым любімым артыстам, — ад беларусаў». Ігра М. Сакалоўскага натхніла на верш і выдатнага польска-беларускага паэта (дарэчы, аўтара пазыччанага абразка пра «літоўскіх» лютністаў XVII ст.) Уладзіслава Сыракомлю (спецыяльна для гэтага артыкула пераклаў з польскай К. Цвірка):

АДРАДЖЭННЕ

ГІТАРА НА ЗЕМЛЯХ ЛІЦВІНСКІХ

Колькі тыдняў засталася да адкрыцця другога фестывалю «Адраджэнне беларускай капэлы». У яго праграме пазначаны і канцэрт з удзелам вядомага гітарыста В. ЖЫВАЛЕЎСКАГА, які сам музыкант назваў «Шляхамі Сакалоўскага» і прысвяціў свайму

выдатнаму папярэдніку з мінулага стагоддзя. Сённяшняя публікацыя — плён даследчыцкіх пошукаў В. Жывалеўскага і своеасаблівы ключ да разумення праграмы, якую мы пачнем на фестывалі.

гэта А. Мілер у кнізе «Тэатр польскі і музыка на Літве». Аказаўца, у канцы XVIII і на працягу XIX стст. гранне на гітары лічылася тут звычайнай з'явай. У апошнія дзесяцігоддзі XVIII ст. пры магнатскіх ды шляхецкіх дварах была яшчэ моднаю лютня, але, на думку А. Мілера, ігра на гэтым няпростым для авалодання інструменце вымагала напружанай працы й вытанчанага густу. Гітару трактавалі як інструмент больш прыдатны для музычнага акампанемента: «таварышка аматарска-спевакоў, выканаўцаў народных песень і салонных канцэртаў», яна захоўвала забытыя на сённяшні дзень творы мясцовага фальклору. «Хто ж без гітары спявае сантыментальныя скаргі?» — пісаў Адам Міцкевіч і, як дадае А. Мілер, «...ці любімыя Міцкевічам беларускія песні, альбо літоўскія дайны?»

А. Мальдзіс у кнізе «Беларусь у люстэрку мемуарнай літаратуры XVIII стагоддзя піша: «Сярод шляхты былі таксама пашыраны беларускія песні — як літаратурна паходжання, так і народныя, іх выконвалі нават у нявіжскім замку Радзівілаў. Паміж прыдворных «рэзідэнтаў» там славіўся князь Мірскі, стары, чуллівы кавалер, ён іграў на гітары, спяваючы тэксты і розныя песенькі, якіх умеў без ліку — польскія, жмудскія, беларускія — часцей за ўсё...» (Ю. Крашэўскі). Пісьменніца Э. Ажэшка ў рамане «Над Нёманам» заўважыла, што менавіта пад гітарны акампанемент на Гродзеншчыне гучалі мясцовыя «п'есэнькі людковы». А што ж адбывалася на ніве прафесійнай?

І. Бэла ў першым томе «Гісторыі польскай музычнай культуры» называе прозвішча чэшскага арфіста Юзефа Сіхры, «дзеяннасць якога выпала на другую палову XVIII стагоддзя ў гарадах Польшчы, Беларусі і Літвы, у прыацэннасці ў Вільні». У 1773 г. у сям'і гэтага чэшскага музыканта нарадзіўся сын Андрэй, у будучым — адзін з заснаваль-

кай і кампазітарскай дзейнасцю. Сучасным гітарыстам вядомыя раннія мініяцюры Сіхры — мазуркі, прэлудыі, паланезы. Ці не ёсць яны водгукам нацыянальных віленскіх мелодыяў?

Безумоўна, цэнтрам тагачаснай музычнай культуры ліцвінаў была Вільня: у 1775 г. тут нарадзіўся віяланчэліст, кампазітар і гітарыст Антоні Радзівіл; у 1792 г. жыў і працаваў гітарыст Бартламей Мухлінскі, у 1803-м па дарозе з Варшавы ў Пецярбург горад наведваў італьянскі спявак і гітарыст Пасквале Гальяні, у першай палове XIX ст. у Вільні выступалі з сольнымі канцэртамі Станіслаў Шчэпапоўскі, Станіслаў Ябланоўскі — вядомыя польскія гітарысты.

У 1816 г. у Брэст-Літоўску памёр аўтар першай рускай «Школы ігры на гітары» — чэшскі гітарыст і кампазітар Ігнат фон Гельд. Аглядаючы старонкі ягонай біяграфіі, Б. Вольман у кнізе «Гітары ў Расіі» пісаў: «Заўчасная смерць бацькі прымусіла семнаццацігадовага юнака шукаць шчасця на чужыне. У 1793 годзе Гельд выправіўся ў Польшчу, дзе дзякуючы добрым манерам і музычнаму таленту быў прыняты ў дамах арыстакратаў... Ён узяў удзел у польскім паўстанні (1794 г.) і апынуўся ў ліку ваеннапалонных. У 1797 годзе Павел І... вызваліў Касцюшку і яго аднадумцаў, у ліку якіх быў і Гельд». Гітарная «Школа» Гельда тройчы перавыдавалася за параўнальна невялікі праемежак часу, прычым у «Санкт-Пецярбургскіх ведамасцях» за 1811 г. аўтар паведамляў: «Рахуўся я надрукаваць гэтую працу шляхам падпіскі. Асобы, якія жадаюць мець яе, мусяць падпісацца... Білеты можна атрымаць у С.-Пецярбурзе ў мяне, ...у Віцебску ў сп. Ігната Вероскага; у Вільні ў сп. Юліяны Вероскай». Пасля вайны 1812 г. многія выданні патрыятычных твораў Гельда паступалі ў продаж з дабрачыннай мэтай (напрыклад, «Расейская

«Надоўга застануцца ўражання ад артыстычнай чуллівасці гітары вядомага ўжо вам п. Ігната Доўнара і музычнага вечара п. А. Концкага». У каментарыях да музычнай карэспандэнцыі Вярыгі-Дарэўскага Г. Кісялёў падае кароткую даведку: «Доўнар-Запольскі Ігнат нарадзіўся каля 1829-га году, у канцы саракавых гадоў дробны чыноўнік у Мінску, засланы ў Арэнбург у салдаты, за ўдзел у «Братнім саюзе літоўскай моладзі». З 1856-га году жыў на радзіме пад наглядом паліцыі» (і, дадамо, — дае сольныя канцэртны на гітары).

З уласнымі карэспандэнцыямі ў польскім часопісе «Рух музычны» выступаў мінскі музычны крытык, першы біёграф С. Манюшкі—Аляксандр Валіцкі. Як адзначае А. Мальдзіс («Таямніцы старажытных сховішчаў»), музычнае жыццё Мінска і Слуцка ў сярэдзіне мінулага стагоддзя, «мяркуючы па артыкулу Аляксандра Жалязянка (А. Валіцкага) «Мінская губерня ў музычных адносінах», апублікаванаму ў 49-ым, 50-ым і 52-ім нумарах часопіса «Рух музычны» за 1858 г., — гэтае жыццё не было такім ужо і бедным. ...Сярод слухачоў музыкантаў Жалязянка называе надзвычай здольнага гітарыста Кароля Стрэлку, які вучыўся ў самога Джульяні. А вось адзіным сапернікам Джульяні Валіцкі назваў славянскага гітарыста XIX ст. Марка Конрада Сакалоўскага, творчя спадчына якога належыць не толькі польскай і рускай (як падаецца ў крыніцах), а і ўкраінскай, літоўскай ды беларускай музычным культурам.

Хто ж ён, сапернік Джульяні? Канцэртная дзейнасць Сакалоўскага ахоплівае больш чым трыццацігадовы перыяд. Ягоным мастацтвам захапляліся жыхары буйнейшых музычных цэнтраў Еўропы — Мілана, Лондана, Парыжа, Бруселя, Берліна, Вены, Варшавы. З 1859 г. Сакалоўскі выступае ў Вільні, Жоўне, Дружэніках, Га-

артыста абуджаўся да жыцця і пачуцця».

У Магілёве Сакалоўскі знаёміцца з Вярыгай-Дарэўскім, які па прыездзе ў Віцебск адрозу піша А. Кіркову: «...З радасцю марым аб тым, што неўзабаве будзем слухаць ігру славуэта нашага гітарыста п. Марка Сакалоўскага, які, сыты лаўрамі Кароны, Літвы, Украіны, Вены і Масквы, успомніў аб сваіх братах з-пад Дняпра і Дзвіны. Цяпер знаходзіцца ён у Магілёве з п. Аляксандрам Хадэцкім, слаўным маладым фартэпіяністам, у суправаджэнні якога на працягу ўжо некалькіх месяцаў зачараваная значную частку свайго краю і павінен паланіць сэрца віцяблян, здаецца, каля Новага года. Няхай бы салодкая мелодыя гітары, спалучаная з такім жа фартэпіяна, была вясчункай лепшых для нас дзён!»

І вось у дзесятым нумары «Руху музычнага» за 1860 г. выйшаў без подпісу артыкул (ён належыць Вярызе-Дарэўскаму): «Віцебск. 8-га студзеня г. г. адбыўся тут першы канцэрт паноў Марка Сакалоўскага, гітарыста, і Аляксандра Хадэцкага, фартэпіяніста, а 13-га — другі. У абодвух канцэртах прымалі артыстаў з бязмежным захапленнем, якое на працягу ўсяго трохтыднёвага іх знаходжання ў нашым горадзе зусім не страціла сваёй сілы, што даказваюць урачыстасці рознага роду, якія наладжваліся для іх ва ўсіх пластах віцебскага грамадства. Ад начальніка губерні да браціі шляхты, усё, што магло захапіцца духоўным характаром, адкрывала душу для мілых гасцей. Артысты сваім талентам аддзячвалі за сардэчны прыём... Мы спадзяваліся яшчэ пачуць новых артыстаў у канцэрте, які яны збіраліся даць з дабрадзейнымі мэтамі, але не залежная ні ад іх, ні ад публікі прычына прымусіла іх паехаць. Прычыны гэтай мы не разумелі, хіба толькі нявінная таварыская сардэчнасць магла выклікаць у кім-небудзь зайздрасць, заўчасную якую засцярогу, урэшце трывогу?

Дом на захадзе дня

(Пачатак на стар. 8—9).

рукой, немагчыма адной нерухомай лініяй, як нельга заспець неспакойнае мора. О, бясконцаць прыгажосці! Сонца адварнулася патыліцай, было лягчэй глядзець яму ў спід. Воблакі над маёнткам пырхалі чарадой сівых галубоў. Часта сюды наведвацца... жанчына ўжо пу- жалася, каб не вычытаць да канца, не завучыць на памяць усё, што навокал, не спасцігнуць. Вось і зноў на дарозе лага: дрэў, травы, кветак — чаканне і нават урачыстасць, як за даўгім дамашнім сталом, на свята, перад чыёйсьці

прадмовай, а, можа, — перад новай працай у полі, ці каля піяніна. «Не ўходзі, побудзь со мною...» — спявалася, вымаўлялася так, быццам яна сама складала гэтыя словы, павольна, не ведаючы, што скажа далей, аднымі вуснамі, як у радкую хвіліну прызнання. Нідзе, ніколі раней не адчувала ў сабе такі лёгкі да спеваў голас, не іначай, як трапіла ў самае гняздо рамансаў, дзе яны, можа, і нараджаліся. Высокае тут месца, як у небе пабудзеш. Раптам павеяла свежым нібы перайшла ў другі пакой з адчыненымі вокнамі. О, як знаём! Так ужо на змроку рыхтуючы ў дзяцінстве ўрокі, гартаючы старонкі

ўніклівай чытанкі, убачыш яркі малюнак: крыху наводдаль, сярод поля з дробным шрыфтам іржышча стаялі дубы. Вольна, адзін каля аднаго, мудра калісьці разлічыўшы на свой вялікі рост, на вечнасць. Неспадзяванае пачуццё малодсці побач з ім, бо ў іх інакшы адлік часу, чым у іншых дрэў. Тут надзвычай светла, як каля даўно і надоўга абжытай сямлібы з раннімі па вечары агнямі. Сцямнела ўвачавідкі, быццам падыйшлі і апусцілі цяжкую штору.

Ці не запанілася трохі. Ужо была мінула пералесак, як на ўскраі выступіла чыясць постаць. Маленькая, усохлая, бы злежаная на цвёрдым галава, здава-

лася, вочы пільнуюцца, сочаць цябе, але сам чалавек нерухома, злежаны, жывацілем падняты на ногі, і ў вачах смаротная засяроджанасць. Вусны самкнуты, адна рука на грудзях, завысока, нягнутка, бы не сама па сабе, а закладзеная чужымі рукамі. Боты высокія, можа, у пал'янічым убранні, але з эпалетами, на плячы, яны вісяць беспарадкава, шышчакамі хмелю. Адзежа пабіта зялёнкамі, пацягнута сырым магільным марозівам... Вось-вось зараз ці яна, ці ён, адваліцца, як стой, бразне дэгары. Ледзь здужала ўхапіцца за нітку сьвядомасці, пазнаўшы высокі куст дзядоўніка з цёмнымі ланцугамі хмелю. Агледзелася, — хочь ты хрысціся, — вась і дэзвалася нарэшце, гаспадара (не, пэўна, гэта зяць). Няўжо пачало ад стомы ўвачу здавацца, самая пара — вечар. А гэта восень разбаўляла скрозь зялёную

ЧАС ПАКУЛЬ ЁСЦЬ

Старажытны Нясвіж ці не адзіны на Беларусі горад, які шмат у чым захаваў сваё гістарычнае аблічча і зборг да нашых дзён своеасабліваю адметнасць цэнтра радзівілаўскіх латыфундый. Такія помнікі гісторыі, як Слуцкая брама, фарны касцёл, ратуша і гандлёвыя рады, кляштар бенедыкцінак, замкавая вежа, «дом на рынку», прывабліваюць да сябе шмат экскурсантаў, турыстаў, аматараў даўніны, мастакоў. Але сапраўднай пярынаю Нясвіжа нездарма лічыцца палацава-замкавы комплекс з паркамі, якія ахутаны паданнямі і легендамі свай даўніны, калі горад быў адным з галоўнейшых і буйнейшых цэнтраў Вялікага княства Літоўскага. У Нясвіжскай ардынацыі «адна вучоная літоўская дама», жонка князя Міхала Казіміра Радзівіла «Рыбанькі» Урсула Францішка Радзівіл з роду Карыбутаў-Вішнявецкіх (якая атрымала бліскучую хатнюю адукацыю, складала вершы, ведала замежныя мовы) стварыла першы ў Вялікім княстве Літоўскім прыватнаўласніцкі свецкі аматарскі тэатр, першы ў гісторыі ўсходніх і заходніх славян, адначасова стварыўшы і ўласную драматургію...

13 (26) чэрвеня 1746 г. у гараднай рэзідэнцыі Альба бліз Нясвіжа была пастаўлена першая камедыя У. Ф. Радзівіл «Дасціпнае каханне». Паводле жанру гэта камедыя-пастараль у стылі камедыі дэль артэ з песнямі і танцамі. Фактычна гэта з'явілася пачаткам новай эпохі ў гісторыі мастацтва — пачаткам свецкага тэатра на Беларусі, дзе да гэтай пары даваліся толькі спектаклі школьных тэатраў пры калегіумах. Нясвіжскі тэатр апырэдзіў першыя ў Расіі пастаноўкі ў «Шляхетном корпусе» (1749 г.), у першым прафесійным тэатры Ф. Волкава (1756 г.), а таксама першую пастаноўку ў польскім «Тэатры Нарадовым» (1765 г.). Як драматург і як рэжысёр У. Ф. Радзівіл стварыла і паставіла і першую тэатральную драму, і першую тэатральную казку.

Будзеце ў Нясвіжы, дык звярніце ўвагу на шырокі выступ землянога вала вакол замка з боку Слуцкай брамы. Гэта так званая сцена тэатра «каля рва на валу». Ганаровыя глядачы мясціліся на вялікім гаўбцы (балконе) замка (ён зборгся). З другога боку замка некалі быў у італьяскім садзе будынак «Кансалыцыі» з тэатраль-

най залай. Побач з касцёлам раней стаяў «камедыхаўз» — першае стацыянарнае тэатральнае памяшканне на Беларусі, прыстасаваны будынак манежа «Рыцарскай Акадэміі», куды дапускалася і гарадское насельніцтва. Менавіта тут пачыналася прафесійнае беларускае тэатральнае мастацтва...

Найцікавейшая манераграфія прафесара Г. Барышава «Тэатральная культура Беларусі XVIII ст.», што пабачыла свет сёлета, магла б даць уяўленне пра гэта найгрунтоўна, ды наклад кнігі — 780 пасобнікаў, — ніяк не дапаможа тое ўяўленне скласці... Але ж кніга — добрая падстава нагадаць, што чатыры гады засталася да 26 чэрвеня 1996 г., да 250-годдзя запачаткавання прафесійнага беларускага тэатра, да выдатнай даты ў гісторыі еўрапейскай культуры! Часу дастаткова для таго, каб годна падрыхтавацца да юбілею, які мусіць зрабіцца нацыянальным святам, такім, як юбілей Францішка Скарыны ў 1990 г. Перадусім трэба падбаць пра лёс Нясвіжа, крытычна прааналізаваць здабыткі і страты шматгадовай рэканструкцыі ягоных паркаў ды азбраў, аднавіць гэты горад, як спраўны цэнтр гісторыі Беларусі, аб'ект еўрапейскага і сусветнага турызму з адпаведнай сучаснай інфраструктурай.

Лявон КАДЗЕЙ,
сэбра БСДГ.

І ЗНОЎ ПРА ВЕЧНАЕ...

Яшчэ і года не прайшло, як мне давялося падзяліцца з чытачамі «ЛіМа» сваімі ўражаннямі пра новыя творы беларускіх кампазітараў, прадстаўленыя на адкрыцці мінулага філарманічнага сезона. Сярод іх была і кантата Галіны Гарэлавай «Тысяча гадоў надзеі». Кампазітар, для якога самае істотнае — асэнсаванне вечных праблем быцця, захоўвае вернасць сваёй тэме ў мастацтве.

Сённяшняя гаворка пра іншы яе твор — кантату «Апошні дзень аргентэ» («У год сусветнага пажару»), якую Г. Гарэлава стварыла ў 1989 г. і якая, на мой погляд, пакуль што застаецца найбольш яркім і дасканалым па мастацкіх якасцях ейным творам. Ды і не толькі ейным... Гэтая кантата літаральна сталася падзеяй музычнага жыцця рэспублікі, калі ўпершыню прагучала ў канцэрце Х з'езда кампазітараў Беларусі. Таму не было нічога здзіўнага ў тым, што яна перамагла ў даволі складаным конкурсе ў асяроддзі прафесіяналаў: у парушэнне традыцыйнага палітэсу, упершыню на маёй памяці, вылучэнне твора на атрыманне нацыянальнай Дзяржаўнай прэміі праходзіла не ў вузкіх колах праўлення Саюза кампазітараў, але на агульным яго сходзе. І выбар быў зроблены зусім у духу часу — на альтэрнатыўнай аснове (вылучалася яшчэ тры вартасных прэтэндэнткі) і тайным галасаваннем.

Здаецца, твору наканаваны поспех. Есць тут высокая духоўнасць, высакароднасць думкі, шчырасць пачуццяў і выразнасць кожнай музычнай інтанацыі. Пры гэтым — скупая і стрыманая манера выказвання. Вось яно, сталае майстэрства, — у партытуры ніводнай лішняй ноты! Але, бадай, галоўнае — гэта моцнае эмацыянальнае ўздзеянне на слухача, уздзеянне абаяльнага і самабытнага талента кампазітара.

Г. Гарэлава звяртаецца ў гэтым творы да антываеннай тэмы, адной з магістральных для беларускага мастацтва, і, можа, таму вельмі адказнай. Дадам, і адной з самых складаных для мастака, бо тут нашы майстры казалі вельмі важнае слова, якое прагучала на ўвесь свет. Таму, каб цябе пачулі, трэба знайсці нешта сваё, адметнае... На мой погляд, Гарэлавай гэта ўдаецца. Кампазітар-лірык, яна вырашае гэтую тэму ў псіхалагічным плане, праз рамантычную прызму: пра вайну разважаюць салдат, які заг-

нуў у баі, і яго каханая. Разам з тым рамкі апавядання пашыраныя да касмічных маштабаў, вечнасці. Гэта дзяло жывых і мёртвых, а вайна паўстае ў кантаце як сусветнае зло, якое супярэчыць самай чалавечай прыродзе.

Вобразны свет кантаты метафарычны і шматмерны. Драматычны апакаліпсіс другой часткі («Тридцатый месяц») на верш В. Брусава) змяняецца трагічнай іроніяй трэцяй («Парыж. 1940» на вершы Л. Арагона). Жудасны гратэск пятай («Спящий в ложбине» на верш А. Рэмбо) абрамляецца лірыкай філасофскага роздуму пра смерць («Если я там погибну» на верш Г. Аполінара і «Мои мучительные сны» на верш А. Таркоўскага). А над усім гэтым лунае прывід асяляльнага летняга дня, сімвалу жыцця. Гэты музычны вобраз робіцца скразным. Ён з'яўляецца ў першай і сёмай частках (верш «Июльская баллада» С. Кірсанава). Прамянем святла, надзеі азараецца кода суроа-трагічнага фіналу («Не зови меня» на верш П. Антакольскага).

Мяркую, што менавіта ўсёабдымнасць зместу кантаты вызначыла і кола яе пазытных крыніц. Дарэчы, у час, калі пазначылася спрошчаная тэндэнцыя лічыць нацыянальнай музыкай толькі тую, што напісана на беларускай тэксты, такое вырашэнне тэмы здаецца ўчынкам, сведчыць пра сапраўдную культуру мастака, яго творчую свабоду. Тым больш, што беларуская паэзія не чужая Г. Гарэлавай. Нацыянальны каларыт, дзівосны водар нашага фальклору чутны ў яе «Лірычнай кантаце» на беларускіх народных тэксты, у вакальным цыкле на вершы М. Багдановіча «Дзявочыя песні», у «Чатырох песнях над калыскай» на вершы беларускіх паэтаў. Так фарміруецца індывідуальны музычны стыль кампазітара. Але для Г. Гарэлавай паняцце нацыянальнага не ўмяшчаецца ў нейкі спецыяльна акрэслены (а можа, ужо і афіцыйны?) рамкі абавязковага этнаграфізму. Успрымаючы сусветную паэзію праз прызму нацыянальнай свядомасці, афарбоўваючы яе сваёй музычнай інтанацыяй, кампазітар складае твор, што робіцца здабыткам нашай культуры і, спадзяюся, дзякуючы сваёй мастацкай вартасці, трывала ўвойдзе ў яе асноўны фонд. Vita brevis, ars longa.

Радаслава АЛАДАВА.

Скарына вяртаецца ў Прагу

Даўно скончыўся конкурс марафон на помнік Францішку Скарыне для сталіцы. Праект скульптара Алеся Дранца і архітэктара Алеся Камлюка ўхвалены журы як лепшы. Журы не паддалася тады ўціску тых, хто дамагаўся перарозаць чырвоную стужачку менавіта ў дні святкавання 500-годдзя Ф. Скарыны перад высокімі замежнымі гасцямі, а які той будзе помнік, іх мала цікавіла. Абмежаваліся, праўда, тады мемурыяльнай дошкай на будынку Прэзідыума Акадэміі навук. Аўтар шылды — таксама Алеся Дранец. Скарына і яго час для маладога скульптара нешта большае, чым проста тэма. Магчыма, мастак усвядоміў гэта падчас творчай камандзіроўкі ў Польшчу і Чэхаславакію, арганізаванай Пятром Краўчанкам, цяперашнім міністрам замежных спраў РБ. Але выпяляла тое ўсведамленне раней. Дарэчы, менавіта П. Краўчанка вёў перамовы з кіраўніцтвам Чэха-Славакіі аб тым, каб беларускія мастакі зрабілі помнік і мемурыяльную дошку Ф. Скарыне ў Празе.

На арганізаваным у рамках секцыі скульптуры Саюза мастакоў Беларусі міні-конкурсе на лепшы праект мемуры-

яльнай дошкі для Прагі быў ухвалены варыянт А. Дранца. І вось, нарэшце, закончаная праца скульптара неўзабаве ўпрыгожыць Старое месца Прагі, дзе ў 1517—1519 гг. Ф. Скарына выдаў сваю «Біблію». Скульптар А. Дранец і архітэктар Ю. Казакоў вельмі тактоўна ўваходзяць у асяроддзе гістарычнай часткі горада.

Паралельна з працай над мемурыяльнай дошкай А. Дранец штодня разам з архітэктарам працуе над завяршэннем вобразна-пластычнай і кампазіцыйнай будовы помніка Ф. Скарыне, прывязкі яго да каланады Акадэміі навук, да ўсёй прасторы, уключаючы і ўнутраны дворык Акадэмічнай бібліятэкі, плануе вынесці свае ідэі на разгляд рэспубліканскага журы.

Карыстаючыся выпадкам, хацелася б ухваліць ідэю маладых творцаў і дадаць наступнае. У рэспубліцы, як суверэннай дзяржаве, наспела неабходнасць стварэння Пантэона дзеячаў нацыянальнай культуры, дзе былі б сабраны славутыя імёны славянскіх дачок і сыноў беларускага народа, сапраўдны гонар нацыі, якія ў розныя часы нашай гісторыі рупліліся аб будучыні Бацькаўшчыны. Зараз наспеў

час аддаць ім належнае за іх тытанічную працу, прычасціцца да іх светлай памяці і на іх прыкладзе выхоўваць самасвядомасць нацыі, будучы генафонд Беларусі. І найбольш спрыяльнага месца для Пантэона, як ля Акадэміі навук Беларусі, цяжка знайсці. Разам з помнікам Ф. Скарыне ён пластычна і кампазіцыйна завяршыў бы архітэктурна-прасторавую сітуацыю. З цягам часу тут можа быць сапраўдны мастацкі і духоўны цэнтр нацыі.

Уладзімір ПРАКАПЦОЎ.

фарбу лета, дурэючы, пэцкала малывідалам па кустах, дрэвах, залатыя блікі, барвовыя, сонечным промнем праз акно ў цёмным памяшканні высвечваліся кожны дзень новыя постаці, цэлая галерэя роду Хамінскіх. Фамільным гербам блішчэла далёк аплікацыя з дубовага лісця. Вунь пані, немаладая, трымае сваё цудоўнае даўгія кучаравыя валасы ў руках, як якую адзежыну, нехта з ёй побач прыпыніўшыся, добра не разгледзіць. Назавтра крыху далей ужо стаяла нянька, напаяваўца, рукі на жываце, ці то прыслухоўваецца да болю ўнутры, ці то ад немачы старэчай прытрымлівае сябе абэроч. Яшчэ жаночы партрэт — адзін твар, напроць яго, як на карце, вянковы знак, дама віновая. І ледзь згадвалася постаць кагосьці з дзяўчат, пэўна, Юзюня. Твару не відаць, а каля шыі, на плячах нялэнны карункавы коўнер,

толькі-толькі ўскладзены і некалькі разоў на дзень — свежая сукенка. Трыога ішла ад яе неўвядальных убораў.

Нарэшце пералесак, лес, кожнае дрэва на маёнтку ўбралася астатні раз, ні каслаўкі лішняй, ні рабацінныя, — скрозь светла і ўрачыста. Фарбы на холадзе быццам ужо не разбаўляліся — чыста сіні, чыста галубовы, пластамі, вышэй і вышэй, як падушкі пад самую столь. Кожнае дрэва ў густым лесе бачна здалёк, стаіць асобна, як у садзе, танючка ўсё распісана пэндзлем аж да гарызонта, спыніся і глядзі, колькі хочаш, і ніхто не напросіць зачыніць дзверы, выйсці з гэтай вялікай цудоўнай залы. Потым ліст ужо не затрымаўся, пацёк-пацёк делюў. Праз адну марозную ноч асыпаліся дрэвы. Толькі маладзенькія дубы стаялі, як ёсць. Выйшлі, пабраўшыся, уздоўж пералеска,

усе аднаго багатага заводу, лісце пакрытае, калянае, чырвонага золата, быццам яно і не леташняе, а даўнейшае дарагое ўбранне палеглых побач волату бацькоў.

Пара было закрываць дачу ад'язджаць у горад. Ужо і машына каля ганку, а нешта яшчэ быццам было не зроблена, нешта не пускала. Як жа... не развіталася да вясны...

Над маёнткам стаяў гул. Вярхавы магутны голас, з той вышыні, з якой нідзе болей, акрамя, можа, гор, вецер не гаворыць да чалавека. Самыя высокія ў акрузе дрэвы. Раптам старая таполя змоўкла, бы нехта яшчэ большы за яе самую абнаў ёйную галаву, сцішыў. Крокі па лісці выдаваліся незнаёмымі, чужымі. Усюды было прыбранна, як на беднае свята, з астатняга. На ламача, на

пустое кустоўе, на дзікую траву ўскінуты лёгкі, ветрам ці крыламі, сурвэткі, выцінанкі кляновага лісця. Усё чысценькае, ледзь свіціцца, пахне свежым тленам, быццам перад святам яно ўсё лішні раз і апошні памятае — абы абсыціся адным светлым днём. Заўтра пад дажджамі ад убранны застанецца толькі сівы кужаль. Крыху ўбаку чорнай капліцай стаяў стары сухі дуб. Калісьці гонкае, порсткае галле не варушылася, ніводнага гуку каля яго, як пры шчыльна зачыненых дзвярах. «Сёння ж Пакровы», — успомніла жанчына. На ўсёй зямлі вакол ішла шчырае служба. Ахвярным агнём ледзь свяціўся над маёнткам захад.

«Радно сабе знойшла... ходзіш і ходзіш...» — дзівіліся суседзі. Жанчына шчасліва ўсміхалася.

Свята ў Вільні

2 кастрычніка ў Вільні адбыліся мерапрыемствы, прысвечаныя ўшанаванню памяці беларускай пісьменніцы, грамадскай і культурнай дзячкі Зоські Верас (Людвікі Войцік) да 100-годдзя яе нараджэння і гадавіны смерці.

Мерапрыемствы былі арганізаваны Згуртаваннем беларусаў свету «Бацькаўшчына», беларускімі вільніцкімі суполкамі, Сусветнай асацыяцыяй беларусаў Літоўскай асацыяцыяй беларусаў, навуковым і культурна-асветным цэнтрам імя Ф. Скарыны, кафедрай беларусказнаўства Віленскага педагогічнага ўніверсітэта, Варта

адзначыць самы актыўны ўдзел у гэтай справе кіраўнікоў вільніцкіх беларускіх суполак Хв. Нюнькі, В. Стэха, а таксама А. Луцкевіча, Л. Плыгаўкі, беларусісткі з Літвы Альмы Лапінскене, прэзідэнта Сусветнай асацыяцыі беларусаў А. Мальдзіса і сяброў Рады ЗБС «Бацькаўшчына».

У актавай зале Віленскага педагогічнага ўніверсітэта сабраліся вільніцкія беларусы, сябры Літоўскай асацыяцыі беларусаў, навуковцы, пісьменнікі, супрацоўнікі бібліятэкі, архіваў і музеяў з Беларусі, студэнты. Пасяджэнне вяла загадчыца кафедры

беларусказнаўства Лілея Плыгаўка. У першай палове дня былі прачытаны навуковыя даклады і паведамленні, падрыхтаваныя беларусістамі, супрацоўнікамі Скарынаўскага цэнтру і іншымі навукоўцамі: А. Луцкевічам, А. Лапінскене, А. Мальдзісам, С. Купцовым, Я. Янушкевічам, Э. Зайкоўскім, Я. Войнічам. Яны былі прысвечаны праблемам вывучэння гісторыі беларускага Адраджэння і месца ў ім творчасці і грамадскай дзейнасці Зоські Верас, гісторыі беларуска-літоўскіх узаемаадносін і іншым праблемам гісторыі і культуры.

Далей прайшла дыску-

сія па надзённых пытаннях развіцця беларускай культуры ў Літве, дзейнасці беларускіх асяродкаў у Вільні, аказання дапамогі з боку Рэспублікі Беларусь у арганізацыі нацыянальнага культурнага жыцця беларусаў у Літве. У прыватнасці, было выказана меркаванне аб неабходнасці аднаўлення Беларускага Віленскага музея імя І. Луцкевіча. Гаварылася і аб адкрыцці помнікаў беларускім дзеячам, устаўленні мемарыяльных дошак на будынках у Вільні, звязаных з беларускім рухам. У абмеркаванні выступілі А. Мальдзіс, А. Луцкевіч, В. Банайціс, А. Фурс, А. Гардзіці, Г. Сурмач. Да гэтага ж гасці з Мінска прывезлі для патрэб кафедры беларускай культуры мноства беларускіх кніжак, сабраных беларускімі пісьменнікамі і культурнымі ўстановамі. Ва ўрачыстасцях пры-

мала ўдзел дачка пісьменніцы Галіна Антоўна Войцік. Разам са сваім мужам Л. Луцкевічам яна прыклала нямала высілкаў, каб усталяваць помнік на Панарах, дзе пахавана Зоська Верас. Адбылося ўрачыстае адкрыццё помніка. З цёплымі ўспамінамі пра выдатную пісьменніцу, асветніцу, змагарку, добрага і шчырага чалавека, ветлівую гаспадыню молішняй «лясной хаткі» пад Вільняй, нашоў незабытую дарачыню ва ўсіх справах адраджэння беларускай культуры выступілі Я. Саламевіч, А. Мальдзіс, Я. Янушкевіч, А. Бяляцін. Присутныя ўсклалі кветкі да помніка.

Добрым завяршэннем свята была яго лірычная частка. Выхаванцы Лілея Плыгаўкі, студэнткі педагогічнага ўніверсітэта, узрушылі прысутных сваім майстэрскім чытаннем вершаў і абразкоў

пісьменніцы. Выдатную праграму на высокім духоўным і мастацкім узроўні падрыхтаваў для слухачоў вядомы хор «Унія». Яго кіраўнік Кір'яла Насаеў палічыў неабходным адлісці ўсе канцэрты, каб прыняць удзел у святкаванні, за што і быў узнагароджаны самай шчырай прыхільнасцю слухачоў. Трэба адзначыць, што менавіта гэты калектыў вельмі хаче пачуць вільніцкія беларусы, ведаючы пра добрую папулярнасць яго на Беларусі. І спевамі не расчаравалі іх, захапленне ўсіх прысутных было найвышэйшым.

Прыемна зазначыць, што на мерапрыемствах прысутнічалі журналісты як з вільніцкага боку, так і з Беларусі, а таксама запіс рабіла Віленская тэлевідыя, літоўская і беларуская рэдакцыя.

НАШ КАР.

«ІВАНОЎСКИ БЫЎ НАЦЫЯНАЛЬНЫМ ДЗЕЯЧАМ...»

(Пачаток на стар. 5).

раў з Масквой. Быў прыняты пастулат, паводле якога польскі ўрад дамагаўся аднаўлення з Расеяй граніцы 1772 года — да падзелу Рэчы Паспалітай. Іваноўскі скі зыходзіў з таго, што ўся тэрыторыя Беларусі можа апынуцца ў палітычнай арбіце Польшчы, і тады незалежна ад становішча тых ці іншых польскіх груп, партыі ці ўрадавых колаў справа федэралізацыі мусіла рушыцца. Писудскаму гэта спадабалася, ён адобрыў гэтую ідэю і даручыў міністру замежных спраў Польшчы стварыць спецыяльную камісію, якая б рыхтавалася да перамоцы з беларускім бокам. Старшынёй камісіі быў Леон Васілеўскі. Дэлегацыя прыехала ў Менск, і яны сядзелі за адным сталом — Іваноўскі і Васілеўскі, як прадстаўнікі дзве дзяржавы — людзі, якія ў 1904 годзе супрацоўнічалі ў выданні беларускіх кніг у Кракаве.

Гэта выклікала страшнае незадавальненне сярод дзяржаўных колаў, чыноўнікаў, прэсы і гэтак далей. Чуліся галасы: «Чаму з беларусамі гаворыць дэлегацыя міністэрства замежных спраў? Справа пастаўлена на дыпламатычны ўзровень, тады як з імі павінен гаварыць Асмалоўскі — шэф «цэнтральнага ўпраўлення ўсходніх земляў» — акупацыйнай установы. Абуранне было вельмі вялікім.

Усю справу вырашыў Тухачэўскі, армія якога прарвала фронт і хутка пайшла на захад, да Варшавы. Потым, вядома, Рыжскі мірны трактат і адмаўленне ад актыўнай палітычнай дзейнасці ва ўмовах Заходняй Беларусі. Гэта вельмі цікава: Іваноўскі, чалавек, які дагэтуль адыгрываў вельмі значную ролю ў беларускім палітычным жыцці, раптам, пасля Рыжскага трактату, адшоў ад палітычнай дзейнасці. Былі людзі, якія папракалі яго: у той час, як яны сядзелі ў польскіх турмах, ён жыў у Варшаве, быў прафесарам політэхнічнага інстытута.

Калі б гэта было так, дык і ў верасні 1939 года ён сядзеў бы ў Варшаве ці не дзе ў іншым месцы і не імкнуўся б у Беларусь. Але як толькі развалілася перамацельская Еўропа і ўзнікла магчымасць дзейнасці на карысць беларускай дзяржаўнасці, гэты чалавек, калі немцы падыходзілі пад Варшаву, выехаў спачатку ў Люблін (там ён быў кантужаны), потым накіраваўся ў Вільню. Накіраваўся на тэрыторыю, якую займала Чырвоная Армія. Разумеецца, у 1939 пачаўся рух беларускіх дзеячаў у іншым напрамку: большасць уцякала з тэрыторыі, занятай Чырвонай Арміяй, на тэрыторыю нямецкай акупацыі. Іваноўскі быў, можа, адзін, хто з-пад акупацыі ўцякаў на ўсход. Гэта цікавая справа: некалькі чалавек было ў кастрычніку арыштавана, сярод іх Антон Луцкевіч. Іваноўскага ніхто не арыштоўваў ні тады, ні ў 1940, ні ў 1941 гадах, калі ў Вільні была ўжо савецкая ўлада. Ён быў савецкім прафесарам, працаваў у Віленскім ўніверсітэце, вашы публіцысты і гісторыкі пісалі, што ў той час ён сядзеў у Берліне і быў старшынёй ці намеснікам старшыні Беларускага камітэта, а пазней быў прывезены немцамі ў Беларусь...

ЯШЧЭ У ВЕРАСНІ 1941 Іваноўскаму прапанавалі заняць пасаду бургамістра Менска. Але ён чакаў. Чакаў, як будучы развівацца падзеі. У яго была канцэпцыя — пра гэта я пісаў у кнізе «Беларусь пад нямецкай акупацыяй»: ён спадзяваўся, што акупацыя будзе часовай, што абодва бакі — і нямецкі, і савецкі — дастаткова вынішчавца ў гэтай вайне і што мір ва ўсходняй Еўропе будзе ладзіць заходняя саюзнікі. На добры лад, ён памыліўся на 50 гадоў. Калі я гляджу на тое, што адбываецца

сёння, дык думаю, што Іваноўскі памыліўся толькі на 50 гадоў. Але сам я лічу, што калі б немцы захапілі тады Маскву, калі б Чырвоная Армія капітулявала, Іваноўскі не паехаў бы ў Менск. Тады не было б магчымасці палітычнай гульні...

Ну што ж, падчас акупацыі ў яго былі вельмі добрыя адносіны з Кубэ. Абодва яны былі інтэлігентнымі людзьмі, і я ўпэўнены, што Іваноўскі меў вялікі ўплыў на прабеларускія сімпатыі самога Кубэ. Мае словы могуць гучаць дзіўна, але калі мы ацэньваем акупацыйную палітыку ў Беларусі, дык перш за ўсё я бачу розніцу паміж берлінскай палітыкай і палітыкай Кубэ. Берлін амаль не заўважаў Беларусі. Для яго гэта было нешта неакрэсленае, нешта вельмі слабое. І Розенберг, міністр акупаваных абшараў, не ведаў, што з гэтай Беларуссю рабіць. Ён лічыўся з тым, што будзе створана федэрацыя балтыйскіх дзяржаў, Украінскага дзяржава, ну а Беларусь, якая не мае ніякага нацыянальнага руху, дзе свядомасць мізэрная? У лепшым выпадку там можа быць нейкая аўтаномія. Была нават думка арганізаваць там запаведнік... Ніякай канцэпцыі не было, і з цягам часу гэтыя яго нігілістычныя адносіны паглыбляліся, да чаго прыкладалася, дарэчы, і партызаншчына. Як Берлін мог ставіцца да краіны, у якой амаль увесь мясцовы адміністрацыйны апарат апынуўся ў руках небеларускіх? Гэта значыць — у Заходняй Беларусі — у польскіх, а на ўсходзе, можна сказаць, у савецкіх. На ўсходзе не было ўвогуле ніякіх нацыянальных намаганяў, кажучы аб агулам. І тут адзін Кубэ разумее гэтую справу. Ён імкнуўся (гэта пацверджана дакументальна), дакладней, яму рабілі экзіды, што ён імкнецца да стварэння беларускай дзяржавы з Ермачанкам як прэм'ер-міністрам. Кубэ пад уплывам Іваноўскага зрабіў шмат дзеяў ажыўлення гэтага прыгнечанага, паддэленага пачуцця нацыянальнай самасвядомасці. Так, Розенберг лічыўся з тым, што арганізацыі моладзі могуць быць створаныя ў Эстоніі, Латвіі і Літве, а ў Беларусі і на Украіне — не. Кох на Украіне з гэтым пагаджаўся, як і генеральны камісар Літвы Рэнтэльн, які казаў, што літоўская арганізацыя моладзі са дзейнасцю б умацаванню літоўскага нацыяналізму, і таму яе не дазволіў. Затое Кубэ рабіў на Беларусі ўсё, каб такія арганізацыі паўстаала. Ішло гэта цяжка, але нарэшце Берлін даў дазвол, і Саюз беларускай моладзі быў створаны. Гэта было неспадзяваным нават для сам Іваноўскага, таму што ані латышская, ані эстонская арганізацыі моладзі не праўлялі такой актыўнасці, не дасягнулі такіх тэмperaў, як СБМ. Нямецкі даследчык Герцаг у сваёй працы пра маладзёжныя арганізацыі на акупаваных тэрыторыях былога СССР разглядае арганізацыі Літвы, Беларусі і Эстоніі, прычым СБМ займае прыкладна 70 працэнтаў аб'ёму ўсяе кнігі.

Іваноўскі меў значны ўплыў на Кубэ, але ягоныя адносіны з большасцю прадстаўнікоў беларускай адміністрацыі былі вельмі складанымі. Тыя людзі баяліся канкурэнцыі, асабліва Ермачанка, бо Астроўскі ўжо ўцёк з Генеральнага Камісарыята ў ваенную зону, у Смаленск. Затое засталася «кастроўшчыні». Я магу паказаць данос — нямецкі паліцэйскі рапарт, зроблены на падставе даносу аднаго з тых людзей, у якім гаворыцца, што Іваноўскі — вораг, польскі агент, што ён падпарадкоўваецца віленскаму архіепіскапу Ялжыкоўскаму, што ўсе ягоныя намаганні беларусізацыі каталіцкай царквы ўдаваныя... Адносіны Іваноўскага з тымі коламі былі не простыя.

Нават Вінцэнт Гадлеўскі яго не хацеў. Яго не прымаў і Галоўную Раду БНС — гэтага не хацеў Ермачанка. Яго дакааптавалі да Рады толькі пасля ўмяшальніцтва Кубэ. Іваноўскі кіраваў толькі гарадскою управай. Гэта была важная пасада, але толькі ў Менску, а па-за межамі горада ён не мог ні на што ўплываць...

Іваноўскі быў смярцельна паранены Аляксандрам Камінскім, былым паліцэйскім, перабегшым да партызан, 6 снежня 1943. Але аб падрыхтоўцы гэтай акцыі Готберг — генеральны камісар Беларусі, прызначаны пасля забойства Кубэ — ведаў за два тыдні. Немцы ведалі ўсё. Аб гэтым можна гаварыць шмат...

Камінскі ўцёк у лес разам са сваёй дзеўкай — Алай Навумавай. Пасля вайны Навумава сядзела ў тайшэцкім «курорце», і там жа сядзела засуджаная на 25 гадоў Данута Ліпінская — шэф разведкі АК у Менску падчас акупацыі. Ад Ліпінскай я чуў: Навумава тады, у 1949 годзе, расказала ёй усе акалічнасці: як Камінскі вярнуўся з аперацыі і расказаў у партызанскім лагерах, як ён усё зрабіў. У 1960 годзе ў вас выйшла праца аб менскім падполлі і там між іншым апісвалася, як партызаны забілі ворага народа Іваноўскага, але выканаўца пакуль што невядомы. Іван Новакаў, аўтар кнігі «Дарогі скрыжаваліся ў Менску», пісаў, што Камінскі загінуў абсалютна выпадкова перад самым вызваленнем. Але ж Навумава гаварыла Ліпінскай: іх раздзялілі пасля вайны, яе арыштавалі, судзілі і саслалі, але яна ведала, што пасля прыходу Чырвонай Арміі Камінскі быў жывы. Гэта сведчыць аб тым, што загінуў ён не «пяць хвілін да дванадцці», а, верагодна, пяць хвілін пасля дванадцці. Я не выключаю, што яго, як сведку, маглі проста расстраляць перад атрадам, які расстраляваў многіх былых паліцэйскіх.

Гавораць, што гісторыя Беларусі — гэта гісторыя нявыкарыстаных магчымасцей. Але забойства Іваноўскага, як і незадоўга перад тым забойства Кубэ, ніяк не магло паўплываць на развіццё падзей. Чырвоная Армія імкнулася наперад, заняўшы ўжо 20 працэнтаў тэрыторыі Беларусі. Готберг у Менску мініраваў аб'екты. Але рэч тут, хутчэй, у іншым. Успомнім Астроўскага. Ён быў вельмі здольным палітыкам. Дэмагогія, прапаганда ў палітыцы — з'яўляюцца нармальнымі. Карыстаючыся імі, ён здолеў выкарыстаць усё тое, што было зроблена да тае пары і пакінуць міф — міф аб створанай ім беларускай дзяржаўнасці. А тое, што часам гінулі людзі, якія знаходзіліся на яго дарозе, — а было такіх некалькі і сярод іх, не выключана, Іваноўскі, дык мараль і палітыка — гэта розныя рэчы.

Я не апраўдваю Астроўскага. Але ён зрабіў тое, што выклікала здзіўленне дэгэтуль. Людзі фармуеюць свае ўяўленні пад уздзеяннем таго, што бачаць. А стварэнне БЦР выглядала вельмі эфектна: поўная незалежнасць Беларусі, дасягнутая ва ўможах варожага акупацыі. Украіна ці балтыйскія рэспублікі не маглі нават марыць аб гэтым! Канешне, даследчык, паглядзеўшы дакументы, зразумее, што гэта была фікцыя...

Я згодны з трактоўкай вашымі гісторыкамі падзей часоў Астроўскага. Але гісторыі патрэбны міфы. Гэта не мае нічога агульнага з навукай, так. Але трэба ўважаць: менавіта міфы маюць найбольшы ўплыў на свядомасць грамадства — міф аб дзяржаве, створанай Беларускай Цэнтральнай Радай, міф пра армію, якой так і не стала Беларускай Краёвая Абарона...

Увогуле, міфы, як частка гісторыі Бе-

ларусі, працягваюць існаваць. Адзін з іх — Беларускае сялянска-работніцкае грамада, яе дзейнасць у 1925—1927 гадах у Заходняй Беларусі. Колькі ўжо напісана пра ўздым, пра масазаць Грамады, пра суды над актывістамі... Яна дзейнічала няпоўна два гады, але гэта было эфектыўна! У сувязі з тым пачаў стварацца міф. Цяпер гавораць, што гэта была нацыянальная беларуская партыя, да якой хацелі прымкнуць камуністы, каб пераняць кіраванне. І людзі ўвогуле адкідаюць думку пра тое, што была Данцыгская канферэнцыя, на якой былі вырашаны ўсе справы кіравання і фінансавання гэтай Грамады Камінтэрнам. Не дапускаецца нават думка, што гэта была прыбудовка да кампартыі, не, бо гэта невыгожа. Бо гэта значыць, што быў рух, які накіроўвала і фінансавала кампартыя. Калі на гэта ёсць доказы, яны, як не выгоды, адкідаюцца. Менавіта ў такім напрамку прадстаўлялася справа Грамады на эміграцыі. Дзеля ўмацавання гэтага міфу шмат папрацаваў Астроўскі. А цяпер я бачу, як гэты міф распаўсюджваецца і на Беларусі. У вас надаўна быў выдадзены першы том выдання «Ідеологическая деятельность компартии» — другі з'явіцца наўрад. Дык вось, там дакладна напісана, як усё вырвалася ў партыйных кабінетах у Менску, менавіта там.

АЛЕ ВЕРНЕМСЯ да міфу пра Вацлава Іваноўскага. Кім у спраўдасці быў гэты чалавек?

Перш за ўсё, ён адыграў вялікую ролю ў абуджэнні нацыянальнай свядомасці. Ад пачатку стагоддзя да першай сусветнай вайны нешта каля паловы кніжак, выдадзеных на беларускай мове, выйшлі ў свет праз яго намаганні. Палітычныя лозунгі? Не, ён гэтым не займаўся. Толькі праца — эканамічная і культурная — кнігі, як сродак пашырэння свядомасці. Далей — палітычная дзейнасць у гады першай сусветнай вайны. Наўрад ці хто іншы мог зрабіць больш. Іваноўскі быў прыхільнікам непапулярнай сёння ідэі адзінай эканамічнай прасторы. Ён разлічваў на эканамічнае супрацоўніцтва з Расеяй, на партнёрскае супрацоўніцтва. Разам з тым ён разлічваў, што беларускай дзяржавай будучы кіраваць беларусы, а не людзі, прызначаныя з Масквы.

А што датычыцца акупацыі... Нядаўна былі апублікаваны ўспаміны Хрушчоўа аб тым, што ў канцы 1941 года Сталін быў гатовы заключыць з Нямеччынай новы Брэсцкі мір і сярод іншых перадаць у нямецкую сферу ўплыву Беларусь. У сваю чаргу Гітлер першапачаткова гаварыў аб стварэнні на ўсходзе новых дзяржаў, дзяржаў сацыялістычных, бо, паводле ягоных слоў, рэвалюцыя выклікала такія змены ў зсядомасці людзей, не звязаць на якія немагчыма. Вайна толькі пачыналася, яе жудасныя вынікі былі наперадзе, а тады размова магла пайсці аб замене цэнтра з Масквы на Берлін. І былі людзі (і сярод іх — Іваноўскі), якія лічылі: праз супрацоўніцтва з такім, як Кубэ, яны могуць атрымаць нейкі шанец — хай нават невялікі. Паводле іх меркаванняў, быў бы, прынамсі, спынены працэс знішчэння мовы і свядомасці народа, ягонай русіфікацыі. Так не адбылося. Гісторыя пайшла сваім шляхам, але мы мусім ведаць, чым кіраваўся тыя людзі.

Калі Беларусь мае быць ператворана ў калонію, тады ўсё ў парадку: Іваноўскі быў ворагам, Кубэ быў ворагам, усе акупанты былі злачынцамі. Але калі вы думаеце пра інтарэсы дзяржавы, нацыі, мовы, культуры, дык трэба памятаць тых, хто гэтыя інтарэсы абараняў. На мой погляд, Іваноўскі не быў палітыкам. Ён быў нацыянальным дзеячам у лепшым сэнсе гэтага слова, і менавіта таму не здолеў паразумецца з палітыкамі. Ён праіграў.

Запісаў У. ПАНАДА.

НАШЫ ГОСЦІ

Творчыя кантакты

Па запрашэнні Беларускай акадэміі музыкі і Беларускай філармоніі ў Мінск прыехалі музыканты з французскага горада Нансі, з якімі ўстанавіліся творчыя кантакты.

Пасля канцэрта (злева направа): лаўрэат міжнароднага конкурсу Жэром Гішар, Бернар Дзюбок, Брыжыт Кісэл і мастацкі кіраўнік і дырыжор мінскага камернага аркестра «Калегіум-музікум» Вячаслаў Бартоўскі.

Фота Уладзіміра ВІТЧАНКІ (БЕЛІНФАРМ).

КУЛЬТУРА

Будзе куток і для музыкі...

Мы з калегамі-журналістамі мелі справу ў Віцебску, у Музычны гасцёўні. Вызвалішыся, пашыбавалі да суседняга будынка (збудаванне мінулага стагоддзя), у якім атабарыліся рэстаўратары, муляры, цэляры ды тынкоўшчыкі. Акурат на той час рабочы ў доме не было, і гаспадыня яго — Святлана Казлова, гісторык, загадчыца Віцебскага літаратурнага музея (шыльда ўжо ёсць!) — прапанавала зазірнуць сюды і пафантазіраваць. Абцасы патаналі ў мяккім пілавінні; недафарбаваныя канструкцыі натуральна пахлі дрэвам ды алеем; вока лашчылі лісцявыя ўзоры вітражоў, іх высакародна-ніжнічя барвы, узятыя ад зямлі, вады і неба; дух перахопліваў ад сходаў без парэнчаў. Здрава! Мы аналізілі першыя наведніцкія будучага музея, у задуме якога — сучасная канцэпцыя: адмаўленне ад рэчываў формы «партрэт пісьменніка — кніжка — выява ягонага хаты». «Слова, чалавек, космас» — вось ідэя экспазіцыі, якая павінна ўвабраць у

сябе ўсё, звязанае з літаратурнымі імёнамі ўрадлівай Віцебшчыны. Паблукаўшы па залах, пастаяўшы на галерэі, глядач спусціцца зноў «на зямлю» і апянецца ва ўтульнай гасцёўні, дзе ўсе будзе зроблена для адпачынку: мяккая мэбля ды кілімы, мастацкія габелены, пад якія на сценах ужо вызначана месца, наварня, адкуль можна будзе ўзяць кубачка духмянага напою... І вось тут фантазію загадчыка музея перахапілі мы, пачаўшы разважаць, як прыдзілі б для гэтай гасцёўні камерныя праграмы нашых музыкантаў-адрэджанцаў, якія выдатныя літаратурна-музычныя вечары можна было б тут ладзіць! Зацікавілася С. Казлова ідэяй творчага супрацоўніцтва з абласным аддзяленнем Музычнага таварыства, якое мае і вопыт правядзення фестывальных канцэртаў, і — спонсараў. Падзілілася яна і клопатам: здабыць запісы старадаўняй беларускай музыкі.

С. ВЕТКА.

Патрабуйце спонсар

Сустрачы з прападобнай Ефрасінняй Полацкай падарыў мяхарам старажытнага Полацка скульптар Леанід Яшэнка. На беразе Заходняй Дзвіны каля Сафійскага сабора ён выставіў сваю работу — помнік слаўнай дачцэ гэтай зямлі, каб жыхары старажытнага горада змаглі выказаць свае меркаванні. Калі яны высока ацаняць скульптуру і на разлічаны рахунак № 000142740 Віцебскага паступіць дастаткова сродкаў, памяць Ефрасінні Полацкай будзе увекавечана ў граніце.

Каля помніца Ефрасінні Полацкай. Фота Уладзіміра МЯЖЭВІЧА, Аляксандра ТАЛОЧКІ, (БЕЛІНФАРМ).

МУЗЫКА

Зноў пра гімн

Аж дванаццаць подпісаў паставілі пад сваім лістом, дасланым у «ЛіМ», удзельнікі ансамбля народнай творчасці «Галубіца» з Полацка. А ў лісце згадваецца, што ў фінале канцэрта Дня Беларусі, наладжанага ўлетку на фестывалі «Славянскі базар» у Віцебску, прагучала песня «Жыве Беларусь», уключаная ў шэраг твораў-прэтэндэнтаў на статус Дзяржаўнага гімна нашай рэспублікі. «Гэта песня зрабіла на нас вялікае ўражанне. Праслухаўшы па радыё ўсе варыянты гімнаў-кандыдатаў, мы лічым, што песня «Жыве Беларусь» павінна стаць гімнам Рэспублікі Беларусь», — пішучы палачане. Вось такія прапанова...

Асамблея — гэта папулярна!

Адкрыў новы сезон музычных асамблеяў Мінскі намерны аркестр «Калегіум музікум». Як заўжды (а гэта ўжо другі год), Дзяржаўны мастацкі музей Беларусі, дзе па традыцыі адбываюцца канцэрты аркестра, прыняў заўзятых прыхільнікаў творчасці маладога калектыву. Вячаслаў Бартоўскі, музычны

лы Бацекі ды навучэнца Музычнага ліцэя трубача Андрэй Кавалінскага. Сёння, пры дэфіцыце аркестравых калектываў у рэспубліцы, «Калегіум музікум» дае юным музыкантам унікальную магчымасць выявіць сябе ў якасці саліста аркестра. Ну, а калі ж збярэцца слухачы на наступную асамблею? Калектыв пад кіраўніцтвам В. Бартоўскага займаўляе свой канцэрт на 24 настрычніка.

В. В.

Саліруе Людміла БАЦЕКА.

ДРУК

Да нас прыйшла... «Спадчына»

Чарговы, чацвёрты за сёлетні год нумар 1, можна сказаць, зусім бясплатна, бо прыгожа, маляўніча аформлены часопіс па-ранейшаму наштуе ўсяго адзін рубель. Ды хіба духоўныя набыткі грашамі вымяраюцца? «Спадчына» ж па-ранейшаму для тых, хто рупіцца аб сваім кругаглядзе, хоча болей ведаць аб падзеях даўніх, заглябіцца ў нацыянальную гісторыю.

Адкрываецца ён гутаркай са старэйшай прэсцэнтры Беларускага згуртавання ваіскоўцаў падпалкоўніка А. Кулішом «Ці стане войска беларускім?».

Хто мы на гэтай зямлі? Не як людзі, а як народ, які мае шматвекавую культуру? На гэтыя пытанні дае адказ у артыкуле «Украіна» ў цэнтры Еўропы» Я. Шунейка.

Часопіс вяртае з небыцця пісьменніка, палітыка, дыпламата эпохі Рэнесанса Галыша Пельгрымоўскага (артыкул-даследаванне С. Кавалёва «Пісьменнік і палітык эпохі Рэнесансу» і У. Казбрука «Мастацкі дакумент сярэднявечча»). Тут жа дзруецца адзін з твораў Пельгрымоўскага. Ды і апаляданне А. Плуга «Кручаная баба» (прадмова М. Мядзведзя) не многім, бадай, вядомае.

Гістарычны нарыс З. Даўгялы «Цыганы на Беларусі» і ўрывак з эса У. Караткевіча «Званы ў прадонны азёр» пад назвай «Вярхоўны цыганскі

«Запанаваць у нумар!»

На гэтым аднадушна пагадзіліся члены рэдкалегіі часопіса «Тэатральная Беларусь», паслухаўшы выступленне свайго калегі, знакага артыста, старшыні Канфедэрацыі творчых саюзаў рэспублікі Міхала Яроманкі. Так, прамова была вартая таго, каб зрабіцца артыкулам: эмацыянальная, працягтая болей за традыцыйна-академічную беларускую тэатральную сцэну, якая страчвае колішнія мастацкія крытэрыі, за лёс таленавітых ацэбраў, «незапатрабаваных» рэжысураў, за драматычнае становішча так званых русамоўных труп, дзе нямаюць даравітых артыстаў, якія не валодаюць беларускай мовай. І ўвогуле, за жаклівы, амаль жабрачы стан мастацтва, вымушанага ў новых умовах зма-

суддзя» апалядаюць пра жыццё адной з народнасцей на тэрыторыі нашай дзяржавы. Брачыслаў Снарынч — адзін з псеўданімаў Я. Станкевіча. Пад ім перадрукаваны з часопіса «Крывіч» (1923, № 2) артыкул «Аб беларускіх лацінніках». Чытач пазнаёміцца з працагам публікацый — «Матэрыялы да крыўскай гісторыі» Ал. Шлюбскага, «На крыжовай дарозе» А. Калубовіча, а таксама з артыкулам А. Цітова «Усходняя праблема і міжваенны час».

Змястоўны і раздзел «Дакументы і людзі». У. Калеснік знаёміць з тымі фактамі жыцця і творчасці У. Жылкі, якія з-за цензуры і па іншых прычынах не трапілі ў даследчую кнігу «Ветразі Адысея. Уладзімір Жылка і рамантычная традыцыя беларускай паэзіі» («Контрбеларусізацыя»). В. Герасімаў («На свет божы!») расказвае пра кнігі, вернутыя са «спехрану» ва Украіну бібліятэцы, тут жа прыводзіцца спіс асноўных з іх.

Пад рубрыкай «Фундаменты» пачынае друкавацца унікальная праца знакамітага польскага гісторыка Ю. Вольфа «Князі на абшарах Вялікага княства Літоўскага ад канца XIV ст.» (пераклад К. Камоціц).

В. Ракіцін рэцензуе кнігу «Імя тваё Белая Русь», выпушчаную выдавецтвам «Полымя» — «Загадкі «Белай Русі».

гацца, каб хаця выжыць...

Паўна, публіцыстычны артыкул М. Яроманкі дастойна адкрые першы нумар часопіса ўжо за будучы год. А што яшчэ можна прапанаваць чытачам «ТБ»? Пра тое і вялася гаворка на пасяджэнні рэдкалегіі пад старшынствам галоўнага рэдактара Анатоля Сабалеўскага. Падсумоўваючы вынікі гадавой працы гэтага зусім яшчэ маладога выдання, крытыкі ды мастацтвазнаўцы прапаноўвалі разнастайныя жанры й формы падачы матэрыялаў, не цурацца вострапалемічных публікацый, шукаць прывабнае афармленне, далучаць цікавыя аўтары, — з тым, каб кола чытачоў (а яны ўжо ёсць у новага часопіса) пашыралася і рабілася сталым.

Н. К.

Каб не пакрыўдзіць іншых...

Міністэрства сувязі РБ выпусціла паштовы блас з нагоды тысячагоддзя праваслаўя на Беларусі.

Каб не складала ўражанне, што праваслаўе — дзяржаўная рэлігія РБ і не пакрыўдзіць іншых хрысціян Беларусі, неабходна выпусціць марні, прысвечаныя выдатным падзеям і асобам беларускага каталіцызму, уніі, рэфармацый. Есць над чым падумаць, у Міністэрстве сувязі, Саюзе мастакоў, у ін-

шых дзяржаўных установах і грамадскіх арганізацыях.

П. В.

ТЭАТР

Гледачоў пабольшала

16 настрычніка, адкрываючы 67-ы сезон, Акадэмічны тэатр імя Якуба Коласа зможа публічна канстатаваць, што на ягоных спектаклях відэаочна пабольшала на-

веднікаў (у параўнанні з 1991 годам — на 22 працэнты), а праз касу набылаецца ўдвая больш білетаў. «Спектаклі палепшалі», — так адказваюць дасведчаныя тэат-

ральныя біліцёрні. Палепшалі ды зрабілі вельмі размаітымі хоць бы паводле жанру: намяды «Жыды горада Пецера» братаў Стругацкіх, псіхалагічны дэтэктыв «Загадка дома Верне» А. Крысці і Р. Тама, рамантычная гісторыя аднаго каханна «Любоўнікі з Каліфорніі» Б. Слэйда, фантазмагарычная намядыя на тэмы сексу, сям'і ды палітыкі «Шчаслівае здарэнне» С. Мрожака...

У настрычніку тэатр запрасіць гледачоў на прэм'еры новага сезона: «Залёты» — смялотноўштуку В. Дуніна-Марцінкевіча ў пастаноўцы Ю. Лізнякевіча, «Касатка» — намядыю з жыцця жанчыны не самых строгіх паводзін, рэжысёрам

якой выступае Я. Веснін, «Хачу здымацца ў кіно» Н. Саймана — сямейную меладраму, «ЧП-1» і «ЧП-2» — пародыю, гульні, рэпетыцыю, імправізацыю, а больш паўна — рэжысёрскія імправізацыі-варыяцыі мастацкага кіраўніка тэатра Б. Зрына на тэмы намяды М. Гоголя «Рэвізор».

Рыхтуецца да пастаноўкі «Старая казка на шоу-лад» «Ношчын дом» С. Маршана. У бліжэйшых планах тэатра — пастаноўка рок-оперы «Лад для роспачы» паводле У. Караткевіча на музыку Г. Шэмета. На пастаноўку ў запрашаны рэжысёр М. Пінігі.

С. ДАШКЕВІЧ, загадчык літаратурнай часткі тэатра.

Урокі-спектаклі

Тэатр-ліцэй для старшакласнікаў пачаў дзейнічаць пры Беларускай рэспубліканскай тэатры юнага гледача. Першы ўрок-спектакль быў прысвечаны 110-й гадавіне з дня нараджэння Янкі Купалы. Са словам выступіў пісьменнік Артур Вольскі. Ён расказаў школьнікам пра асабістыя сустрэчы з вялікім паэтам; пра яго драматычны лёс. Потым дзеянні быў паказаны спектакль па п'есе-жарце Я. Купалы «Прымакі».

Фота Уладзіміра ВІТЧАНКІ (БЕЛІНФАРМ).

ЛІТКУР'ЕР

Бог не для кожнага?...

Народ на іх паступова працягваецца ад нацыянальнага бяспамяцтва. І з Богам ён хоча гаварыць па-свойму, па-насямаму. Хоча, каб і дзеткі таксама даходзілі да яго праз беларускую мову. Мо таму і карыстаюцца такой папулярнасцю «Біблійскія апавяданні ў малюнках», выпушчаныя Інстытутам перакладу Бібліі ў Стангольме. Але, але, кніга выдана на беларускай мове. Не чулі пра такую? Я таксама не чуў, пакуль не завітаў у натарыяльна-букіністчыны аддзельны магазінаў і ў камерцыйныя кіёскі. Есць у іх дзіцячая біблія

па-беларуску. Але кошт! У кнігарні «Метадычная кніга», што ў Мінску на вуліцы Берута, кошт яе даходзіць да 230 і нават 275 рублёў. У кіёску, які працуе ў памішанні бібліятэкі імя Л. М. Талстога (на вуліцы Маскоўскай), кошт яе, лічыце, боскі: 175 рублёў. З аднаго боку, быццам і радасна: беларускамоўная кніга карыстаецца папулярнасцю. А з другога... Бог ёсць, але, на жаль, не для кожнага... Знаходзіцца ахвотнікі паграць рукі нават на самым святым?

А. М.

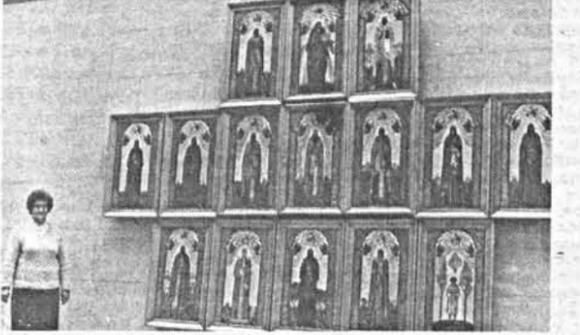
«Алімпіяда» сабрала сяброў

60-годдзю Івана Пташніківа быў прысвечаны ў Доме літаратара прагляд тэлевізійнага фільма «Алімпіяда». Прыхільнікі таленту вядомага пісьменніка змаглі яшчэ раз сустрэцца з яго героямі, задумацца над няпростымі праблемамі нашага жыцця.

Адкрыў вечарыну намясцік старшыні Саюза пісьменнікаў Беларусі Аляксей Пісьмянкоў. Пасля дэманстрацыі стужкі выканаўцы галоўных роляў Лілія Давідовіч, Таццяна Мархель і Павел Дубаўскіні расказалі аб увавасабленні рамана «Алімпіяда» на экране.

ВЫСТАВЫ

Да тысячагоддзя...

У Мастацкім музеі Беларусі працуе выстава твораў Яўгена Ждана, прысвечаная 1000-годдзю хрысціянства (праваслаўя) на Беларусі. Большасць твораў звязана з праваслаўнай (у разуменні РПЦ) тэматыкай.

ВІНШУЕМ!

Указам прэзідыума...

Не паспелі мы павіншаваць групу дзеляў мастацтва з наданнем ганаровых званняў у месяцы верасні, як выйшаў новы указ за подпісам Старшыні Вярхоўнага Савета рэспублікі С. Шушкевіча. За заслугі ў прапагандзе беларускага музычнага мастацтва ганаровае званне «заслужаны артыст Рэспублікі Беларусь» прысвоена артысту вакальнага ансамбля «Купаліна» Ніне БРАНКОВІЧ, кіраўніку камернага аркестра музычнага ліцэя пры Беларускай акадэміі музыкі Уладзіміру ПЕРЛІНУ, артысту Акадэмічнага сімфанічнага аркестра Чаславу ЮШКЕВІЧУ.

У ДЗЕНЬ АРЫШТУ памочнік упунаважанага Маслаў запойніў «Анкету арэстванага» (ліст 29), жую М. Гарэцкі падпісаў. Цікава, што на пытанне «Где содержится под стражей» напісана: «в тюрьме г. Вязьма» (хаця, як мы ўбачым далей, у Вязьму Максіма Іванавіча перавезлі з Пясочні толькі 21 снежня).

У справе тут жа знаходзяцца «Автобиография» (ліст 21) і «Выписки из «Литературной энциклопедии» (издание Коммунистической академии, 1930 г.) — представляется вместо диплома» (лісты 22—23). Яны напісаны па-руску рукою Максіма Гарэцкага (аўтабіяграфія датавана 8.XI.1936 г.) і, відаць, былі зроблены яшчэ ў школе.

РАССТРЭЛ Максіма Гарэцкага

У аўтабіяграфіі адзначаны такія моманты: «...я смогуча ўчыцца ў Ольшанскай вучэбна-адукацыйнай школе (б. Оршанскага ўезда), дзе ўчыцеў Х. Н. Чолаўскі прывіў мне любовь і літаратуру».

...поступіў ў Горэцкае землемерна-агронамічнае вучылішча (пры конкурсе ў 400 заяўленых на 25 месца).
Здэсь, па курсу рускага мовы, мы асноўна вучыліся псіхалогію, логіку, рускую і заападнеўропейскую літаратуру (преподавал Е. Н. Кітараў, аўтор рэдакцыі работ па рускай літаратуры).

...лекцыі я слухаў ў архэалагічным інстытуце ў Смаленску (па этнаграфіі і фольклору — В. Н. Добровольскага, па історыі іскусства — проф. Троніца, і па другім дысцыплінах — па сваёму выбару), ў Віленскім універсітэце (курс беларускага мовы, чытанні проф. Мас-соніуса) і ў Белгосуниверсітэце (па дыпламе — проф. С. Я. Вольфсона, па педагогіцы — проф. Васілейскага, па літаратуры — проф. И. И. Замотіна, проф. Е. И. Борнічэвскага і др.).

«Истор. белор. литер.» пісаў, руководствуўшы ўказанымі і памочнікам акадэма Е. Ф. Карскага і Б. А. Тарашкевіча. В Беларускі акадэміі наук работал са акадэма И. И. Замотіным, проф. Е. И. Борнічэвскім і др.

В Вільню (в 1919 г.) і прыехаў ў складзе рэдакцыі «Звезда», па прыгласенню В. Г. Кіоріна. Остался там не па сваёму жэланню, все время находился там в контакте с подпольн. коммунист. организацией. По возвращении в Минск был избран кандидатом в члены Минского горсовета (1923 г.).

Из моих бывших учеников по Коммунист. Белоруссии я ввел в литературу Платона Головача (его роман «Сполах на загонах» переведен на русский язык).

...Прежде чем просить в Запоблоно направление на работу, я обратился в НКВД (в г. Смоленске), препятствий не было».

6 лістапада памочнік аператыўнага упунаважанага Маслаў правёў першы допыт — у справе ёсць пратакол (лісты 30—33), які напісан яго рукою, але кожны ліст падпісаны М. Гарэцкім. Пасля звычайнага пытаньня ад прозвішча да «какім рэпрэсіяў падвергался» ідзе доўгі адказ на пытанне — «расскажите место вашей работы, начиная с 1917 г.».

Тут цікаўнасць уяўляюць некаторыя звесткі аб жыцці ў Вільні і Мінску «...В апреле 1919 г. при занятии Вильно белополяками я остался в Вильно, т. к. с некоторыми членами редакции газеты «Звезда» выехал не успев. ... в течение месяца я срывался у знакомых учителей по гимназии. Потом мной был добыт документ от гимназии и я работал в этой же гимназии лектором, проработал до 1922 г. Работал в гимназии, я одновременно помогал подпольным работникам коммунистической партии, которые прибывали из Минска. Помню фамилии трех: Русецкий, Стасевич, Черный, где они сейчас находятся мне неизвестно. Моя помощь выражалась в хранении денег, политической литературы и шифра. В начале 1922 г. я был арестован польскими властями в Вильно, мне предъявили обвинение — содействие коммунистическим организациям в Вильно и связи с белорусскими и литовскими виленискими националистами. Под стражей содержался полтора месяца, после чего был выслан в нейтральную зону между Польшей и Литвой в числе 33-х человек, откуда переехал в г. Ковно, где я пытался войти до Советского консульства, но результатов не добился, т. к. за мной была слежка. Из г. Ковно я переехал в Двинск, где пробыл 4 месяца и работал учителем на белорусских учительских курсах, после этого за мной приехал человек из Вильно, который меня арестовал и доставил в Вильно, в Вильно я был под стражей около трех недель, потом был выпущен под залог, выражающийся в 10 тыс. польских марок и при этом же мне следователем было предложено выехать из Польши, но я в течение зимы 1922—23 гг. работал учителем белорусской гимназии, Летом 1923 г. я ездил в Варшаву в Советское посольство для получения права на въезд в СССР. Причем к этому времени из гимназии я был уволен, как не

имеющий польского подданства, а имел только временное удостоверение, одновременно я считал, что я был уволен из гимназии польской властью как нежелательный элемент. После получения из Советского посольства необходимого документа в конце августа 1923 г. или начале сентября я выехал в Минск.
...Я вспомнил случай, это было летом 1924 или 1925 г. будучи в Минске, днем в мою квартиру пришел незнакомый мне человек в военной форме и сообщил мне: я вас знаю, как белорусского писателя, работавшего в Виленской гимназии, в Вильно, в которой учились мои сестры. Я сотрудник ОГПУ работающий в Западной Белоруссии в Польше, хочу, чтобы вы меня познакомили с видными белорусскими писателями и партийными работниками. Фамилия этого человека Кузьма, звать не помню как, но я смотрел его документы, которые он мне показывал, удостоверяющие его личность, помню у него был польский паспорт и

знательность народа и заявляет, что народ предан партии но это не верно, я уверен, что большинство народов СССР против партии и как только начнется война это противоречие станет ясным т. к. народ в тылу восстанет против партии и следовательно против советской власти. Это еще раз подтверждает, что советская власть будет уничтожена, как государственное слабое и имеющее сильных противников». Этому разговору я также давал отпор стараясь разоблачить его враждебные настроения».

«Вось і ўвесь пратакол, прычым «цытаты» з выказванняў Гарэцкага падкрэслены чырвоным алоўкам».

Лісты 13—14 — пратакол допыту Першынай Праксойі Антонаўны — загадчыцы гаспадарчага аддзела Кіраўскай сярдняй школы, члена ВКП(б) з 1933 г. Вядзе той жа следчы, сам жа запісвае і

Радзім ГАРЭЦКІ

некоторые советские документы на его имя. Я в этом человеке заподозрил провокатора и пригласил его к знакомому мне сотруднику ОГПУ по фамилии Кажетский Рощенко, который позвонил в ОГПУ, и после этого Кузьма был арестован, о чем позднее мне сообщил при случайной встрече Рощенко. Впоследствии я читал в газетах, что Кузьма оказался шпионом-диверсантом польской разведки».

Далей ішлі два пытанні аб знаёмых у Кіраўскім раёне і з кім мае сувязь. На гэта М. Гарэцкі адказаў, што знаёмых не меў, а перапісваўся з бацькам і братам Гаўрылам, які таксама быў арыштаваны. На гэтым першы допыт быў закончаны.

Л. Чарняўская ўспамінае: «У пачатку снежня Лара напісала, што Гурік ужо дома. Я адразу паведаміла Максіму, што Ганя дома і палешаў. Ён, вядома, вельмі ўдзячнасцю, напісаў: «Рад выздоровлення». І зноў надзея, што, можа, і для яго гэта добры знак. Аднак не тое выйшла. Са зменай начальніка НКУС забаранілі перадачы для затрыманых. Каб як-небудзь абысці забарону, я раніцою, калі было яшчэ цёмна, апрагнула накушою, павязала цёмнай вільняй хусткай і прышлі за перадачай у будынак міліцыі. Там адзінока сядзеў дзяжурны міліцыянер. Ён здзіўлена глянуў на мяне. А я зусім збеднілася: захварэла, іду ў больніцу, прашу ўзяць перадачу для Гарэцкага. Дзяжурны сказаў: «Толькі я раніцы работы крыху ўгрэліся, паслуці, шнода будзіць». Але я ўпраціла. Ён заўне перадачу. Запіскі ад Максіма не было».

Як паведаміла мне мая стрыечная сястра Галя, ад яе бацькі захавалася 12 запісак з Пясочанскай турмы і 1 — з Вяземскай. Першая з іх без даты, другая датавана 5.XI., апошняя ў Пясочні — 13.XII. а ў Вязьме — 8.01.

Л. Чарняўская піша: «12 снежня адбыліся выбары ў Вярхоўны Савет. Суседка Мішуткіна яшчэ з вечара ўмовілася, што мы з ёю пойдзем рана-раненна, каб прагаласаваць першымі. Мне было прыемна, што яна не баіцца паказацца са мной на людзях. Многа народу было ўжо на выбарным участку, і першымі мы не былі».

Ідучы дамоў, Вера Барысаўна пацягнула мяне, што ўсё абойдзеца, і, хоць мне не верылася, прыемна было ад шырага спачывання».

Лісты 11—12 справы прысвечаны пратаколу допыту Івана Кузьміча Мішуткіна, які адбыўся 15 снежня 1937 г. Гэта сусед Гарэцкіх па кватэры, аб якім цёпла ўспамінае Л. Чарняўская. Ён — член ВКП(б) з 1932 г., былы старшыня калгаса, зараз — інструктар пры райкоме. Допыт вёў памочнік аператыўнага упунаважанага Зарубецкі. Пратакол напісаны рукою апошняга, а кожны ліст завязаны падпісам Мішуткіна.

Пратакол мае тры пытанні і тры адказы. На 1-ы «Ці знаёмы?» — станоўчы адказ. Другое пытанне: «Следствію вядома, што Гарэцкі М. І. неаднокротна высказываў контррэвалюцыйныя паражэнскае настроення па адношэнню к советской власти. Что вам известно?»

Ответ. Проживая с Горечким М. И. мне не неоднократно приходилось слушать, когда Горечкий высказывал факты поразительного характера против Советской власти».

Вопрос. Вы расскажите конкретнее, когда, где и что вам пришлось слышать от Горечкого?

Ответ. Примерно в марте месяце с. г. в разговоре с Горечким последний заявил: «Трудно представить, что Советский Союз останется существовать долгое время. Международная обстановка сложилась так, что Советский Союз неизбежно должен быть побежден капиталистическими державами. Советское правительство и партия сами чувствуют, что они будут свергнуты, но народу об этом сказать боится». Когда я настойчиво начал опровергать доводы Горечкого все же он остался при своих убеждениях. Затем примерно в октябре или точно в октябре в разговоре с Горечким в присутствии Евтронова Ивана (созинитель поквартире) Горечкий говорил: «Хотя коммунистическая партия и надеется на со-

здаче близкая да папярэдняга пратакола тры пытанні».

Першае—ці даўно знаёмы?—3 моманты наступнае пытанне: «Следствію ўстаноўлена, што Горечкий Максим Иванович будучи контрреволюционно настроенным проводил контрреволюционную работу. Расскажите, что вам известно о контрреволюционной деятельности Горечкого в средней школе?»

Ответ. О контрреволюционной деятельности Горечкого я могу сказать следующие».

В начале сентября месяца с. г. в средней школе было собрание членов профсоюза с вопросом перевыборов местного комитета. На собрании была выдвинута кандидатура для обсуждения Горечкого. Горечкий совершенно отказался рассказывать свою автобиографию и с собрания ушел. Кроме того Горечкий обрабатывал учеников в контрреволюционном направлении писать контрреволюционные стихотворения и письма, о чем свидетельствует найденное в школе среди учеников письма контрреволюционного и террористического характера. Кроме того близкий Горечкому ученик Соловьев Сергей писал своему товарищу в Москву письма контрреволюционного характера, о чем разбирался вопрос в райкоме».

Вопрос. Следствие располагает материалом о том, что Горечкий в кругу близких своих людей распространял контрреволюционные убеждения. Дайте показания».

Ответ. В момент подготовки к отыбрьским торжествам в 1937 г. в разговоре с Горечким по этому же вопросу Горечкий заявил: «Праздника для трудящихся нет, праздник для коммунистов и руководителей советской власти которые живут за счет трудящихся. Коммунисты обвиняют фашистов в терроре, а сами невинных людей расстреливают пачками, искусственно пришивают ярлык вредителей и шпионов».

Затем Горечкий в разговоре о выборах Верховного Совета в ноябре м-це сего года заявил мне: «что вы коммунисты ради только своего авторитета затеяли бесцельные выборы, все равно, кто был в правительстве тот и останется».

Цытаты і некаторыя іншыя мясціны зноў падкрэслены чырвоным алоўкам. Як чытач памятае, у ноч з 3 на 4 лістапада Максім Іванавіч быў арыштаваны. Дык калі ж гэта ён паспеў у гэтым жа месяцы мець гаворку з Першынай аб выбарах у Вярхоўны Савет?

Відаць, як адзін з «галоўных» доказаў контррэвалюцыйнай дзейнасці, у маленчым пакеціку (ліст 24) ляжыць парваны напалову, брудны пакамечаны лісток са школьнага сшытка. На 1-ай старонцы надпіс: «Любовный стишок» і малюнак чалавека, які, відаць, сядзіць за кратамі. На другім баку верш, які напісаны чарнілам юнай рукою. Дата — 21.X.37. Назва «Советы».

«Река шумит,
Листва кружит
Дерево круто гнётся
А жизнь моя
Вперед летит
За нею мысли выются!
А в школе я
Как вол трунуса,
Все силы размотались
Перо скрипит
Рука дрожит,
И мысли, вдруг, собрались!
Страна гудит
Советы в дугу гнутся
Партийцев бить,
Хвостов рубить
И дальше, оглянуться!
В стране вору,
В стране вору,
Сейчас у нас линуют
Рабочий наш
Крестынный наш
Советы критикуют!»

«Подумайте!»
«Писал поэт, а имени нет
Есть, но не на вашу честь».

У той жа дзень, 20 снежня, калі Зарубецкі правёў допыт Першынай, ён у прысутнасці Маслава зрэбіў працяг допыту Максіма Іванавіча. Гэтая частка до-

пыту (ліст 34—35) аддзелена ад папярэдняй толькі датай і напісана ўжо не рукою Маслава, а рукою Зарубецкага.

«Вопрос. Следствие располагает данными о том, что вы будучи арестованным в 1922 г. польскими властями в Вильно, были завербованы для шпионской работы в СССР в пользу польского государства. От вас следствие требует искренних показаний по существу вашей шпионской работы в СССР в пользу иностранных государств и ваши связи с людьми, проживающими в СССР а также работающими в пользу иностранных государств и на подрыв мощи СССР».

Ответ. О том, что я был арестован польскими властями в 1922 г. в Вильно я это еще раз подтверждаю. В 1922 г. я был из-под стражи освобожден под залог, который выразился в 10 тыс. польских марок. При освобождении меня мне было предложено выехать из Польши в СССР. Для шпионской работы в СССР в пользу Польши или какого другого государства я никем не вербовался и шпионской деятельностью я в СССР не занимался, что касается моих связей с людьми, проживающими в СССР и занимающимися шпионской деятельностью, то я могу показать следующее. Как я показывал при допросе меня несколько дней назад. В 1925 г. ко мне на квартиру заходил неизвестный мне человек по фамилии Кузьма, который как потом стало известно оказался шпионом-диверсантом польской разведки. С какой целью он заходил ко мне, не знаю и по заданию кого, мне также до сих пор неизвестно. Я с польским шпионом по фамилии Кузьма по шпионской работе связан не был».

Вопрос. Следствию также известно, что вы работая в Кировской средней школе также проводили контрреволюционную работу. Дайте ваши показания по этому вопросу».

Ответ. Контрреволюционной работой я не занимался и тем более проживая и работая в Кировском районе».

Вопрос. В январе 1937 г. вы делали доклад на вечер в средней школе о жизни и деятельности В. И. Ленина высказывали свои убеждения, направленные на защиту троцкистско-зиновьевской банды. Требуется ваши показания по этому вопросу».

Ответ. Да, я 22 января 1937 г. доклад о В. И. Ленине делал. Но в защиту троцкистско-зиновьевских банд я ничего не говорил. Наоборот, я старался как можно точней рассказать биографию В. И. Ленина. После того как мне сказали, что я должен сделать доклад о жизни и деятельности В. И. Ленина для учеников я упорно от этого отказывался считая, что мне как человеку в прошлом компрометируемому не достойно делать доклад о В. И. Ленине».

Обвиняемый от подписи отказался и дальнейшие показания также давать отказался».

На наступны дзень адбываліся падзеі, якія апісаны Л. Чарняўскай:

АНКЕТА АРЕСТОВАННОГО

Имя: *Гарэцкі Максім Іванавіч*

Фамилия: *Гарэцкі*

Дата рождения: *14.01.1908*

Место рождения: *г. Вязьма, Смоленская губ., СССР*

Место жительства: *г. Вязьма, ул. Ленина 2/10*

Профессия: *учитель*

Место работы: *Вязьмская средняя школа*

СВИДЕТЕЛЬСТВО О СМЕРТИ

Гражданин (ка): *Гарэцкі Максім Іванавіч*

Умер: *10.01.1937*

Место смерти: *г. Вязьма, ул. Ленина 2/10*

Возраст: *29 лет*

Причина смерти: *погиб в результате ареста*

Семейное положение: *неженат*

Место захоронения: *г. Вязьма, кладбище*

Подпись: *М. И. Замотин*

«Пачаліся этапы. Сталі вывозіць арыштаваных у Вязьму. Ад горада Кірава-Пясочні трэба было дабрацца да станцыі Фаянсавай рабочым поездам. Адыходзіў ён гадзіна а першай дню. У гэту пару ля будынка міліцыі збіраліся жанчыны, выгледалі, ці не выведзець яго блізкага. І я хадзіла, пільнавала і дапільвала. 21 снежня вывелі этап, і я ўбачыла Максіма Іванавіча, і ён мяне ўгледзеў. Я паказала рукою на вагоны «кукушкі», дала зразумець, што паеду на станцыю яго праводзіць. Наш жаночы натоўп рынуўся да вагонаў. Ехаць было недалёка. На наша шчасце этап адпраўляў т. Пруднінаў. «Кунушка» наша прыйшла раней на паўгадзіны. Поезда на Вязьму яшчэ не было. І Пруднінаў не забараніў нікому пагаварыць, развітацца з ад'язджаючымі».

Ян бывае часта ў такім выпадку, гамонка была раскіданая. Ён пытаўся, як мы жывем, рады быў, што вызвалілі Гурька. Сказаў, што яго толькі адзін раз вылікаў следчы на допыт. Шкадаваў, што сам дарма многа гаварыў, расказ-

ваў пра побыт у Вільні, у Мінску, пра сваю літаратурную працу, гаварыў, а па твары следчага бачыў, што той мала і слухае. Быў узнерваваны, усё гаварыў і гаварыў. Следчы нічога не запісваў. Я дагаварылася з Максімам, што ён пры першай магчымасці напиша ў Багацькаўку на імя Клаўдзі (пляменніца М. Гарэцкага.—Р. Г.) бо невядома, куды ён выеде з дзецьмі, мусяць, вярнуўся ў Вятку. Ці пісаў ён на імя Клаўдзі Шнарской, не ведаю. Можна, і пісаў, але да нас пісьмо гэта не дайшло. Дужа базалівымі сталі людзі, нават родныя. Часам чужыя больш спачуваюць, не адмаўляюцца дапамагчы.

Падшоў цягнік на Вязьму, Развіталіся. Ён цалаваў мае рукі, прасіў прабачэння за свой нервовы характар. Клапаціцца, што будзе з намі, як будзем жыць далей. Я з выгледу была спанойная. Пацяглася, што абойдзецца добра, павінна так быць. Кароткі зімовы дзень канчаўся. Этап пастроілі і павялі па вагонах. Мы, правяджачыя, пайшлі следам на перон. Так і застаўся ў маёй памяці Максім Іванавіч Гарэцкі з хатыльком за плячымі, валёнкамі пад пахай. Поезд крануўся, пайшоў паволі. І усё...

21 снежня 1937 года я апошні раз бачыла свайго мужа.

Вярнулася дахаты, калі ўжо было цёмна. Дзеці былі дома. Яны не ведалі, што я паехала ў провады, і трывожыліся. А я, стаўшы на парозе, загаласіла, бо столікі трамвая, каб не выказаць перад Максімам сваёй роспачы, так гэта мне цяжка дзвалася. Паплакала, нібы палыгчала. Але зусім разгубілася ў думках, што далей рабіць. Вырашыла, спісаўшыся з Гаўрыла, адраваць Леню да яго ў Мядзведжую гару, а самой з Галія пачакаць, што высветліцца адносна Максіма.

Праз два дні пасля допыту Зарубецкі склаў «Обвинительное заключение по следственному делу № 13036 по обвинению Горещкого Максима Ивановича» (ліст 36).

«1937 г. декабря 22 дня гор. Киров. Уполномоченный УГБ Кировский района НКВД Зарубецкий, рассмотрев сего числа следственное дело № 13036 по обвинению Горещкого М. И.

Нашел.

Горещкий Максим Иванович 1893 года рождения, уроженец д. Багатювка Мстиславского с/сов. БССР до ареста проживал гор. Киров с/о и работал преподавателем Кировской средней школы. Белорус, гр-н СССР, имеется среднее образование. Происходит из крестьян середняков, по социальному положению служащий. С 1919 по 1923 год проживал в Польше гор. Вильно. В 1922 г. дважды арестовывался польскими властями. В 1923 г. из под стражи польскими властями был освобожден и в том же году прибыл на жительство в СССР. В 1930 г. был осужден коллегией ОГПУ на 5 лет лишения свободы, как руководитель «Союза вызволения Украины». Срок наказания отбыл в 1935 г. Семья состоит из жены и 2-х детей.

Обвиняется

Будучи непримиримым врагом Советской власти в течение ряда лет проводил контрреволюционную работу, высказывал террористические и контрреволюционные намерения, работал учителем школы обрабатывая учеников в контрреволюционном духе.

Полагал бы

Следственное дело № 13036 по обвинению Горещкого Максима Ивановича направить на рассмотрение в УНКВД в несудебном порядке. Пом. опер. уполном. (Зарубецкий) Нач. Киров. РОНКВД ст. лейтенант Гос. Безоп. (Ситников)»

У левым кутку ўверсе паперы пазначана: «Утверждаю» Нач. Сухиничского Опер. ГР УГБ НКВД ст. лейтенант Безопасн. (Самусевич). Як можна бачыць, нехайнасьць дакумента — у памылковых назвах вёскі і сельсавета, замест 1922 г. (вызваленне з-пад варты) — 1923 г., а таксама ў тым, што М. Гарэцкі стаў «руководителем «Союза вызволения Украины».

Ліст 38—39 — гэта даведка, якая падпісана тымі ж трыма асобамі. Яна мае дзве паловы. На левай палове «Установочные данные», дзе амаль поўнасьцю паўтараюцца ўсе дадзеныя, што і ў абвінавачаным заключэнні, прычым з усімі тымі ж памылкамі. У канцы напісана: «содержится в тюрьме гор. Вязьма». На правай палове — «Суть дела»:

«Горещкий Максим Иванович будучи враждебно настроенным к существующему строю — советской власти в течение ряда лет проводил контрреволюционную работу, направленную на подрыв мощи Советского Союза. Проживал в гор. Кирове и работал учителем школы также занимался контрреволюционной деятельностью.

В январе м-це с. г. Горещкий делал доклад ученикам средней школы о жизни и деятельности В. И. Ленина заявил «в СССР имеется эксплуатация человека человеком» кроме того по вопросу троцкистско-эпоновской банды выступил явно в защиту этой банды. Когда Горещкий поручали сделать этот доклад он упорно старался отказатьсь.

В марте с. г. в разговоре со свидетелем Мишуткиным заявил: «Советский союз неизбежно должен быть победен капиталистическими государствами. Советское правительство и партия это чувствуют но боятся об этом сказать народу».

В октябре м-це Горещкий заявил: «я уверен, что большинство народа СССР против коммунистической партии и как только начнется война в тылу народ восстанет против партии следовательно против Советской власти».

В ноябре м-це с. г. Горещкий в разговоре с Першиной заявил: «Коммунисты обвиняют фашистов в терроре а сами невинных людей расстреливают пачками искусственно пришивая ярлыки вредителей и шпионов».

В последнем разговоре с названным свидетелем Першиной по вопросу выборов заявил: «Коммунисты ради своего авторитета выдумали бесцельные выборы, все равно кто был в правительстве тот и останется».

Среди учеников также Горещкий распространял контрреволюционные влияния, в результате чего близкие ему ученики Соловьев Сергей и другие писали контрреволюционные стихи и письма.

По прибытии в Кировский район Го-

рецкий всякими способами скрывал свое подлое прошлое и антисоветское действие в настоящем, о чем свидетельствует следующий факт. В сентябре м-це с. г. на собрании членов профсоюза средней школы по выборам в местном, в списке кандидатур на обсуждение в состав местного была внесена кандидатура Горещкого, который отказался рассказывать свою автобиографию и демонстративно ушел с собрания.

Допрошенный в качестве обвиняемого Горещкий виновным признал себя в том, что проживая в Польше дважды арестовывался польскими властями, факты контрреволюционной агитации отрицает, но достаточно изобличен имеющимся в деле материалами.

5 студзеня 1938 г. адбылося пасяджэнне тройкі. У справе ліст 40 — «Выписка из протокола № 85 заседания Тройки УНКВД Смоленской области».

Слушали:

66. Дело № 13036 Кировского РО УНКВД, с.о. по обвинению: Горещкого Максима Ивановича, 1893 г., уроженец д. Малое Бочачково, Мстиславского р-на, БССР из крестьян — середняков, служащего, судимого.

Постановили:

Горещкого Максима Ивановича расстрелять.

Личо ему принадлежащее имущество конфисковать.

Секретарь Тройки (Антонов)

Амаль у гэты час, усяго праз тры дні, Л. Чарняўская паехала з сынам у Вязьму. «Пасля Новага года (1938) у пачатку студзеня паехала з Ленёму у Вязьму, каб там узняць яму білет на Мядзведжую. Вельмі ж ён не хацеў ехаць туды, але трэба. У Вязьме прыйшоўся прастаяць ля нас. Пасадзіла яго ў поезд, а сама засталася на вакзале чакаць, калі развіднее. Вязьма горад невядлікі. Камендатуру я хутка знайшла. Трэба было атрымаць дазвол на перадачу. Было там, як кажуць, вельмі завозна, але, дачакаўшыся свае чаргі, я дазвол атрымала: можна было перадаць бялізну, цукар, махорку. Сухары са спіса выключылі. І астрог я хутка знайшла, і там народу было многа. Мароз аж пек, быў такі моцны. Я паслала перадачу, пералічыла, што пасылаю. У адказ была кароценькая запіска: адсылаў пасланую яму раней бялізну, раў і клапаціць самім аб сабе».

Поўны тэкст гэтай запіскі мне прыслала мая стрыечная сястра Галія: «Спасибо за передачу. Получил всё. Отсылаю обратно корзинку и 2 рубашки. Заботьтесь о себе, Максим».

Л. Чарняўская прадаўжае: «І гэта запіска была апошня, пісаная да нас рукой Максіма. Вярнулася я ў Пясочню. Пайшла да следчага, каб дазволіў спатанне. Ён, праўда, абяцаў, але, калі я з'явілася на дазвол, сказаў, што зараз справа Гарэцкага не да іх належыць. Яшчэ раз паехала я ў Вязьму, вярнулася ў камендатуру. Дзякужны (той, што ў пачатку студзеня дазволіў перадачу) абяцаў, што Максім Іванавіч Гарэцкі ўжо выбыў з Вязьмы, а куды не ведае. З гэтым я і вярнулася дамоў.

Ліст 41 — самы трагічны дакумент справы: маленькая надрукаваная паперка-бланк памерам прыблізна 8x6 см, у які цвёрдай рукой ката ўпісваецца толькі прозвішча, імя па бацьку і лічбы года.

Выписка из акта № 85

Постановление Тройки УНКВД СССР по Смоленской области от 5 января м-ца 1938 о расстреле Горещкого Максима Ивановича 1893 г. Р. приведено в исполнение 10 февраля м-ца 1938 г. в 15 час.

Секретарь Тройки УНКВД Смоленской области

Антонов.

Кавалачак паперкі — і ўсё жыццё! Максім Гарэцкі не дажыў да свайго 45-годдзя 8 дзён!

Л. Чарняўская: «У пачатку лютага 1938 года я і Галія вярнуліся ў Кіраў (Вятку) у дом 109 па вуліцы Свабоды на сваю ранейшую кватэру. ...але ад Гарэцкага не было ніякіх вестак. Я паслала запіскі ў Смаленск, у Маскву (Гулаг), пракуратуру. Перавала грошы ў Вязьму, адраваў туды пасылкі. Грошы не вярнулі, а пасылкі назад адаслалі».

З Кіраўскага паштамта была атрымана даведка (ад 27.VI.38): «На вашу жалобу о розыске почтового перевода № 4226 на 30 руб. в Вязьму Горещкому сообщаем, что по справке вяземской конторы связи данный перевод перечислен 2.IV. на текущий счет № 215009 тюрьме для передачи Горещкому». Такая ж даведка атрымана аб пераводзе 6.V.38.

На запытанне Л. Чарняўскай Пракурор Смаленскай вобласці 15 жніўня 1939 г. адказаў: «Облпрокуратура сообщает, что Горещкий Максим Иванович осужден 5 января 1938 г. Оснований к пересмотру дела у нас не имеется. Зам. облпрокурора по спецделам Твилюков».

Жудасная даведка, калі ўлічыць, што Максіма Гарэцкага ў гэты час ужо не было ў жывых.

На гэтым можна было б і паставіць кропку, але ў справе ёсць яшчэ некаторыя дакументы аб тым, як адбываўся працэс рэабілітацыі пісьменніка.

Галія Гарэцкая на імя Генеральнага пракурора СССР 4.VIII.1958 г. паслала заяву з просьбай аб рэабілітацыі бацькі (ліст 43). 11.XI. 1958 г. намеснік пракурора Калужскай вобласці С. Заўялаў адсылае архіўна-следчую справу М. Гарэцкага і заяву Галіны Максімаўны начальніку УКГБ Калужскай вобласці палкоўніку Бажанаўу з просьбай перадаць сведак і высветліць, «в чем именно выразилось контрреволюционная деятельность Горещкого в период его работы в средней школе» (ліст 42).

4.XII.1958 г. ст. лейтенант Цімохін да-

прасіў І. К. Мішуткіна (працэкол допыту — ліст 48—49), які таксама напісаны рукай следчага, а кожная старонка падпісана сведкамі. Мішуткін на пытанні адказаў: «...В 1937 г., когда Горещкий был уже арестован, меня вызывал работник НКВД Маслов и задавал точно такой же вопрос («Проявлял ли Горещкий недовольство Советской властью?» — Р. Г.). При этом Маслов сказал, что проживавший у меня на квартире Евтропов (погиб на фронте), показал, что Горещкий якобы проявляет недовольство советской властью. В чем это выражалось, он не сказал. От меня Маслов требовал, чтобы я поддержал эти показания. Но я заявил, что мне ни о каких недовольствах со стороны Горещкого ничего неизвестно. Оформлял ли он этот разговор протоколом, я не помню».

Калі Цімохін паказаў стары працэкол, Мішуткін прызнаў свой подпіс, але сказаў: «Тех показаний, которые мне зачитаны о Горещком, я никогда не давал и показаний о нем от 15.XII.37 г. не соответствую действительности. Я считалю эти показания вымышленными. От своей подписи я не отказываюсь». Видимо протокол я подписал без ознакомления с содержанием показаний. Я считаю, что таких разговоров со стороны Горещкого, которые изложены в протоколе и не могло быть, т. к. я в то время был уже коммунистом и нужно быть наивным человеком, чтобы в разговоре с коммунистом откровенно высказывать антисоветскую чепуху. Еще раз заявляю, что никаких антисоветских проявлений со стороны Горещкого ни в разговорах, ни в поведении не замечал.

У гэты ж дзень Цімохін зрабіў допыт П. А. Першына (ліст 50—51), якая адказала, што Гарэцкага яна зусім не ведала, бо ў 1936—37 гг. у школе наогул не працавала, а да гэтага з 1933 г. была там тэхнічай. На пытанне, ці дапрашвалі яе ў тую гаду, яна адказала адмоўна. Таксама лічыць, што подпіс на старым працэколе не яе. У заключэнне Першына адказала: «Нет, ни одного факта из зачитанных мне показаний я не помню и не подтверждаю. Считаю, что протокол-допрос сфабрикован другим лицом, т. к. в 1937 г. я в школе уже не работала, а работала на Кировском маслозаводе. Кроме того, Горещкого-преподавателя я совершенно не знаю и поэтому не могла с ним иметь никаких разговоров. В органах НКВД меня ни в отношении Горещкого, ни в отношении других лиц никогда не допрашивали».

Цікава, што калі я, безумоўна, без усякіх навываў і прыёмаў графолага, параўноўваў подпісы Мішуткіна і Першынай 1937 і 1958 гадоў, дык подпісы першага сведкі больш адрозніваліся ад аднаго ад другога (хаця ён і прызнаў іх за свае), чым подпісы другой сведкі (хаця яна палічыла стары подпіс падобным).

На наступны дзень быў зроблен допыт Івана Чугунова — намесніка дырэктара Кіраўскай сярэдняй школы па гаспадарскай частцы, беспартыйнага, які добра ведаў і памятае М. Гарэцкага (ліст 52—53). Ён аб пісьменніку паведаміў: «...по работе в средней школе он характеризовался только с положительной стороны — как со стороны учащихся, так и других преподавателей о нем было только положительные отзывы. Никто из других преподавателей не мог так доходчиво преподнести материал учащимся, как Горещкий. По поведению в быту Горещкий был скромным, серьезным. Никаких отрицательных моментов как в работе, так и в его поведении я не замечал. В политических вопросах был грамотным человеком. Аполитичных проявлений с его стороны тоже не было. О причинах ареста мне ничего неизвестно».

На пытанне аб Васільеве Чугуноў адказаў: «Он работал в нашей школе не продолжительное время, был прислан на должность заведующего учебной частью, но показал себя как хвостун, который много говорил, но мало делал. Кроме того, по своему поведению он показал себя с отрицательной стороны: в Кирове он проживал один, без семьи на частной квартире и часто к себе на квартиру приводил женщин. На этой почве у него были скандалы с хозяйкой квартиры. Весь преподавательский коллектив школы старался избавиться от Васильева, и вскоре он был уволен и из Кирова уехал неизвестно куда. ...Я припоминаю, что в школе действительно имел место такой факт, когда кто-то из учеников во время баловства проколол портрет одного из вождей. Других фактов, изложенных в записке Васильева, я не помню. Со своей стороны считаю, что записка написана в результате снятия его с работы, а он как хвостун и карьерист, видимо, хотел отомстить другим преподавателям».

13.XII.1958 г. следчы Цімохін піша заключэнне (ліст 54—57), з якім згодзен начальнік следчага аддзела падпалкоўнік Каласкоў і якое зацвердзіў начальнік УКГБ па Калужскай вобласці палкоў-

нік Бажанаў. У заключэнні, апроча ўжо вядомых нам фактаў, адзначаецца: «Следствие по делу проведено с грубым нарушением норм УПК: арест Горещкого произведен без достаточных оснований, по указанию УНКВД Смоленской области от 2 ноября 1937 г., постановлений об избрании меры пресечения и предъявлении обвинения не выносилось, преступление Горещкого по определенным статьям УК ни в каких материалах дела не квалифицировано, очных ставок по делу не проводилось, требование ст. 206 УПК не выполнены».

...Таким образом, в результате анализа прежних материалов дела и передопроса свидетелей установлено, что основным поводом к репрессированию Горещкого в 1937 г. явились данные о его судимости в 1931 г., которые не могут служить основанием к его обвинению».

30.XII.1958 г. Пракурор Калужскай вобласці І. Садоўнікаў піша пратэст (у парадку нагляду) у прэзідыум Калужскага абласнога суда (ліст 58—59), які 21 студзеня 1959 г. прыняў пастанову (ліст 60), у якой адзначана: «Обвинение Горещкого основано на крайне неконкретных показаниях свидетелей Мишуткина и Першиной. Очные ставки этим обвиняемым с этими свидетелями не проводились, хотя необходимость в этом была. Как установлено в настоящее время показания свидетелей Мишуткина и Першиной были сфальсифицированы. Суд постановил: «Постановление Тройки УНКВД Смоленской области от 5.I.1938 г. в отношении Горещкого Максима Ивановича отменить, а дело на него производством прекратить за отсутствием состава преступления».

Председательствующий Президиума (Е.Куц).

Пасля слоў. Набліжаецца 100-годдзе з дня нараджэння Максіма Гарэцкага — 18 лютага 1939 г. Нарэшце амаль праз 55 гадоў нам стала вядома сапраўдная дата яго смерці — 10 лютага 1938 г. Нам стала вядома і жудасная праўда аб прычыне смерці — расстрэл! Засталося адшукаць месца магілы. Хутэй за ўсё — гэта вяземскія Курапаты. Але дзе яны?

Пасля доўгіх гадоў забывання вярнулася да чытача, у беларускую культуру і навуку імя пісьменніка. Выйшлі з друку большасць яго прац. Надрукаваны многія літаратурна-навуковыя манускі, артыкулы, успаміны. Сярод іх — працы вядомых вучоных А. Адамовіча, Д. Бугава, М. Мушынскага, А. Ліса, якія вызначылі Максіма Гарэцкага як класіка беларускай літаратуры. Прайшлі ўдалыя юбілейныя вечары. У некаторых музеях ёсць яго партрэты, фотаздымкі і матэрыялы. У друку часта ўспамінаецца імя М. Гарэцкага, цытуюцца яго працы. У Мсціславе з'явілася маленькая вулічка імя Максіма Гарэцкага. За ўсё гэта вялікая падзяка ўсім тым, хто садзейнічаў ушанаванню памяці пісьменніка.

Але ёсць і адзін крыўдны момант, з-за якога і мне і маёй стрыечнай сястры, дачцэ пісьменніка Галіны Гарэцкай сорамна прыязджаць на радзіму Максіма Гарэцкага ў яго родную Малую Багацькаўку. Чамусьці адчуваем сябе вінаватымі. Гэта так балюча было і брату пісьменніка Гаўрылу Гарэцкаму, які памёр, не дачакаўшыся таго, што ён так жадаў убачыць... Справа ідзе аб музей-сядзібе Максіма Гарэцкага ў Малой Багацькаўцы. Гаўрыла Гарэцкі, які бязмежна паважаў і любіў старэйшага брата, па памяці намалюваў тую хату, у якой яны разам з Максімам жылі ўсёй вялікай сялянскай сям'ёй, і сам зрабіў эскіз будаўчага музея. Ён так марыў убачыць іх родную хату — Максімаў музей! У апошнія гады свайго жыцця ён вельмі многа думаў пра Максіма, трагічны лёс якога быў адной з самых балючых шматлікіх ран на яго сэрцы. За некалькі дзён да свайго смерці ён трыніў, што Максім жывы, не вінаваты і таму трэба некуды напісаць, каб яго адпусцілі на волю, яму здавалася, што вось-вось Максім увойдзе ў дзверы і яны, нарэшце, сустрануцца. Можна, з іх душамі так ужо і здарылася...

Хата-музей Максіма Гарэцкага была пабудавана па ініцыятыве сакратара ЦК КПБ Алеся Кузьміна прыблізна 8 год назад. У вёску прыязджаў і сам Кузьмін, і былы сакратар райкома Катушкін, і многія былыя і сучасныя кіраўнікі Магілёўскай вобласці і раёна, Міністэрства культуры, пісьменнікі і я з імі. Абяцалі вяскоўцам адкрыць хутка музей, заасфальтаваць кавалачак дарогі (1,5 км) ад магістральнага шляху... Раскапалі ўсю дарогу, не дарабілі, і даехаць стала яшчэ цяжэй, чым раней. Але абяцанкі-цацанкі... І так нялоўка перад вяскоўцамі... Можна, да 100-годдзя пісьменніка ўсё ж адкрыем музей у Малой Багацькаўцы!

Ганарар прашу перавесці на рахунак ТБМ імя Скарыны.

Таварыства з абмежаванай адказнасцю «Літаратар» лівідуецца. Прэзэнці прымаюцца да 16 снежня 1992 г.

«ЛіМ» - 93

ВЫЖЫВЕМ — РАЗАМ!

Сёння гэта — лозунг дня [калі пакарыстацца колішняй лексікай].

Лозунг дня нашага народа, які павінен усвядоміць, што шлях да выжывання — грамадская згода.

І гэта, на жаль, і наш, лімаўскі лозунг.

«ЛіМ» можа выжыць толькі разам з вамі, дарагія чытачы! Вашаю ўвагаю, спагадаю, падтрымкаю і вашымі грашамі!

Мы не саромеемся казаць пра грошы. Мы ведаем, што ў «ЛіМа» былі і ёсць чытачы. Шчырыя, зацікаўленыя, адданыя, надзейныя. Верым, што будуць яны і ў 1993 годзе.

Да канца падпіскі засталася 2 тыдні. Даруйце, што мы зноў нагадваем вам пра яе. Ды вымушаны гэта рабіць. Бо — вас, дарагія чытачы, сёлета спрабуюць адлучыць ад «ЛіМа». Вы прыходзілі на пошту, а вам — ад варот паварот: на «ЛіМ» падпіскі няма.

І так доўжылася ўвесь жывень, на многіх паштовых аддзяленнях — і ўвесь верасень, а сям-там — і па сённяшні дзень.

Шаноўныя чытачы! Тое, што многія з вас дагэтуль не змаглі выпісаць «ЛіМ» на будучы год, мы называлі недаглядам службовых асоб. А трэба было б назваць — сабатажам!

Бо як інакш назваць сітуацыю, калі на беларускамоўныя выданні беларусы не могуць падпісацца не толькі ў краінах СНД, але і ў сваёй суверэннай беларускай дзяржаве!

І таму — патрабуйце, каб вас падпісалі на «ЛіМ»! У кожным паштовым аддзяленні. У каталозе не прастаўлены кошт падпіскі! Паштавікі абавязаны былі гэта зрабіць! Кошт гэты — 60 рублёў на паўгода (адпаведна, на месяц — 10, на 3 месяцы — 30 рублёў).

Засталося 2 тыдні. Спяшайцеся! Не адкладвайце гэты клопат на апошнія дні.

Дык:

ВЫЖЫВЕМ РАЗАМ!

ЛІМАЎЦЫ.

Заснавальнікі:

САЮЗ ПІСЬМЕНнікаў БЕЛАРУСІ
І МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ
РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

Выходзіць раз на тыдзень па пятніцах
Друкарня «Беларускі Дом друку».

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарова, 19.

Тэлефоны: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61; намеснік галоўнага рэдактара — 33-25-25; адказны сакратар — 33-19-85; аддзел публіцыстыкі: Міхась ЗАМСКІ — 33-19-65; аддзел пісьмаў і грамадскай думкі: Марыя ГІЛЕВІЧ — 33-19-85; аддзел літаратурнага жыцця: Аляксандр МАРЦІНОВІЧ — 33-24-62; аддзел крытыкі і бібліяграфіі: Галіна КАРЖАНЕУСКАЯ — 33-22-04; аддзел літаратуры: Юрась СВІРКА — 33-22-04; аддзел музыкі: Святлана БЕРАСЦЕНЬ — 33-21-53; аддзел тэатра, кіно і тэлебачання: Жана ЛАШКЕВІЧ — 33-21-53; аддзел вышляўчэскага мастацтва і аховы помнікаў: Пётра ВАСІЛЕУСКІ — 33-24-62; аддзел навін: Віталь ТАРАС — 33-19-65; Юрась ЗАЛОСКА — 33-22-04; аддзел мастацкага афармлення: Уладзімір ТАБУШАЎ — 33-44-04; фотакарэспандэнт Уладзімір ПАНАДА — 33-24-62; бухгалтэрыя — 26-86-40.

Пры перадруку просьба пасылацца на «ЛіМ». Рукпісаў рэдакцыя не вяртае і не рэцензуе. Пазіцыя рэдакцыі можа не супадаць з думкамі і меркаваннямі аўтараў публікацый.

Нумар падпісаны ў друку 15.10.92 у 18.10.

Галоўны рэдактар Мікола ГІЛЬ.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Аляксандр АСІПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Анатоль ВЯРЦІНСКІ, Андрэй ГАНЧАРОВ [нам. галоўнага рэдактара], Уладзімір ГНІЛАМЕДАЎ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕУСКІ, Аляксандр ЖУК, Галіна КАРЖАНЕУСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕЎ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Рычард СМОЛЬСКІ, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Віктар ТУРАЎ.

Адказны сакратар Барыс ПЯТРОВІЧ.

Індэкс 63856
Тыраж 18068

П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12